

JAZYKOVĚDNÝ

ČASOPIS

OBSAH

Anton Habovštiak: Slovenská dialektológia v rokoch 1938—1953.....	69
Eugen Pauliny: Zmeny $\check{c} > \check{s}$ a $\check{t}$, $\check{d} > \check{c}$, $\check{z}$ v gemerských nárečiach.....	103
Ladislav Dvonč: Písmená <i>v, u</i> v Štúrovej norme a v dnešnej spisovnej slovenčine	117

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

Helena Křižková: L. A. Bulachovskij, Vvedenie v jazykoznanije, II.....	123
Viera Budovičová: Reino Hakamies, Étude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes.....	127
Ján Horecký: Slovo a slovesnosť.....	129
J. Hušková: Z rumunskej lingvistiky	132
I. Kotulič—K. Habovštiaková: Slavistická konferencia na počesť Jozefa Dobrovského	136

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII, 1954, číslo 2

Vychádza 4 razy do roka

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar

Tajomníčka redakcie Marta Marsinová

Redakčná rada: doc. V. Blanár, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, univ. prof. dr. A. V. Isačenko, doc. dr. E. Jóna, M. Marsinová, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. S. Peciar, doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav, doc. dr. J. Štolc.

Redakcia a administrácia: Bratislava, Klemensova 27

Výmer PIO čís. 7293/50-III/2

Cena kart. Kčs 14,—

ANTON HABOVŠTIAK

SLOVENSKÁ DIALEKTOLÓGIA V ROKOCH 1938—1953

Dialektológia na Slovensku bola oddávna predmetom záujmu domácich i cudzích jazykovedcov. Na poli slovenskej dialektológie vykonal sa už doteraz pozoruhodný kus práce. V záujme úspešného pokračovania v skúmaní slovenských dialektov treba nám zistiť, čo sa v slovenskej dialektológii vykonal a čo treba urobiť, aby slovenská dialektológia aj v nasledujúcich rokoch plnila úlohy, ktoré sa jej v našej spoločnosti ukládajú vo zvýšenej miere.

V tomto príspevku mienime podať výsledky dialektologického bádania a prehľad nárečových prác, publikácií a iných príspevkov, uverejnených v rokoch 1938—1953. Príspevok nadväzuje na prácu prof. E. P a u l i n y h o *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov*, uverejnenú v časopise *Carpatica* (I A, zv. 2, Praha 1939, 377—422). Prof. Pauliny podal výsledky nárečového skúmania na Slovensku v období po prvej svetovej vojne, t. j. v rokoch 1918—1938. Cieľom nášho príspevku je podať výsledky skúmania z obdobia od r. 1938 do r. 1953.

Budeme si tu všímať najmä 1. výskum slovenských nárečí na území Slovenska vzhľadom na chystaný Atlas slovenského jazyka, 2. zprávy o nárečových výskumoch, 3. nárečové monografie a iné samostatné nárečové publikácie, 4. dialektologické príspevky v časopisoch a zborníkoch, 5. výskum slovenských nárečí mimo územia ČSR a 6. výskum neslovenských nárečí na území ČSR. V závere príspevku sa pokúsime o zhodnotenie doterajších výsledkov a o načrtnutie úloh pre ďalší výskum slovenských nárečí.

1. Výskum nárečí na území Slovenska

Výskumom slovenských nárečí na Slovensku sa začal sústavne a intenzívne zaoberať Václav Vážný. Cieľom výskumov Vážneho bolo sledovať jednotlivé jazykové javy v celom ich rozšírení.¹ Vážný si vypracoval rozsiahly plán, ktorý mu pomáhal spĺňať širší káder spolupracovníkov a ko-

¹ V. V á ž n ý, *Problémy a úlohy jazykovedy na Slovensku*, Bujnákov zborník, Bratislava 1933, 54.

rešpondentov. Tento výskum dotazníkovou metódou začal Vážný na jeseň r. 1921. Výskum trval v podstate do akademického roku 1930/1931. Bol organizovaný v rámci činnosti Jazykovedného odboru Matice slovenskej v Martine. O tomto období dialektického bádania možno hovoriť ako o prvej fáze výskumu slovenských nárečí.² Nedostatkom tohto výskumu bolo, že Vážný dostával materiál zväčša od korešpondentov, ktorí na výskum neboli ani pripravení, ani dostatočne školení, takže ich údaje neboli vždy spoľahlivé. Vážný dostával rôznorodý materiál, ktorý musel ustavične doplňovať a korigovať.

V druhej fáze V. Vážný organizoval nárečové výskumy pri Slovenskom seminári Slovenskej univerzity v Bratislave. Táto fáza trvala od r. 1931 približne do vypuknutia druhej svetovej vojny. V porovnaní s prvou fázou možno tu zaznamenať zintenzívnenie práce a spresnenie metód. Zápisy boli omnoho hodnovernejšie, pretože zberateľmi nárečového materiálu sa stali najviac poslucháči slavistiky na Slovenskej univerzite v Bratislave. Politické udalosti v r. 1938 znemožnili Vážnemu pokračovať v ďalšej práci a využiť pracovné výsledky, dosiahnuté v predchádzajúcich rokoch. Zo Slovenska odišiel pracovník, ktorý v oblasti slovenskej dialektológie vykonal záslužný a obdivuhodný kus práce. V programe, ktorý načrtol Vážný, pokračovali jeho žiaci.

Od r. 1939 a čiastočne od školského r. 1940/1941 boli do Bratislavy preložené viacerí jazykovední pracovníci, ktorí sa povedľa svojich školských povinností začali venovať aj sústavnému skúmaniu slovenských nárečí. Jednotlivé oblasti Slovenska, resp. problémové okruhy mali medzi sebou rozdelené tieto pracovníci: Jozef Štolc (východné Slovensko), Jozef Orlovský (Gemery a juhoslovenské nárečia), Eugen Pauliny (stredné Slovensko), Ladislav Šimovič (západné Slovensko), Adalbert L. Arany (gemerské, slovensko-ukrajinské, slovensko-maďarské prechodné oblasti), Róbert L. Rudolf (slovensko-nemecké jazykové otázky a nárečovú oblasť nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku). Ostatní pracovníci, ktorí sa zaoberali výskumom slovenských aj neslovenských nárečí na území Slovenska, mali sa obracať v otázkach pracovného a organizačného postupu na pracovníka, ktorý viedol nárečový výskum v príslušnej oblasti.³ Výsledkom výskumu týchto pracovníkov boli početné príspevky a štúdie, uverejnené zväčša v Sborníku Matice slovenskej a v časopise *Linguistica Slovaca*.

V tomto období začal sa zbierať nárečový materiál pre Atlas slovenského jazyka. V rokoch 1942–1946 nastala však stagnácia vo výskume slovenských nárečí. Vojnové a povojnové pomery nedovoľovali v práci pokračovať.

² Porov. E. Pauliny, *O úlohách slovenskej dialektológie*, Jazykovedný sborník I/II, 1946/1947, 262.

³ Pozri *Zprávy z Jazykovedného odboru Matice slovenskej*, SMS XVIII, 1940, 161.

čovať. Obrat nastal až r. 1947. Nastáva t r e t i a a vrcholná fáza výskumu slovenských nárečí, zameraná najmä na zbieranie materiálu pre *Atlas slovenského jazyka*.

Cieľom všetkých nárečových výskumov na Slovensku do r. 1947 bolo získať presný obraz o stave slovenských nárečí a monograficky spracovať získaný materiál, aby sa potom mohlo pristúpiť k podrobnému zbieraniu materiálu pre Atlas slovenského jazyka. Tento cieľ sledoval aj V. Vážný. Jeho odchod z Bratislavy v r. 1938 mu však znemožnil dokončiť započatú prácu. Pokúsili sa o to Vážneho žiaci, sústredení v dialektologickom oddelení Slovanského seminára na Slovenskej univerzite v Bratislave. Opierajúc sa o program Vážneho, uverejnený v článku *O počátcích jazykového zeměpisu na Slovensku* (SMS VII, 1929, 134—144), pripravili konkrétny plán na zostavenie dotazníka. Pomocou tohto dotazníka mal sa metódou priameho výskumu v teréne zachytiť stav všetkých slovenských nárečí. Podľa návrhu mal mať dotazník 224 hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálnych hesiel. Na dotazníku sa z praktických dôvodov urobili určité opravy a doplnili sa niektoré heslá. Po konečnej úprave mal dotazník 437 hesiel. Dotazník prakticky nebol vôbec využitý pre nepriaznivé pomery a finančné ťažkosti.

Terénny výskum pre Atlas slovenského jazyka viazol až do r. 1947. V tomto roku začal dr. Jozef Š t o l c organizovať výskum slovenských nárečí v dialektologickom oddelení vtedajšieho Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. Spolu s prof. Paulinym zostavili nový nárečový dotazník, pomocou ktorého sa malo preskúmať nárečie v každej obci. Dotazník vyšiel ešte r. 1947.

Prof. Pauliny a doc. Štolc zostavili svoj dotazník na základe skúseností a výsledkov predchádzajúcich rokov. Dotazník obsahuje 750 hesiel, určených na skúmanie hláskoslovných a tvaroslovných javov v nárečiach. Značná časť týchto hesiel môže sa využiť aj na skúmanie lexikálnych javov. Jednotlivé heslá obsahujú niekoľko otázok, takže počet otázok ďaleko prevyšuje uvedený počet hesiel. Počítalo sa s tým, že pri zakresľovaní javov do nárečových máp určitá časť hesiel sa nepoužije, pretože ide o javy hláskoslovne a tvaroslovne príbuzné. Tieto heslá sa však môžu využiť na zistenie lexikálnych javov. Pri úprave dotazníka dbalo sa na to, aby čo najlepšie vyhovoval potrebám v teréne a aby sa zapísaný materiál mohol ľahko zaraďovať. Každý dotazník mal evidenčný list, na ktorom sa znamenávalo meno obce, okresu, býv. stolice, meno a zamestnanie zapisovateľa a dátum vyplnenia dotazníka. Na druhej stránke evidenčného listu uvádzali zapisovatelia mená informátorov, rozprávačov, ich vek, zamestnanie, prípadne poznámky a vysvetlenia k nárečovým zápisom.⁴

⁴ Porov. J. Š t o l c, *Atlas slovenského jazyka*, LS IV—VI, 1946—1948, 427—432.

Výskum v teréne podľa tohto dotazníka sa začal v lete 1947. Zúčastnili sa na ňom okrem pracovníkov Ústavu slovenského jazyka SAV aj poslucháči slavistiky na Slovenskej univerzite v Bratislave. Na túto prácu boli spolupracovníci vyškolení v rámci osobitných seminárov, ktoré viedli prof. Pauliny a doc. Štolc. Vedúci tejto sekcie poskytli svojim spolupracovníkom ešte doplňujúcu inštrukciú na dialektologických exkurziách,⁵ na ktorých sa mali budúci zberatelia nárečového materiálu zoznámiť so zapisovaním nárečia priamo v teréne. Prvá takáto exkurzia sa uskutočnila v dňoch 21.—30. apríla 1947 do Budmeríc. Zúčastnilo sa na nej 14 poslucháčov seminára prof. Paulinyho. Druhá dialektologická exkurzia bola v dňoch 25.—27. októbra 1949 v Handlovej. Najväčšia dialektologická exkurzia sa podnikla v dňoch 15.—18. mája 1950 do Mlynian. Zúčastnilo sa na nej 35 poslucháčov a niekoľko pracovníkov z Ústavu slovenského jazyka. Cieľom týchto nárečových exkurzií bolo vyškoliť potrebný káder spolupracovníkov tak, aby po predbežnej príprave mohli vykonávať nárečové výskumy v teréne sami. Za bezprostrednej spolupráce odborníkov pripravovali sa budúci zberatelia na vyplňovanie dotazníka, na zapisovanie nárečových textov, rozhovorov a pod.

Po predbežnom vyškolení a zaučení zberateľov do spôsobu vyplňovania dotazníkov začal sa cez prázdniny r. 1947 priamy výskum v teréne. Tento výskum bol zabezpečený aj finančne, takže pracovníci za vyplnenie každého dotazníka dostali primeranú odmenu. Počas výskumov vedúci usmerňovali prácu zberateľov a kontrolovali výsledky ich skúmania. Výskum sa v podstate zavŕšil r. 1951. Bol to najrozsiahlejší a najpodrobnejší výskum slovenských nárečí, aký sa kedy u nás robil. V pomerne krátkom čase boli preskúmané skoro všetky obce na Slovensku, okrem prechodnej oblasti slovensko-ukrajinskej, slovensko-poľskej a slovensko-maďarskej. S dokončením výskumu v týchto oblastiach sa počíta v nasledujúcich rokoch.⁶

Po dokončení výskumu sa ešte materiál na niektorých miestach opravil, doplnil a roztriedil podľa zemepisného rozšírenia. Materiál je tak sprístupnený širokému okruhu pracovníkov.⁷

O hodnote tohto materiálu sa netreba zmieňovať. Okrem konečného cieľa: zostaviť Atlas slovenského jazyka má materiál nesmiernu dokumentárnu hodnotu. Význam tejto akcie sa iste bude kladne hodnotiť aj v ne-

⁵ Porov. Gejza H o r á k, *Dve dialektologické exkurzie*, Jazykovedný sborník IV, 1950, 209—212.

⁶ Porov. *Zprávy o činnosti Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. Nárečový výskum. LS IV—VI, 1946—1948*, 439.

⁷ Porov. *Zprávu o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAVU do konca roku 1951. Dialektologické oddelenie. JS 1952*, 170—172.

skorších rokoch, keď nárečia vplyvom spisovného jazyka stratia svoju terajšiu formu a prispôsobia sa ešte viac spisovnému jazyku. Výskum sa urobil v pravý čas. Skoro všetci zberatelia konštatovali, že mohutná pre-stavba v našom štáte veľmi aktívne pôsobí na vyrovnávanie nárečovej rozdrobenosti. Na celom území badať vplyv spisovného jazyka, ktorý v budúcnosti môže byť taký silný, že podobný nárečový výskum by už nebolo možno uskutočniť.

2. Zprávy o nárečových výskumoch

O postupe pri zbieraní nárečového materiálu dozvedáme sa zo zpráv, ktoré podávali jednotliví skúmatelia o činnosti dialektologických odborov, resp. oddelení Učenej spoločnosti Šafaříkovej, Matice slovenskej, Slovenskej univerzity a Slovenskej akadémie vied. Pretože sa vo všetkých zprávach uvádzajú konkrétne pracovné výsledky, považujeme za potrebné ich zaznamenať.

O využití štipendia poskytnutého zberateľom nárečového materiálu informuje V. V á ž n ý⁸ v časopise *Carpatica*. O výsledkoch zbierania podávajú zprávy aj ostatní pracovníci. Tak Ján B é d e r⁹ podáva zprávu o zbieraní materiálu z hlohovského okresu, Adolf K e l l n e r¹⁰ z čadčianskeho okresu, Stanislav P e t ř í k¹¹ zo severného Slovenska, Ladislav Š i m o v i č¹² z hornej Trenčianskej a zo severnej Oravy, Jozef H r o z i e n č i k¹³ informuje o zbieraní olejkárskej a šafraníckej tradície v Turci, Július L a u b e r t¹⁴ o štúdiu nárečia na Horehroní, Eugen P a u l i n y¹⁵ o nárečí vo zvolenskej oblasti. Pauliny okrem zprávy o výsledkoch zbierania sa zaoberá aj vymedzením hlavných znakov nárečia Zvolenskej stolice a tekovského Pohronia. Zprávy o zbieraní materiálu z Novohradu podáva Eugen J ó n a.¹⁶

⁸ *Zprávy o využití prázdninových stipendií, poskytnutých členům dialektologické komise jazykovědného odboru Učené společnosti Šafaříkovy na studium slovenských nářečí v letech 1936—1938.* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha, 147—151.

⁹ *Zpráva o zbírání nářečového materiálu na západnom Slovensku v okrese Hlohovec v r. 1938,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 152—153.

¹⁰ *Zpráva o štúdiu polských a slovensko-polských nářečí v okrese Čadca r. 1938,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 154.

¹¹ *Zpráva o činnosti za r. 1936,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 155.

¹² *Zpráva o štúdiu nářečia v Terchovej v hornom Trenčiansku a na okolí; Zpráva o zbírání nářečového materiálu v sev. Orave,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 156—161.

¹³ *Zpráva o zbírání olejkárskej a šafraníckej tradície v Turci na strednom Slovensku v r. 1938,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 162.

¹⁴ *O štúdiu nářečia zvolenského Horehronia,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 163—169.

¹⁵ *Zprávy o zberateľskej činnosti dialektologickej v stolici Zvolenskej a v tekovskom Pohroní,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 170—173.

¹⁶ *Zprávy o štúdiu novohradských nářečí,* *Carpatica* I A, zv. 2. Praha 1939, 174—176.

Štefan Tó b i k¹⁷ podáva zprávu o gemerskom nárečí s ukázkami lexikálnych bohemizmov, Jozef Szabó¹⁸ uvádza výsledky zbierania v Gemeri, Juraj E n d e r l e¹⁹ zo spišsko-gemerského pomedzia, Jozef Š t o l c²⁰ zo Spiša a Ján Š á r g a²¹ vo forme samostatnej štúdie podáva zprávu o výskumoch soláckeho nárečia.

Zprávy o činnosti Maďarskej komisie jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej a členov Maďarského seminára Slovenskej univerzity v Bratislave podáva Adalbert L. A r a n y.²² Zpráva informuje o rozsiahlom pracovnom programe, podľa ktorého sa mala preskúmať oblasť na slovensko-maďarskom pohraničí.

O rozdelení úloh pri zbieraní nárečového materiálu v rokoch 1940/1941 sa dozvedáme zo zprávy uverejnenej v Sborníku Matice slovenskej.²³ Podrobnú zprávu o organizačných prácach na Atlase slovenského jazyka podáva v časopise *Linguistica Slovaca* Jozef Š t o l c.²⁴ Zaoberá sa najmä kritickým zhodnotením doterajších pokusov o spracovanie Atlasu slovenského jazyka a celkovou organizáciou práce v budúcnosti. O prvých výsledkoch zbierania materiálu pre Atlas slovenského jazyka a o stave dialektologického bádania do r. 1948 informuje krátka zpráva o činnosti Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení.²⁵ O prípravách a školení zberateľov na osobitných dialektologických exkurziách podal zprávu Gejza H o r á k.²⁶ Konečný stav nárečového výskumu do r. 1951 je v zpráve o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAVU.²⁷

¹⁷ *Zprávy o výsledkoch prázdninových štúdií gemerských nárečí*, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 177—183.

¹⁸ *Zprávy o zbieraní nárečového materiálu v Gemeri, v Muránskej a Ralkovskej doline a v Horehroní*, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 184—187.

¹⁹ *Príspevky k jazykovej a národnostnej charakteristike spišsko-gemerského pomedzia*, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 188—196 s mapou.

²⁰ *Zprávy o dialektologickej činnosti vo Spiši*, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 197—203.

²¹ *Zprávy o štúdiu „soláckeho nárečia“*. A. Informačná. B. Dva zjavy v soláckej morfológii, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 204—241.

²² *Zprávy o činnosti Maďarskej komisie jaz. odboru USŠ a členov Maďarského seminára univerzity Komenského v Bratislave*, *Carpatica I A*, zv. 2. Praha 1939, 242 až 253.

²³ *Zprávy z Jazykovedného odboru Matice slovenskej*. Výskum slovenských nárečí, SMS XVIII, 1940, 161.

²⁴ *Atlas slovenského jazyka*, LS IV—VI, 1946—1948, 427—432.

²⁵ *Zprávy o činnosti Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení*. Nárečový výskum, LS IV—VI, 1946—1948, 439.

²⁶ *Dve dialektologické exkurzie*, JS IV, 1950, 209; *Dialektologická exkurzia Slovenského seminára Slovenskej univerzity*, SAT IV, 1950, 142.

²⁷ *Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAVU do konca roku 1951*. Dialektologické oddelenie, JS VI, 170—172.

Výsledkom dialektologických výskumov v Maďarsku a v Juhoslávii sa vo viacerých príspevkoch zaoberal Jozef Š t o l c. Podáva zprávy o skúmaní slovenských nárečí na spomenutých územiach, o organizácii zbierania nárečového materiálu a o rozdelení úloh medzi jednotlivými pracovníkmi.²⁸ V zpráve o skúmaní slovenských nárečí v Juhoslávii podal J. Štolc aj charakteristiku týchto nárečí.²⁹

Na úlohy slovenskej jazykovedy so zreteľom na potrebu skúmania a spracovania slovenských nárečí poukázali najmä Ján S t a n i s l a v,³⁰ Jozef L i š k a³¹ a Eugen P a u l i n y.³² Paulinyho príspevok so stručným pohľadom na dialektologickú prácu do r. 1946 načrtáva aj konkrétne úlohy slovenskej dialektológie v budúcnosti.

Bibliografiu nárečových prác v rokoch 1939—1947 uvádza medzi ostatnými jazykovednými prácami Vincent B l a n á r.³³

Výsledky slovenského nárečového výskumu uverejňovali najmä časopisy Bratislava, Carpatica, Sbornik Matice slovenskej, Linguistica Slovaca, niečo aj Slovenská reč a Svojina. Príspevky z nemeckej dialektológie boli uverejňované najviac v časopise Karpatenland a v časopise Linguistica Slovaca.

Časopis B r a t i s l a v a vydávala od r. 1927 až do r. 1938 Učená spoločnosť Šafárikova. Nedokončeným XI. ročníkom v r. 1938 tento časopis zanikol spolu s rozpadnutím Učenej spoločnosti Šafárikovej. Nástupnícka Slovenská učená spoločnosť vydávala popri iných časopisoch aj jazykovedný časopis Linguistica Slovaca.

Časopis C a r p a t i c a bol podobne ako časopis Bratislava venovaný vedeckým výskumom Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Vyšli však iba dva ročníky, a to prvý r. 1936 a druhý r. 1939. Tzv. duchovedná časť (označovaná ako rad A) prinášala aj výsledky zo slovenskej dialektológie.

Najviac príspevkov zo slovenskej dialektológie odtlačil S b o r n í k M a t i c e s l o v e n s k e j. Sborník vychádzal od r. 1922 a vyšlo spolu 20 ročníkov. Sborník redigoval J. Vlček (I—VII, 1922—1929), V. Vážný (VIII—IX, 1930—1931), J. Škultéty (X—XII, 1932—1934), E. Novák (XIII—XVIII, 1935—1940), J. Mihál (XIX, 1941; v XX. roč. už chýba

²⁸ *Slovenské nárečia v Maďarsku*, Kultúrny život I, 1946, č. 14—15 (24. VIII. 1946); *Výskum slovenských nárečí v Maďarsku*, JS I/II, 1946—1947, 134—136; *O nárečovom výskume medzi Slovákmi v Maďarsku*, LS IV—VI, 1946—1948, 432—436.

²⁹ *Slovenské nárečia v Juhoslávii*, Kultúrny život II, 1947, č. 21. (28. XI. 1947), č. 22—24.

³⁰ *Úlohy slovenskej jazykovedy*, SR XII, 1946, 5—12.

³¹ *Úlohy a cesty východoslovenskej jazykovedy*, Svojina I, 1946—1947, č. 5—6, 83—87.

³² *O úlohách slovenskej dialektológie*, JS I/II, 1946—1947, 260—264.

³³ *Bibliografia jazykovedy na Slovensku*, SAVU, Bratislava 1950.

jazykovedná časť).³⁴ Na zasadnutí Matice slovenskej 8. mája 1940 sa medziiným navrhlo, aby sa Sborník Matice slovenskej orientoval na slovenskú dialektológiu, na dejiny a na súčasný stav slovenčiny.³⁵ Všeobecnou a porovnávacou jazykovedou, najmä slovanskou sa mal zaoberať časopis *Linguistica Slovaca*, ktorý po zaniknutí Sborníka Matice slovenskej v r. 1942 ostal jediným časopisom, v ktorom boli odtláčané aj príspevky zo slovenskej dialektológie. Vyšlo šesť ročníkov (I/II, 1939—1940; III, 1941, redaktor E. Novák; IV—VI, 1946—1948, redaktori E. Novák a E. Pauliny).

Pokračovaním zaniknutej jazykovednej časti Sborníka Matice slovenskej sa stal v r. 1946 *Jazykovedný sborník*. Časopis redigoval E. Jóna a zodpovedným redaktorom sa stal J. Stanislav. Vyšli vcelku tri ročníky, z ktorých III. ročník ostal už nedokončený. Jazykovedný sborník uverejňoval štúdie zo slovenskej a slovanskej jazykovedy, dialektologické i listinné texty, posudky a zprávy, ako to bolo pôvodne v Sborníku Matice slovenskej. Vydaním III. nedokončeného ročníka za r. 1948 Jazykovedný sborník prestal vychádzať v Martine.

Po r. 1948 nastáva reorganizácia slovenských jazykovedných časopisov. V záujme sústredenia bádateľskej práce na Slovensku a v záujme zvýšenia úrovne jazykovedných časopisov prevzal starostlivosť o ich vydávanie Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied. Potrebám súčasného spisovného jazyka sa venuje *Slovenská reč* (s ktorou splynul časopis *Slovo a tvar*) a úlohu býv. Sborníka Matice slovenskej, Jazykovedného sborníka a časopisu *Linguistica Slovaca* prevzal *Jazykovedný sborník* Slovenskej akadémie vied. Redaktorom oboch časopisov sa stal Štefan Peciar. V Jazykovednom sborníku majú sa aj naďalej odtláčať príspevky zo slovenskej dialektológie.³⁶

3. Nárečové monografie a iné samostatné nárečové publikácie

Slovenská dialektológia sa môže pochváliť len malým počtom knižných nárečových monografií. Neskoro po Stanislavových nárečiach objavili sa dve knižné nárečové monografie, a to práca Eugena Paulinyho, *Ná-*

³⁴ Porov. E. Jóna, *Jazykovedný sborník*, JS I/II, 1946—1947, 133.

³⁵ Porov. E. Novák, *Linguistica Slovaca a ostatné časti časopisu učenej spoločnosti*, LS I/II, 1939—1940, 375.

³⁶ V rokoch 1946—1950 vychádzal v Košiciach časopis *Svojina*, venovaný vedeckým, hospodárskym, sociálnym a umeleckým záujmom východu ČSR. Časopis vydával východoslovenský kultúrny spolok „Svojina“. Bolo v ňom uverejnených aj niekoľko príspevkov o východoslovenských nárečiach. Tieto príspevky sú však väčšinou písané bez náležitej vedeckej erudície.

rečie zátopových osád na hornej Orave a veľká materiálová práca Jozefa Štolca, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Obe monografie sú cenným prínosom v slovenskej dialektológii najmä po metodologickej stránke a sú cenné aj preto, že v oboch prípadoch ide o odumierajúce nárečia.

V práci E. Paulinyho sa opisuje nárečie štyroch hornooravských obcí (Ústie nad Oravou, Osada, Hámry a Slanica), ktorých obyvatelia sa pre stavbu Oravskej priehrady presťahovali do iných krajov Slovenska. Pauliny vo svojej práci úplne opustil mladogramatickú metódu a volí spôsob prísne štrukturalistický. V kapitole o hláskosloví nachádzame aplikáciu tiež N. S. Trubeckého z *Grundzüge der Phonologie*. Aj pri spracovaní tvaroslovia odchyľil sa Pauliny od tradovaného úzu. Materiál skúma z nových aspektov. Treba poznamenať, že metóda, akou pracoval Pauliny, priniesla nové možnosti interpretácie nárečových javov, ale táto interpretácia je jednostranná.

Toho si bol iste vedomý aj Jozef Štolc, preto vo svojej práci štrukturalistickú metódu doplňuje deskriptívnou metódou s uplatňovaním historických zreteľov. V monografii *Nárečia troch slovenských ostrovov v Maďarsku* Štolc opisuje slovenské nárečia v severnom Maďarsku. Podľa jeho zistenia slovenské nárečia v Maďarsku majú západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský charakter. Podľa toho sa Štolcova práca delí na tri časti: V prvej časti sa zaoberá nárečím západoslovenského typu v komárňanskej Veszprémskej stolici, v druhej časti si všima nárečia stredoslovenského charakteru v južnej časti Kerepešského ostrova a tretia časť je venovaná východoslovenským nárečiam na severe Boršódskej stolice. V obci Derenk Štolc zisťuje goralské nárečie. Na základe jazykového materiálu s použitím historických záznamov o jednotlivých obciach pokúsil sa J. Štolc aj o vysvetlenie ich osídlenia.

Ďalšou nárečovou monografiou je práca Ladislava A. Aranya *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere*. Bevezetés a szerkezeti nyelvjárásstanba (*Fonologický systém nárečia Kolenian*. Úvod do štrukturalnej dialektológie), Bratislava, Szlovákiai magyarközlemények, 1944. Autor spracúva nárečie obce Koleniany pri Nitre, ktorej obyvateľstvo rozpráva maďarsky. Arany, odchovanec a žiak Vážneho, podobne ako Pauliny opúšťa metódy svojho učiteľa a volí štrukturalistickú metódu. Pre tento spôsob práce autor nenachádzal vzor ani v slovenskej ani v maďarskej dialektológii, preto si musel vypracovať svoj vlastný postup, ba i vlastnú štrukturalistickú terminológiu. Aranyova práca sa svojho času všeobecne hodnotila ako zdarený pokus o nové metódy v spracovaní nárečového materiálu. Niektoré Aranyove štrukturalistické termíny sa ujali aj v maďarskej štrukturalistickej jazykovede.

V tlači je nárečová monografia Ferdinanda Buffu *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*.³⁷

Špeciálnymi otázkami poľsko-slovenských nárečí sa zaoberal Mieczysław Małeckí v samostatnej publikácii *Język polski na południe od Karpat* (Spisz, Orawa, Czadeckie wyspy językowe, Gebethner i Wolf, Kraków, Warszawa, Łódź, Poznań, Wilno, Zakopane 1938). Na základe nazbieraného materiálu Małeckí konštatuje, že poľský element na Slovensku silne podľahol poslovenčeniu, najmä v obciach na západ od Čadce. Podobný stav zisťuje aj na gemerskom Horehroní v Pohorelej, v Dolnej, Strednej a Hornej Revúcej, v Osade pri Ružomberku, v Lužnej a Námesťove. O pôvode východoslovenských nárečí preberá Małeckí názor Zd. Stiebera, podľa ktorého treba hovoriť o poľskom pôvode týchto nárečí. Małeckého názory si zasluhujú pozornosť, ale treba ich revidovať a doplniť štúdiom lexikálnych javov, ďalej miestnych chotárných a osobných mien a dôkladným štúdiom historických prameňov.³⁸

Nárečový materiál v diele poľských jazykovedcov M. Małeckého a K. Nitscha *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (Kraków 1934) podrobne rozoberá a hodnotí Václav Vážný v knihe *Z mezislovanského jazykového zeměpisu*. Príspevky k dokumentárni hodnotě díla: M. Małeckí i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934. Vydal slovanský ústav, Praha 1948. Cieľom Vážneho práce bolo, ako hovorí sám autor, zhodnotiť podľa vzoru vynikajúceho švajčiarskeho pracovníka v jazykovom zemepise J. Jaberga (v stati *La valeur documentaire de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale*, *Revue de linguistique romane* IV, Paris 1928, 251—284) materiál zbraný a doložený v Atlase, ktorý spracovali M. Małeckí a K. Nitsch.

Vážný na základe vlastného materiálu usiluje sa zistiť: 1. aká je dokumentárna hodnota materiálu z hľadiska jednej obce, 2. do akej miery odpovedajú podľa jeho alebo iných štúdií hláskoslovné, tvaroslovné a slovníkové izoglosy, ktoré sa dajú vyčítať z máp Atlasu. Porovnávaním svojho materiálu s materiálom poľských jazykovedcov zo slovenských obcí zisťuje v oblasti slovníka až 93%-nú spoľahlivosť záznamov poľských jazykovedcov. Nedostatky však konštatuje v zapisovaní hláskoslovných a tvaroslovných javov.

Práca poľských jazykovedcov mimoriadne zaujala prof. Vážneho už aj z toho dôvodu, že sa sám pripravoval vydať *Atlas slovenského jazyka*.³⁹ Skúsenosti získané pri vydaní Atlasu poľského jazyka chce využiť aj pri koncepcii Atlasu slovenského jazyka.

³⁷ Vyšla v nakladateľstve SAV na konci r. 1953. — Kor. pozn.

³⁸ Porov. recenziu Jozefa Szabóa v *LS* I/II, 1939—1940, 383—384.

³⁹ Porov. Štolcovu recenziu cit. práce V. Vážneho, *JS* V, 1951, 311—317.

V dohľadnom čase možno očakávať ďalšiu publikáciu prof. Vážneho zo slovenských nárečí. Vážný venuje v nej pozornosť názvosloviu motýľov. Práca je pripravená do tlače.

Otázkou pôvodu východoslovenských nárečí sa zaoberal Jozef Liška a v knihe *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*, ktorá vyšla ako 4. zväzok spisov Jazykovedného odboru Matice slovenskej v Martine 1944.⁴⁰ Publikácia je reakciou na Stieberovu tézu o poľskom pôvode východoslovenských nárečí. Na základe doteraz nepovšimnutého nárečového materiálu Liška sa usiloval prispieť ku konečnému vyriešeniu problému, ktorým sa zaoberali už A. V. Šembera, S. Czambel, J. Stanislav, z cudzích jazykovedcov najmä N. van Wijk, O. Broch a Zd. Stieber.

Hlavnou časťou Liškovej práce je kapitola *Znaky slovenského pôvodu východoslovenských nárečí*, kde preberá striednice za jery, za nosovky, skupiny *trať, llat, trol, lol, trěl, llěl, tret, llet*, dispalatalizáciu $e > o$, $ě > a$, dĺženie samohlások, diftongizáciu r, l , zmenu $g > \gamma > h$, likvidáciu mäkkostnej korelácie, zánik r' , asimiláciu $t, d > c'$, $z' > c$, z a mäkké sykavky. Závažná je aj kapitola o kvantite a prízvuku. Na základe týchto javov prichádza Liška k uzávera, že vo východoslovenských nárečiach je niekoľko slov, ktoré by ukazovali na poľský pôvod, ale na základe týchto lexikalizmov nemožno hovoriť o poľskom pôvode východoslovenských nárečí. Podľa Lišku je jadro východoslovenských nárečí slovenské.

4. Dialektologické príspevky v časopisoch a sborníkoch

Podobne ako v rokoch 1918—1938 aj v nasledujúcich rokoch orientujú sa slovenskí dialektológovia najviac na skúmanie hláskoslovných a tvaroslovných javov. V rokoch po prvej svetovej vojne sa pri dialektologických výskumoch venovala najväčšia pozornosť stredoslovenským nárečiam, kým záposlovenské a východoslovenské nárečia boli pomerne málo preskúmané. Po r. 1938 sa nárečový výskum rozširuje aj na ostatné nárečia, najmä na nárečie východoslovenské. Bola to zásluha predovšetkým žiakov prof. Vážneho, ktorí po odchode svojho učiteľa sústredili záujem na skúmanie všetkých nárečí na Slovensku. Výsledkom týchto výskumov boli dialektologické príspevky a štúdie, v ktorých sa zreteľne ukazoval učiteľský vplyv prof. Vážneho. Keď poukazujeme na nedostatky týchto prác, treba uviesť, že niektoré z nich sa venujú nárečovej problematike iba parciálne, často bez vzťahu k ostatným nárečiam a bez ohľadu na ich historický

⁴⁰ Táto práca vychádzala pôvodne v Slovenskej reči na pokračovanie pod názvom *Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny?* SR IX, 1941/1942, 48—58, 159—168, 209—215, 276—281, 306—310; X, 1942/1943, 25—28, 65—71, 104—107, 167—173, 230—241.

vývoj. Táto popisná, zväčša mladogramatická metóda umožnila však skúmateľom priniesť bohatý nárečový materiál, ktorý bude mimoriadne dôležitý nielen pre Atlas slovenského jazyka, ale aj pre historickú gramatiku. Mnohé z týchto príspevkov môžu byť východiskom aj pri ďalšom a podrobnejšom spracúvaní nárečí, ako to načrtol už V. Vážný v doteraz najväčšej systematickej práci o slovenských nárečiach.⁴¹

Príspevky z hláskoslovía a tvaroslovía

Západoslovenské nárečia. Západoslovenských nárečí si v minulosti okrem Vážneho všimlo pomerne málo zberateľov. Väčšina prác z tejto oblasti je až z neskorších rokov.

Myjavským nárečím sa zaoberal Michal G á l i k.⁴² Po spracovaní striednic za praslov. ξ usiloval sa o popis skloňovania substantív v myjavskom nárečí. Pri skúmaní tohto nárečia zisťuje, že treba rozlišovať medzi nárečím Myjavy-mesta, ktoré je akýmsi styčným bodom, ba temer výslednicou všetkých nárečí veľkomyjavských, a medzi nárečiami na myjavských kopaniciach. Na kopaniciach v porovnaní s Myjavou-mestom zisťuje už odlišný stav. — Tvaroslovie podjavorinského nárečia v obciach na severozápad od Nového Mesta nad Váhom spracoval Ján S a b r š ũ l.⁴³ Zozbieral materiál z obcí Bzince, Lubina, Hrušové, Dolné Srnie, Moravské Lieskové a z turanských kopanic. Sabršŭl si všimol najmä mēnné skloňovanie, zámenné skloňovanie a časovanie slovíes. Pri roztriedení materiálu používa historické kritériá. Okrem štúdie o ohýbaní v podjavorinských nárečiach Sabršŭl uverejnil príspevok, v ktorom si všima kvantítu hlások na základe experimentálneho skúmania. Svoje výsledky porovnáva s výsledkami experimentálneho merania hlások v češtine. — Hláskoslovný a tvaroslovný popis nárečia obce Kiripolca pri Malackách s doplňujúcimi nárečovými textami a vecným slovníkom podáva Anton D. D u b a y.⁴⁴ Terchovské nárečie skúmal Ladislav Š i m o v i č,⁴⁵ ktorý v dvoch príspevkoch o hláskosloví a tvarosloví tohto nárečia podáva jednu z najpodrobnejších štúdií z nárečia západného Slovenska. Na základe skúmaného materiálu Šimovič

⁴¹ V. V á ž n ý, *Slovenská náreči*, Československá vlastivěda III, 1, Jazyk, 219—230.

⁴² *Striednice za prasl. ξ v nárečí myjavskom*, SMS XIII, 1935, 99—101; *Skloňovanie substantív v myjavskom nárečí*, SMS XVI—XVII, 1938/1939, 99—111.

⁴³ *Tvaroslovie podjavorinského nárečia*, SMS XVIII, 1940, 45—63; *Kvantita podjavorinského nárečia*, LS I/II, 1939/1940, 230—236; porov. k tomu aj *Nárečové ukážky z podjavorinského nárečia*, SMS XIII, 1935, 128—135.

⁴⁴ *Príspevok k jazykovej charakteristike Kiripolca*, SSZA, 1932—1942, 72—105.

⁴⁵ *Z hláskoslovía hornotrenčianskej obce Terchovej*, Carpatica I A, zv. 2, 1939, 255—301 s mapou; *Z tvaroslovía hornotrenčianskej obce Terchovej*, SMS XIII, 1940, 33—44.

zistuje, že terchovské nárečie má hlavné znaky západoslovenského nárečia, ale niektorými znakmi, najmä tvaroslovnými sa značne približuje k stredoslovenským nárečiam. Skloňovanie zámen v bánovskom nárečí podrobne spracoval Anton J á n o š í k.⁴⁶ — Úplne nový a dosiaľ nespracovaný materiál z južného Slovenska priniesol Rudolf M a r t i š,⁴⁷ ktorý na základe hláskoslovných javov porovnáva nárečie najjužnejšej časti stredného Požitavia s nárečím Komjatíc. Nárečie Komjatíc pokladá pritom za najcharakteristickejšie nárečie v strednom Ponitří. Pri skúmaní nárečia Komjatíc na základe získaného materiálu konštatuje, že ide o nárečie západoslovenského typu, ale že mnohé stredoslovenské javy v tomto nárečí značne pozmeňujú jeho západoslovenský charakter. — Slovenským prvkom v moravskej slovenčine venoval pozornosť Henrich B a r t e k.⁴⁸ Jeho príspevok je zameraný na starší stav. Bartek dospieva k záveru, že niektoré slovenské jazykové javy siahali hlboko na územie Moravy. Niektoré ukážky zo západoslovenského nárečia fejtonistickým spôsobom sprístupňuje L. M. J á n s k ý v príspevku *Prechádzka po západnom Slovensku*.⁴⁹ — Jozef O r l o v s k ý⁵⁰ popísal hláskoslovný a tvaroslovný systém karloveského nárečia z predmestia Bratislavy. Okrem iného je táto štúdia zaujímavá aj tým, že si všima nárečie na okraji mesta, kde okrem silného kultúrneho vplyvu bol najmä v minulosti silný jazykový vplyv nemecký a maďarský.

Cenné sú príspevky Adolfa K e l l n e r a⁵¹ o nárečiach na slovensko-poľskej oblasti v severnej časti západného Slovenska. Autor zbieral nárečový materiál v trinástich osadách v poriečí horného toku Kysuce a jej prítokov Čerňanky a Oščadnice. Získaný materiál využíva Kellner na revidovanie názorov M. Maľeckého o poľskom pôvode týchto nárečí. Kellner vo väčšine obcí zisťuje úplne slovenský nárečový ráz. Pritom uvádza, že tento stav sa utvoril dlhoročným bezprostredným stykom slovenských a poľských nárečí a že dlhoročný vzájomný styk viedol k porušeniu staršieho jazykového stavu. Zaujímavá je aj jeho štúdia o palatalizácii spoluhlások v čadčianskych nárečiach.⁵² Na základe tohto materiálu rozdeľuje Kellner nárečia v kysuckej oblasti I. na západné, v oblasti nad hornou Kysucou až

⁴⁶ *Zámenné skloňovanie v bánovskom nárečí*, SMS XIX, 1941, 403—419.

⁴⁷ *Nárečový obraz najjužnejšej časti stredného Požitavia v porovnaní s nárečím Komjatíc ako reprezentantným nárečím stredného Ponitria*, LS IV—VI, 1946—1948, 145—153.

⁴⁸ *Moravská slovenčina*, SR VII, 1938/1939, 74—79.

⁴⁹ *Ukážky z nárečia*, SSZA, 1932—1942, 125—135.

⁵⁰ *Hláskoslovný systém karloveského nárečia*, Slovanská Bratislava I/II—III, 1950, 239—274.

⁵¹ *K charakteristice čadeckých nárečí*, LS I/II, 1939/1940, 220—229.

⁵² *K palatalisaci v čadeckých nárečích*, LS IV—VI, 1946—1948, 134—144.

po Čadcu a Horelicu, 2. na východné, ktoré sa začínajú v Čiernom a pokračujú ďalej na východ.

Stredoslovenské nárečia. Značná časť dialektologických prác sa týka stredoslovenských nárečí. Kým v rokoch po prvej svetovej vojne sa pri výskume stredoslovenských nárečí kládol dôraz najmä na skúmanie javov, ktorými sa lišila stredná slovenčina od češtiny, v období od r. 1938 sa sústreďuje záujem na skúmanie javov, ktorými sa stredoslovenské nárečia lišia od spisovného jazyka. Niektoré z týchto príspevkov prinášajú vysvetlenia niektorých typicky stredoslovenských nárečových javov.

Nárečím bývalej zvolenskej stolice sa zaoberal Eugen P a u l i n y.⁵³ Na základe výskumu nárečia pohronského Tekova Pauliny zisťuje, že sa toto nárečie pričleňuje k zvolenským nárečiam, pretože sa tu vyskytujú javy, ktoré sú charakteristické pre nárečia v okolí Zvolena. Pauliny si všimol aj nárečia v okolí Banskej Bystrice. Pri skúmaní tohto nárečia konštatuje, že výskyt mäkkých spoluhlások *d, t, ň* v prípadoch ako *vodi, ten, pekňej* (m. *vody, ten, peknej*) súvisí s príchodom nemeckého obyvateľstva do tohto kraja. Podľa Paulinyho stredoslovenské nárečia v tejto oblasti nemeckým vplyvom stratili svoju pôvodnú mäkkosť, ale stykom s okolitými nárečiami začali ju potom mechanicky prijímať do svojho systému. — Okrem toho podal Pauliny popis nárečia na hornej Orave.⁵⁴

Nárečím v okolí Slovenskej Lupče sa zaoberal Ján M i h á l.⁵⁵ Po spracovaní hláskoslovía venuje pozornosť tvaroslovným zvláštnostiam nárečia v obciach Podkonice, Príchod, Moštenica, Kalište, Lučatín a Hiadel. — Na výskyt hlásky *eo, ö* v nárečí obce Chrenovec (okres Prievidza) upozornil Jozef S o l č á n y.⁵⁶ Táto hláska sa vyskytuje podľa autora iba v *l*-ovom participiiu, v prípadoch ako *pöu, roböu*. — Nárečovými zmenami *-m > -n* a *-n > -m* a ich výkladom sa zaoberal Štefan P e c i a r.⁵⁷ Po dôkladnej analýze materiálu podáva Peciar nový výklad týchto zmien, založený na fonologickej metóde. — Výskytu hlásky *ä, ä* na rozhraní dolnej a strednej

⁵³ *Niekoľko zvolenských izoglos z Tekova.* K jazykovej hranici medzi tekovským Pohroním a Požitavím. *Carpatica I A*, zv. 2, 1939, 303—306 s mapou; „Mäkké“ nárečie Banskej Bystrice a okolia a jeho vznik, *Carpatica I A*, zv. 2, 1939, 309—317.

⁵⁴ Porov. vyššie v kapitole Nárečové monografie a iné samostatné nárečové publikácie.

⁵⁵ *Zvláštnosti zvolenského hláskoslovía*, SMS XIII, 1935, 92—98; *Tvaroslovné zvláštnosti z okolia Slovenskej Lupče*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 84—98.

⁵⁶ *Príspevok k štúdiu slovenského hláskoslovía*, SR IX, 1941/1942, 156—159, 216—218.

⁵⁷ *K slovenským nárečovým zmenám -m > -n a -n > -m*, LS IV—VI, 1946—1948, 121—132.

Oravy si povšimol Anton H a b o v š t i a k.⁵⁸ Príspevok spresňuje hranice rozšírenia hlásky *ä*.

Oddávna pôsobili veľkou príťažlivosťou gemerské nárečia. V ostatných rokoch si gemerských nárečí všimali Jozef O r l o v s k ý, Štefan T ó b i k a Adalbert L. A r a n y. — Jozef O r l o v s k ý preskúmal nárečie Muránskej doliny.⁵⁹ V uverejnených príspevkoch spracoval hláskoslovie a kmeňoslovie. Príspevok o kmeňosloví nárečia Muránskej doliny je prvou systematickou štúdiou tohto druhu. Orlovský podáva v ňom prehľad prípon, pomocou ktorých sa v uvedenom nárečí tvoria odvodené podstatné a prídavné mená. Iným príspevkom Orlovského⁶⁰ je štúdia o zemepisnej rozlohe gemerského *ja* za praslov. *e, ě* v dlhých polohách, ako sa vyskytuje v juhozápadnom Gemeri. Orlovského príspevok *Ku gemerskej dialektológii* reviduje výsledky dialektologických štúdií, ktoré v Gemeri robil holandský lingvista Abraham Elias Boutelje. Ide tu zväčša o poznámky a doplnky k jeho štúdiu *Zwei Gemermundarten*. — Štefan T ó b i k⁶¹ v štúdiu o striedniciach za praslov. *ort-, olt-* v gemerských nárečiach pokúsil sa dokázať, že prípady *rot-, lot-* vznikli vplyvom východoslovenských nárečí a českým vplyvom v období husitských vojen. Súborné spracovanie gemerských nárečí pripravuje Štefan Tóbik vo veľkej nárečovej monografii. — Striednicami typu *ä, ä* v nárečí nižnoslanskom sa zaoberal Adalbert L. A r a n y.⁶²

V ý c h o d o s l o v e n s k é n á r e č i a. Východoslovenské nárečia sa skúmali najmä v rámci polemických štúdií o otázke ich pôvodu. O tento problém sa zaujímali okrem slovenských jazykovedcov predovšetkým poľskí lingvisti, ktorí vo svojich príspevkoch zastávali stanovisko, že východoslovenské nárečia sú poľského pôvodu. Toto stanovisko hájili najmä Zdzisław S t i e b e r⁶³ a Mieszcysław M a ł e c k i.⁶⁴ Na tieto príspevky nad-

⁵⁸ *Stredoslovenské ä, ä na rozhraní dolnej a strednej Oravy*, JS III, 1948, 17—23.

⁵⁹ *Hláskoslovie Muránskej doliny*, LS 1946—1948, IV—VI, 154—173; *Z kmeňoslovía gemerských nárečí Muránskej doliny*, LS III, 1941, 110—119. Materiál sa uvádza z obei Muránska Lehota, Muráň, Muránska Dlhá Lúka, Umrá Lehota, Chyžnianska Voda, Lubeník, Chyžné, Mníšauy, Kopráš, Jelšava, Jelšavská Teplica, Miglés, Šivetice.

⁶⁰ *Zemepisná rozloha gemerského ja za prasl. e, ě v dlhých polohách v časti juhozápadného Gemera*, SMS XVIII, 1940, 13—16; *Ku gemerskej dialektológii*. Oneskorné poznámky a doplnky. SMS XVI/XVII, 1958/1939, 77—83.

⁶¹ *Striednice za praslov. ort-, olt v gemerských nárečiach*, LS I/II, 1939/1940, 208 až 219.

⁶² *Striednice typu ä, ä v nárečí nižnoslanskom*, SMS XVIII, 17—25.

⁶³ *Ze studjów nad gwarami słowackimi południowego Spisza*. *Luđ Słow.* 1929, 61—138; *Gwary okolicy Bardjowa. I.* SMS XIV, 1936, 98—108; *II.* SMS XV, 1937, 63—71; *Przyczynek do dialektologii Zemplina*, SMS XIII, 1935, 60—63; *Z zagadnień podziałów dialektycznych grupy zachodniostowiańskiej*. *Luđ Słow.* 1929, 212 n., *Jeszcze o dialektcie wschodniostowackim*. Tamże II, 1930/1931, 140—151; *Ze studjów nad*

viazali J. S t a n i s l a v,⁶⁵ V. Š m i l a u e r⁶⁶ a neskoršie N. van W i j k.⁶⁷ Polemické príspevky zavdali príčinu k podrobnému skúmaniu východoslovenských nárečí.

Najpodrobnejšie rozoberajú východoslovenské nárečia Jozef Liška a Jozef Štolc, ktorí venovali týmto nárečiam osobitnú pozornosť. J. L i š k a⁶⁸ sa zamerlal najmä na pozorovanie lexikálnych javov, ktoré sú síce poľského pôvodu, ale boli na východné Slovensko donesené až v neskorších časoch. Ide zväčša o tie prípady, ktorými poľskí jazykovedci podopierali svoje tvrdenie, že východoslovenské nárečia sú poľského pôvodu. — J. Š t o l c bránil slovenský pôvod východoslovenských nárečí v štúdiu o slabičnom *r, l*,⁶⁹ ktorá patrí medzi najobsiahlejšie hláskoslovné štúdie v slovenskej dialektológii. Štolc si všimal tohto javu na pomedzí stredoslovensko-východoslovenskom. Výkladom podopretým bohatým materiálom odmieta nesprávne názory o vokalizácii slabičného *r, l*, najmä výklady Zd. Stiebra. Po rozbere materiálu prichádza Štolc k záveru, podľa ktorého treba hovoriť o samostatnom vývine východoslovenských nárečí, i keď badať niektoré zhody s poľským jazykom. Pomer východoslovenskej vokalizácie *r, l* k poľskej je podľa Štolca taký, ako pomer poľskej vokalizácie k ruskej alebo ruskej k východoslovenskej. Štolc sa zaoberal ešte niektorými hláskoslovnými javmi spišského nárečia, najmä zmenami *o > u* a *ie > i*. Výsledkom ďalšieho skúmania spišských nárečí je Štolcova štúdia, v ktorej podáva nové delenie spišských nárečí.⁷⁰

Hláskoslovné javy z nárečia obce Východná, ležiacej na prechode medzi stredoslovenskou a východoslovenskou nárečovou oblasťou, spracoval Ju-

---

dialektami wschodniostowackimi. Lud Słow. III, 1931/1932, 140—151; *Geneza gwar wschodniostowackich*, SMS XIV, 1936, 221—223.

⁶⁴ *O možnosti chronologizacji cech w gwarach przejściowych*. Sbornik Miletića, Sofija 1933, 301—306; *Do genezy gwar mieszanych i przejściowych*. SO XII, 1933, 81—90; *O wpływie słowackim na polskie gwary na Orawie*, SMS XIII, 1935, 44—52.

⁶⁵ *Pôvod východoslovenských nárečí*, Bratislava IX, 1935.

⁶⁶ *Bol Spiš v XII. st. poľský?* Bujnákov sborník 1933, 28—33.

⁶⁷ *Kilka uwag o stosunkach pokrewieństwa między językami zachodniostowiańskimi*. PF IX, 1927, 113 n.; *Die älteren und jüngeren r, l im Ostslowakischen*, ZSPH VII, 1930, 362—372; *Zum Ostslowakischen*, Slavia IX, 1930—1931, 1—18; *Abermals zum Ostslowakischen*, Slavia X, 1931—1932, 685—693; *Die Stellung des Ostslowakischen innerhalb des Českoslowakischen*, Sb. Škultétyho 561—570; *Ostslowakisch und Lachisch*, SMS XIII, 1935, 52—60.

⁶⁸ Pozri kapitolu Nárečové monografie a iné samostatné nárečové publikácie. Pozri aj poznámku č. 40.

⁶⁹ *Slabičné r, l na pomedzi stredoslovensko-východoslovenskom*, JS I/II, 1946/1947, 317—389; *Zmeny o > u a ie > i v nárečí spišskom. I*. SMS XV, 1937, 75—96 s mapou; *II*. SMS XVI/XVII, 1938/1939, 50—76 s 2 mapami.

⁷⁰ *Dialektické členenie spišských nárečí*, LS I/II, 1939/1940, 191—207 s mapou.

raj Kohút.⁷¹ — Štúdia Jána Fedáka⁷² sa týka skloňovania a stupňovania prídavných mien a prísloviak v šarišských nárečiach. — Niektoré hláskoslovné a tvaroslovné zjavy v nárečí severozápadného Šariša spracoval Adolf Kellner.⁷³ — Kratší príspevok z hláskoslovia a tvaroslovia Stropkova priniesol Zdzislaw Stieber.⁷⁴ — Michal Koperdan sa zaoberal skúmaním deverbatív na *-ci, -cia, -cie (-ci, -ca, -ce)* v spišskom nárečí.⁷⁵ — Poznámky a úvahy o východoslovenských nárečiach obsahujú aj príspevky M. Hágovskej.⁷⁶

Intonácia a vetný prízvuk

Skúmaním intonácie a vetného prízvuku sa u nás zaoberal Stanislav Petřík a Ludvika Petříková. Po obsažných príspevkoch o intonácii západoslovenskej a stredoslovenskej vety Petřík pokračoval v skúmaní hudobnej stránky vety na okolí Dolného Kubína.⁷⁷

Pri skúmaní dolnokubínskej vety autor zisťuje, že pri vetnom prízvuku (pri zdôrazňovaní) je slovný prízvuk na druhej slabike od konca, kým v inom prípade je na prvej slabike ako v spisovnom jazyku. V opytovacích vetách možno počuť „konkávny“ melodický priebeh intonácie, pričom koniec melódie je na ostatnej slabike. Silný prízvuk zapríčiňuje silné citové vzrušenie a snaha po dôraze u podávateľa.

⁷¹ *Hláskoslovná sústava nárečia východnianskeho*, LS IV—VI, 1946—1948, 174—201.

⁷² *Zo šarišského skloňovania a stupňovania prídavných mien a čísloviek*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 32—34. Príspevok nadväzuje na autorovu štúdiu *Zo šarišského hláskoslovia*, uverejnenú v Škultétyho sborníku, Martin 1933, 499—560.

⁷³ *Náreči severozápadného Šariše*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 35—49.

⁷⁴ *Gwara Stropkova v Zemplinie*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 30—31.

⁷⁵ *Deverbatíva na -ci, -cia, -cie (-ci, -ca, -ce) v spišskom nárečí*, SR IX, 1941/1942, 58—62.

⁷⁶ *Poznáte východnú slovenčinu?* Svojina I, 1946/1947, 38—39; *Zákon ľubozvučnosti vo východnej slovenčine*, Svojina I, 1946/1947, 136—139; *Miesto východoslovenčiny v rodine slovanských jazykov*, Svojina II, 1947/1948, 43—46; 97—101; 186—189. *Tvorenie a význam východoslovenských pods. mien*, Svojina III, 1949, 37—40; 149 až 152; 182—186.

⁷⁷ Stanislav Petřík, *Melódia a prízvuk v slovenčine*, SP 48, 1932, 474—489; *O melódii slovenského vokativu*, SMS X, 1932, 122—124; *K hudobnej stránke slovenskej vety*, Carpatica I A, Praha 1939, 239—302; *K fonológii západoslovenskej vety v trnavskom nárečí*, SMS XIII, 1935, 102—123; *K veľkej intonácii moravskosliezskych a niektorých slovenských nárečí a o vplyve poľštiny na tieto nárečia. K otázkam prízvuku a intonácie v slovenčine a v češtine*, SMS XIV, 1936, 219—221. — *Dva príspevky k hudobnej stránke slovenskej vety*, Carpatica I A, zv. 2, Praha 1939, 329—398; druhá časť tohto príspevku mala byť odtlačená v časopise Carpatica III. Pretože však toto číslo nevyšlo, štúdia vyšla osobitne ako samostatná publikácia v r. 1947, hoci do tlače bola pripravená už r. 1936.

Druhá časť Petříkovho príspevku sa týka hudobnej stránky vety v žilinskom nárečí. Pri skúmaní vetnej melódie v žilinskom nárečí nachádza Petřík — v zhode so stavom v iných slovenských nárečiach — silnejší prízvuk ako v češtine. Žilinský prízvuk sa pri silnejšom citovom zafarbení prenáša na predposlednú slabiku. Petřík konštatuje, že aj v ľudovej reči pozorovať silné preťahovanie slabík. Poukazuje aj na „spevavú melódiu“ žilinskej vety, ktorá je rozšírená na miestach, kde je menší styk s mestom. Stykom vidieckych obyvateľov s príslušníkmi mesta sa tento druh melódie stráca.

Predčasná smrť zabránila Petříkovi v ďalších výskumoch. Dôležitý a veľmi potrebný výskum slovenských nárečí v tomto smere nemá nateraz pokračovateľa.

Hudobnej stránke abaujského nárečia venovala pozornosť Ludvika Petříková.⁷⁸ Petříková si všimla najmä melódiu v oznamovacích a opytovacích vetách, preťahovanie samohlások a prízvuku vôbec, pričom zisťuje určitú zhodu medzi prízvukom a melódiou vety v abaujských nárečiach, v šarišských a zemplínskych nárečiach.

Príspevky zo štylistiky

Cenným príspevkom v slovenskej dialektologickej literatúre sú dve štúdie Gejzu Horáka, ktorý sa na základe textových ukážok prvý pokúsil o štylistický rozbor ľudovej reči.⁷⁹ Výsledky Horákových štúdií poukazujú na to, že úlohou dialektológov v budúcnosti bude venovať zvýšenú pozornosť aj skúmaniu syntaxe ľudovej reči a že štylistický rozbor súvislých nárečových zápisov môže priniesť aj pre spisovný jazyk mnoho cenných poznatkov.

Slovenský nárečový slovník

V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi venovala sa v ostatných päťnástich rokoch zvýšená pozornosť skúmaniu slovenských nárečí aj z lexikálnej stránky. Pri doterajšom zbieraní slovníkového materiálu sa však postupovalo dosť nesystematicky, výskum nebol primerane organizovaný a viazal sa obyčajne na individuálny záujem. Zberatelia sa obmedzovali zväčša na skúmanie tých nárečí, kde boli pracovne viazaní. Nazbieraný materiál potom v abecednom poriadku uverejňovali v rozličných zborníkoch a časopisoch bez toho, že by dôkladnejšie a hlbšie prenikli do slovnej zástoby skúmaného nárečia. Ak však prihliadneme na ťažkosti, ktoré sú spo-

⁷⁸ *K hudobnej stránke nárečia abaujského*, Praha 1947.

⁷⁹ *Pokus o štylistický rozbor nárečového prehovoru*, JS V, 1951, 128—134; *Reprodukcia v nárečových prehovoroch*, JS VI, 1952, 95—121.

jené so slovníkovým výskumom (znalosť nárečia a dlhší pobyt v teréne), nebudeme podceňovať doterajšie výsledky v tejto oblasti.

P. P. Z g ú t h zbieral nárečové slová v Turci v obci Mošovce,⁸⁰ Ján M i h á l na okolí Slovenskej Lupče (ustálené spojenia, frázy, príslovia, povrávky a slová s kontextom),⁸¹ Ján O k á l v Liptove v obci Gombáš⁸² a Jozef V a r o v Prievidzi.⁸³ — Eugen P a u l i n y uverejnil výber z detvianskych sloviess.⁸⁴ — Jedným z najagilnejších zberateľov nárečových výrazov bol Jozef O r l o v s k ý, ktorý sa pokúsil aj o systematické zbieranie nárečového materiálu pre slovenský slovník. Orlovský zbieral výrazy najmä v Gemeri, ale venoval pozornosť skúmaniu slovníka aj na západnom Slovensku.⁸⁵ — Nárečové slová v Hontě zbieral Pavol B e l á č i k.⁸⁶ Ján Š á r g a priniesol slovníkový materiál zo sotáčkych nárečí v severnom Zemplíne.⁸⁷

Treba poznamenať, že malá pozornosť sa venovala skúmaniu východoslovenského materiálu, hoci ide o oblasť po stránke slovníkovej neobyčajne bohatú a zaujímavú. V budúcnosti bude potrebné výskum aj na tejto oblasti zintenzívniť.

Výskumom ľudovej terminológie sa nepriamo zaoberali aj nedialektológovia, najmä národopisci a pracovníci z oblasti prírodných vied. Tak napr. Rudolf B e d n á r i k uvádza ľudovú terminológiu pri popise nástrojov na chyťanie zveriny,⁸⁸ Ondrej P o l o n e c pri popise náradia použí-

⁸⁰ *Nárečové slová* (Mošovce, Turiec), SR VII, 1938/1939, 117—120, 290—297; SR VIII, 1940/1941, 27—29, 53—56, 120—125, 170—179; *Nárečové slová* (Turiec II), SR X, 1942/1943, 241—246, 290—299, 335—360; *Nárečové slová a výrazy* (Turiec III) SR XIII, 1947, 106—116, 177—181.

⁸¹ *Z frazeológie Slovenskej Lupče a okolia*, SMS XIX, 1941, 456—461; *Zo slovníka nárečia Slovenskej Lupče a okolia*, SMS XIX, 1941, 456—461; *Zo slovníka nárečia Slovenskej Lupče a okolia*, SMS XIX, 1941, 420—455.

⁸² *Nárečové slová* (Gombáš, Liptov), SR VII, 1938/1939, 198—204; *Nárečové slová*, Slovenský jazyk I, 1940, 30—32; *Nárečové slová a výrazy*, Slovenský jazyk I, 1940, 229—231.

⁸³ *Nárečové slová a výrazy*. Prievidza, SR IX, 1941/1942, 22—29, 88—90.

⁸⁴ *Výber z detvianskych sloviess*, SR VIII, 1940/1941, 85—87, 123—125, 315—317.

⁸⁵ *Nárečové slová*. Tisovský Hámor (Gemer), SR VIII, 1940/1941, 260—266; *Nárečové slová z Kobeliarova* (Gemer), SR IX, 1941/1942, 125—127; *Ukážka z nárečového slovníka*. Stráže nad Myjavou (Nitrianska), SSZA, 108—124; *Nárečové slová a výrazy*. Stráže nad Myjavou (Nitrianska), SR IX, 1941/1942, 178—181, 249—252, 282—284; *Ukážky zo sémantiky a z nárečového slovníka gemerského*, Elán XV, 1941/1942, č. 7.

⁸⁶ *Nárečové slová*. Pečenice (Hont), SR X, 1942/1943, 180—186.

⁸⁷ *Nárečové slová*, Slovenský jazyk I, 1940, 151—154.

⁸⁸ *Luďové poľovníctvo na Slovensku*, Martin 1943.

vaného pri výrobe ľanového oleja, pri popise gájd, detských kolískok, stojanov, sedaní, behúľov a iných ľudových nástrojov.⁸⁹

Z oblasti prírodných vied venovali sa skúmaniu ľudovej terminológie najmä Jozef Martinka,⁹⁰ Oskar Ferianc⁹¹ a Martin Novácký. Značná časť tejto terminológie bola využitá aj pre spisovný jazyk.

Dosiaľ uverejnené výsledky zbierania nárečových slov a výrazov nevytiahajú skutočný stav zbierania. Možno predpokladať, že väčšia časť materiálu je u zberateľov, ktorí dosiaľ materiál nepublikovali. Už dávnejšie ohlasovali niektorí pracovníci, že pripravujú nárečové slovníky. Tak napr. prof. Stanislav pripravoval slovník z liptovských nárečí a prof. Vážný nárečový slovník z Turca. Do tlače by sa mohol pripraviť slovník V. Riznera, ktorý leží v knižnici Slovenskej univerzity nevyužitý. Slovník obsahuje pomerne obsiahly materiál z Bošáckej doliny.

Nevyužitý materiál nachádza sa aj v Ústave slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied, ktorý za pomoci poslucháčov Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity zbieral Jozef Orlovský. Cieľom tohto zbierania bolo pripraviť materiál pre slovenský nárečový slovník. Materiál sa získaval jednak excerpovaním publikovaných slovníčkov, nárečových textov a ukážok, jednak zbieraním slov v teréne. Takýmto spôsobom sa získalo do konca r. 1945 asi 150 000 lístkov. Materiál bol zozbieraný z obcí Veľké Bielice, Betliar, Blažovce, Bobrová, Brodské, Detva, Gombáš, Kameňany, Košťany, Krivá, Čierna Lehota, Horná Lehota, Lovasovce, Lukášovce, Žitavský Martin, Párnica, Ploštín, Remeniny, Rochovce, Roštár, Slavošovce, Stráže nad Myjavou. Materiál však nebude možné úplne využiť. Na niektorých lístkoch chýba výklad hesiel s príslušným kontextom a uvedením miesta, kde bol materiál nazbieraný. Celý materiál vyžaduje si revíziu, najmä uloženie hesiel podľa abecedného poriadku, prípadne podľa vecných okruhov.⁹²

Pre budúce roky sa pripravuje systematický výskum ľudovej termino-

⁸⁹ *Z olejníctva na Slovensku*. So zreteľom na ľudovú výrobu ľanového oleja. SMSS XXXI, 1940, 14—20; *Gajdy — ľudový artefakt*. Ich zloženie a výzdoba z hľadiska ľudového umenia, SMSS XXXII/XXXIII, 1938/1939, 13—33; *Terminológia detských kolískok, sedaní a behúľov na Slovensku*, SR IX, 1941/1942, 17—20.

⁹⁰ *Cudzie názvy záhradných rastlín*, SR VII, 1938/1939, 222—224; VIII, 1940/1941, 26—27, 211—213; IX, 1940/1941, 66—67. *Rozmnožovanie kontaminácií v názvosloví*, SR VII, 1938/1939, 60—63.

⁹¹ *O pôvode slovenských vtáčích mien*, SR VII, 1938/1939, 81—88; *Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov*, Prírodovedecký zborník II, 1947, 65—152; *Slovenské ornitologické názvoslovie s obrázkovým kľúčom pre určovanie slovenského vtáčstva*, Martin 1942.

⁹² Porov. *Zprávu o činnosti Jazykovedného ústavu SAVU*, LS IV—VI, 1946—1948, 439.

lógie, pri ktorom sa bude postupovať podľa vopred stanoveného plánu. Výskum sa bude robiť podľa dotazníka a bude znamenať ďalšiu fázu skúmania slovníka slovenských nárečí. Dialektologická komisia pri Ústave slovenského jazyka sa rozhodla postupne vydávať dotazníky, pomocou ktorých by sa zbieral slovníkový materiál z rozličných odvetví ľudovej výroby. Prvý dotazník pre výskum poľnohospodárskej terminológie pripravil Anton Habovštiak. Zozbieraný materiál môže sa potom použiť pre slovenskú odbornú terminológiu.

N á r e č o v é t e x t y

Počas zbierania nárečového materiálu sa sústreďoval záujem dialektológov aj na zapisovanie nárečových textov a nárečových ukážok. Tieto nárečové texty boli obyčajne súčiastkou nárečových prác. Pretože pripravujeme bibliografické spracovanie všetkých doteraz uverejnených nárečových textov, nebudeme ich v tomto príspevku uvádzať.

Treba však pripomenúť, že od r. 1950 sa začalo v dialektologickom oddelení Ústavu slovenského jazyka SAV so systematickým zbieraním súvislých nárečových textov. V rámci tejto akcie zozbieralo sa doteraz značné množstvo nárečových ukážok, ktoré sa zúžitkujú pri vydaní Slovenskej nárečovej čítanky. Okrem toho umožnia výskum syntaxe, štylistiky a využijú sa aj pri excerpovaní materiálu pre slovenský nárečový slovník. Skutočnosť, že zberateľmi týchto textov sú zväčša školení pracovníci, zaručuje ich osobitnú kvalitu.

Z v u k o v é s n í m k y

Cenným materiálom pre výskum slovenských nárečí sú aj zvukové snímky, ktoré nakrúca Československý rozhlas za spolupráce dialektologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka SAV. Na nakrúcanie týchto zvukových snímkov pozýva Ústav slovenského jazyka vhodných rozprávačov z rozličných krajov Slovenska. Pritom sa prihliada najmä na to, aby rozprávači mali dobrú výslovnosť a aby čo najlepšie zachovávali charakter skúmaného nárečia. Význam zvukových záznamov je ďalekosiahly: zvukové záznamy sa môžu rozmnožiť na gramofónové platne a používať pre pedagogické a vedecké ciele doma i v zahraničí. Okrem toho má zachytený materiál nesmiernu dokumentárnu hodnotu. Zvukové záznamy môžu sa používať ako študijné pomôcky aj v časoch, keď nárečia ešte viac splynú so spisovným jazykom. Slovenskí dialektológovia využívajú týmto spôsobom pri svojej práci najmodernejšie technické vymoženosti.

S p i s o v n ý j a z y k a n á r e č i a

Výskum slovenských nárečí nadobúda osobitný význam, keď sa výsledky skúmania využijú aj pre spisovný jazyk. Možnosti využitia sú rozmanité.

Nárečia slúžia ako východisko pri riešení niektorých sporných otázok v spisovnom jazyku. Pri jazykovom rozbere literárnych diel treba obyčajne prizerať aj na nárečové prvky (dialektizmy) v štýle príslušného autora. Otázky dialektizmov v literárnom diele venovalo u nás pozornosť už niekoľko jazykovedcov a najmä literárnych vedcov a kritikov. Poznanie frazeológie, ľudovej terminológie a syntaxe ľudovej reči možno veľmi dobre využiť pri štylistickom rozbere diel našich spisovateľov, najmä realistickej tvorby. Ďalej sa riešili otázky využitia rodného nárečia pri vyučovaní spisovného jazyka.

Pri diskusii o nových Pravidlách slovenského pravopisu poukazovalo sa aj na potrebu zblížovať spisovný jazyk s ľudovou rečou. Túto potrebu zdôraznili v osobitných príspevkoch najmä Jozef Š t o l c⁹³ a Ján S t a n i s l a v,⁹⁴

Anton H a b o v š t i a k⁹⁵ prakticky uplatnil výsledky podrobného skúmania slovenských nárečí na území celého Slovenska pri ušľachťovaní spisovnej výslovnosti v pripravovaných Pravidlách slovenského pravopisu, keď žiadal pre spisovný jazyk ustáliť výslovnosť skupín *le, li* s palatálnym *l*. Svoju požiadavku opiera o zistenie, podľa ktorého sa vo väčšine slovenských nárečí rozlišuje dvojaké *l*.

Teoretické otázky pomeru spisovného jazyka a nárečia riešil v osobitnej publikácii Eugen P a u l i n y.⁹⁶ Autor vysvetľuje pojmy jazyk, nárečie, argot, jazyková norma, spisovný jazyk a jeho štýly a vymedzuje rozdiel medzi spisovným jazykom a nárečím podľa ich funkcií. Osobitnú pozornosť venoval Pauliny aj rozličným hovorovým štýlom a básnickému štýlu spisovného jazyka. Štúdium doplnil rozborom ukážok z diel niektorých slovenských spisovateľov, pričom poukázal na nárečové prvky ako na prostriedok, ktorý možno štylisticky využiť. Nárečové prvky ako štylistický prostriedok si všima aj pri rozbere diel M. Kukučina a Timravy. Rozborom diel Timravy sa zaoberal aj Eugen J ó n a.⁹⁷

Na to, ako slovenskí realisti využívali nárečové prvky vo svojej tvorbe,

⁹³ *O prameňoch spisovnej normy*, Kult. život VII, 1952, č. 51—52; pozri aj príspevok *O ľudovosti v spisovnom jazyku*, SR XVI, 1950/1951, 97—100.

⁹⁴ *Niektoré otázky spisovnej výslovnosti a návrh na nové Pravidlá*, Kult. život, 1953, č. 3.

⁹⁵ *O výslovnosti skupín le, li*, SR XVIII, 1952/1953, 225—234 s mapou.

⁹⁶ *Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí*. Vydalo (ako 7. zväzok Duchovných spisov) Slovenské nakladateľstvo a vydavateľstvo B. Buocik v Bratislave 1946; *Štruktúra Timravinej poviedky Nemili*. Venované osemdesiatročnej Timrave, LhS IV, 1947, 65—83; *Skice k štúdiu formy u Kukučina a Timravy*, Slovenský jazyk I, 1940, 284—289.

⁹⁷ *Timravina reč*, SR XVII, 1951/1952, 129—138.

poukázal Stanislav Šmatlák.⁹⁸ Šmatlák zdôraznil najmä využívanie nárečových prvkov z oblasti pomenovania a syntaxe. Nárečových prvkov v Hečkovom románe *Drevená dedina* si všimol Anton Habovštiak.⁹⁹

Cenné príspevky o otázke pomeru spisovného jazyka a nárečí priniesla diskusia o preklade Šolochovovho románu *Tichý Don* od Zory Jesenskej. Niekoľko príspevkov vyšlo v Kultúrnom živote a neskoršie v Slovenskej reči. Zo široko rozvinutej diskusie treba spomenúť najmä príspevky J. Ferenčíka,¹⁰⁰ Z. Jesenskej,¹⁰¹ J. Roznera,¹⁰² V. Uhlára¹⁰³ a Š. Peciara.¹⁰⁴

Ako možno využiť prvky nárečia pri vyučovaní spisovného jazyka na škole, ukázal na praktických príkladoch z východoslovenských nárečí Michal Koperdan.¹⁰⁵ Koperdan zhrnul v samostatnej publikácii pedagogické zásady, podľa ktorých sa má postupne vychádzať z nárečí a postupovať smerom k spisovnému jazyku. Koperdanove konštatovania treba však prijímať kriticky a s rezervou. Podobnými otázkami sa zaoberali aj Viliam Holuby, Anton Botek a Anton Zauer.¹⁰⁶

Historická dialektológia

Mimoriadny význam pre štúdium jazyka má historická dialektológia. I keď bádanie v tomto smere bolo zamerané iba na niektoré parciálne problémy, predsa jeho výsledky znamenajú významný krok k hlbšiemu osvetleniu niektorých otázok, týkajúcich sa dejín nášho jazyka. Ako sme sa zmienili, v mnohých prácach slovenských dialektológov sa uplatňovali historické kritériá pri vysvetľovaní nárečových javov. Okrem toho sa sústreďoval záujem niektorých bádateľov aj na štúdium listinných pamiatok zo staršieho obdobia. Pokročilo sa v štúdiu miestnych a osobných mien. Značná pozornosť sa venovala aj etymológii slov. Pretože mnohé z týchto

⁹⁸ *Príspevok k štýlu slovenského literárneho realizmu*, SAT I, 1947, 14—21.

⁹⁹ *Eudové prvky v románe Fr. Hečku *Drevená dedina**, SR XIII, 1951/1952, 192 až 201.

¹⁰⁰ *O preklade „Tichého Donu“*, Kult. život VII, 1951, č. 4.

¹⁰¹ *O Ferenčkovej kritike prekladu Tichého Donu*, Kult. život VII, 1951, č. 6; *Niekoľko poznámok o preklade Tichého Donu*, SR XVII, 1951/1952, 301—307.

¹⁰² *O niektorých otázkach jazyka v literatúre*, Kult. život VII, 1951, č. 23.

¹⁰³ *Laz — lazy — chutor*, SR XII, 1951/1952, 289—301.

¹⁰⁴ *K diskusii o prekladani*, SR XVIII, 1952/1953, 155—160.

¹⁰⁵ *Dialekt ako hlavná pomôcka pri vyučovaní slovenčiny*, SR VIII, 1940/1941, 154—161; *Porovnávací gramatika východoslovenského nárečia*. Príručka pre učiteľov, Martin 1940.

¹⁰⁶ *Slovenčina vo východoslovenskej škole*, Nová škola III, 1942/1943, 20—21; *Výslovnosť a konverzačná stránka slovenskej reči*, SR XI, 1943/1944, 14—22, 54—56, 92—94, 126—135.

príspevkov sa dialektológii dotýkajú iba nepriamo, nebudeme sa nimi na tomto mieste podrobnejšie zaoberať.

Historicko-porovnávaciu metódu na nárečový materiál u nás aplikoval Ludovít Novák.¹⁰⁷ Jeho viackrát ohlasované práce *K dejinám slovenčiny v tisícročí od VI. do XVI. stor.* a *O vzniku Praslovanov a ich jazyka* doteraz nevyšli, hoci by boli veľmi potrebné.

Novák sa zaoberal aj klasifikáciou slovenských a ukrajinských nárečí, pričom konštatoval, že nárečia Zakarpatskej Ukrajiny a východoslovenské nárečia patria do euroázijského jazykového sväzu a tvoria jeho západný okraj. Z iných jeho štúdií je pozoruhodná práca, v ktorej si všima vplyv nemeckého jazyka na západoslovenský, východoslovenský a maďarský konsonantizmus.¹⁰⁸

Na slovanské prvky v rumunčine poukázal Pandelescu.¹⁰⁹ Jeho štúdiá o vzťahu niektorých fonetických javov v rumunčine a v západnej slovančine je dôležitá pre nás najmä preto, lebo upozorňuje medziiným na stredoslovenský pôvod niektorých javov v rumunčine.

Histórii palatálnych konsonantov v slovenčine a otázke juhoslavizmov v stredoslovenských nárečiach venoval pozornosť Štefan Kniezsa.¹¹⁰ Ku Kniezsovým názorom o uvedených otázkach zaujal kritické stanovisko Eugen Pauliny.¹¹¹ Proti Kniezsovmu tvrdeniu, že pred pôvodným praslov. *ǵ, ǣ, e, i* a pred *e < ь* je v slovenčine len *d, t, ň, l* a nie *d, t, n, l*, na základe podrobného rozboru Pauliny konštatuje komplikovanejší stav. Pritom upozorňuje, že i tam, kde je dnes v rozličných nárečiach rovnaký stav, nie je výslednicou rovnakého vývinu z rovnakého základu. Na základe dnešného stavu sa potom Pauliny usiloval načrtnúť vývoj palatálnych spoluhlások.

V kritike Kniezsových názorov na dejiny juhoslavizmov v strednej slovenčine Pauliny nepovažuje za juhoslavizmy doklady na epentetické *l* (Kniezsa vychádza zo zápisov *Ryblen, Hleulan* a predpokladá rekonštruovaný tvar **Ryblany, *Chlelfany*) ani miestne mená na *-ince* (typu *Špačince*). Ale v zhode s Kniezsom považuje Pauliny za juhoslavizmy I. *dl > l*:

¹⁰⁷ *Slovenské a podkarpátorské nárečia vo svetle európskej fonologickej geografie*, LS I/II, 1939/1940, 85—105.

¹⁰⁸ *Neznáme nemecké vplyvy na západoslovenský, východoslovenský a maďarský konsonantizmus*, LS I/II, 1939/1940, 106—117.

¹⁰⁹ *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou*, JS I/II, 1946/1947, 63—106.

¹¹⁰ *Notes sur l'histoire des consonnes palatales du slovaque*; *Études slaves et roumaines* I, 2—6, Budapest 1948; *Zur Geschichte der Jugoslawismen im Mittelslovakischen*. *Études slaves et roumaines* I, Budapest 1948, 139—147.

¹¹¹ *K dvom príspevkom Štefana Kniezsu o dejinách slovenčiny*, JS IV, 1950, 156—162; *Vývin skupín d, t, ň, l + e, i v slovenčine*, JS V, 1951, 140—151.

*salo, zrkalo, 2. rat-, lat-: rakyla, lakeť. Za juhoslavizmy podľa Paulinyho treba považovať ešte aj palatalizáciu $ch > š$ (*macocha — macose* miestami dosiaľ v stredoslovenských nárečiach) a druhú formu 3. os. pl. slovesa *byť: oni sa > sęlb*. Ako tvrdí Pauliny, tieto javy treba pokladať za autochtónne zvláštnosti strednej slovenčiny, pochádzajúce ešte z čias praslovančiny.*

Václav V á ž n ý poznámkami dopĺňuje a opravuje slovenský jazykový materiál v Trávníčkovej Historiekej mluvnici československej.¹¹² Ako dobrý znalec slovenských nárečí opravuje predovšetkým nárečový materiál zo Slovenska a podáva aj jeho vysvetlenie.

Otázky tzv. bohemizmov v nárečiach Novohradu a Gemera dotýkajú sa príspevky Eugena J ó n u¹¹³ a Jána G a r a j a.¹¹⁴ Jóna na základe nárečového materiálu opúšťa svoje staršie stanovisko, podľa ktorého niektoré javy v uvedených nárečiach sú zvyšky vplyvov českého jazyka ešte z čias husitských vojen. Tzv. bohemizmy v novohradských a gemerských nárečiach môžeme vysvetliť domácim vývinom. Náhľad o domácom vývine gemerských a novohradských nárečí zastáva aj J. Garaj.

O výsledkoch porovnávacieho jazykového výskumu informuje štúdia L. A. A r a n y a.¹¹⁵ Autor medziiným poukazuje na potrebu vlastivedného a jazykového výskumu Slovenska, najmä však na výskum ukrajinského, poľského a maďarského pohraničia. Ďalej sa zaoberá vývojom slovenčiny v rámci slovanských jazykov. Vo vývine hláskoslovía slovanských jazykov rozoznáva tri základné vývinové stupne: 1. slabičná mäkkostná korelácia, 2. samostatná spoluhlásková mäkkostná korelácia, 3. samostatná vokálna mäkkostná korelácia. Tento vývoj predpokladá Arany aj pre ugrofínske jazyky. Pritom zdôraznil, že pre poznanie vývoja slovanských jazykov má veľký význam aj štúdium ugrofínčiny. Svoje tvrdenia opiera potom o niektoré príklady z dejín maďarského jazyka a poukazuje na dôležitosť porovnávacej metódy.

Ako sme už spomenuli, v ostatných rokoch pokročilo aj skúmanie listinného materiálu, z ktorého možno pre historickú dialektológiu vyťažiť mnoho cenných poznatkov. Z doterajších interpretácií jazykových pamiatok je evidentné, že pri vysvetľovaní listinného materiálu je dôležité uplat-

¹¹² *Slovenica v Trávníčkovej „Historiekej mluvnici československé“*, Bratislava XI, 68—75.

¹¹³ *Ešte raz o tzv. bohemizmoch v nárečiach Novohradu a Gemera*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 151—153.

¹¹⁴ *Ešte raz o autochtónnosti niektorých jazykových zjavov hornopoľských*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 153—160.

¹¹⁵ *K porovnávaciemu jazykovému výskumu na Slovensku*, JS I/II, 1946/1947, 389—423.

ňovať dialektologické hľadisko.¹¹⁶ Dôkladná znalosť nárečí umožňuje porovnávať súčasný stav nárečí s predpokladaným stavom jazyka v staršom období. Výskum listinného materiálu z jazykovej stránky môže v budúcnosti priniesť mnoho nových poznatkov.

Dialektologické hľadisko pri interpretácii listinného materiálu začal u nás uplatňovať najmä Václav Chalupecký pri vydaní stredovekých listinných pamiatok (*Středověké listy ze Slovenska*. Sbíрка listů a listin, psaných jazykem národním. Bratislava—Praha 1937) a po ňom Václav Vážný pri slovníku k stredovekým listinám (*Glossarium bohemoslavicum*. Slovník k středověkým listům ze Slovenska s jazykovým rozborom. Bratislava 1937).

V ostatných rokoch pokračovali niektorí pracovníci vo vydávaní listinného materiálu publikovaním ďalších neznámych českých, prípadne latinských listín, pričom poukazovali na slovenské jazykové prvky.

Na hláskoslovné, tvaroslovné, slovníkové a frazeologické slovakizmy v Slovensko-fupčianskom Protocole upozornil Ján Mihál.¹¹⁷ — Rozborom zápisov z kníh mesta Skalice sa zaoberal Ladislav Šimovič.¹¹⁸ Zápisy pochádzajú zo XVI. a XVIII. stor. — Štúdiom kremnických listín sa pomerne podrobne zaoberal Dezider A. Dubay.¹¹⁹ Z výsledkov tohto rozboru vidieť, že slovenčina už v tomto období značne prenikala do písomných prejavov. — Početné slovakizmy v *Conscriptio Domini Trenchin* z r. 1722 nachádza Štefan Drozd.¹²⁰ Drozd porovnáva jazykové javy tejto listinnej pamiatky s javmi, ktoré sa vyskytujú aj v dnešných slovenských nárečiach. — Jozef Orlovský si všimol jelšavských mestských zápisov.¹²¹

Rozborom listinného materiálu sa v ostatnom čase najpodrobnejšie zaoberal Jozef Štöle, ktorý rozborom jazyka levočských prisah prakticky dokázal,¹²² aká je dôležitá dôkladná znalosť nárečia pri rozbere starších jazykových pamiatok. Štöle podáva v obsiahlej štúdií rozbor hláskoslovia, flexie, rozbor slovenských a českých lexikálnych prvkov a v závere sa pokúsil o zhodnotenie rozoberaných pamiatok.

¹¹⁶ Porov. Adam Pránda, *Doterajšie koncepcie výskumu slovenik a hľadisko dialektologické*, JS IV, 1950, 163—175.

¹¹⁷ *Slovensko-fupčiansky Protocol*, SMS XIV, 1936, 188—192.

¹¹⁸ *Z kníh mesta Skalice zo XVI. a XVIII. stor.*, LS III, 1941, 134—146.

¹¹⁹ *Kremnické listy z rokov 1564—1569* (s prílohami faksimile), LS I/II, 1939/1940, 307—352; *Z jazyka kremnických listov z r. 1564—1569*, LS IV—VI, 1946—1948, 307—331; *Štyri záznamy so stredoslovakizmami zo XVI. stor.*, SSZA, 217—228.

¹²⁰ *Conscriptio Domini Trenchin anni 1722 orig.*, LS IV—VI, 1946—1948, 302—306.

¹²¹ *Jelšavské mestské zápisy*. S prílohou faksimile. SMS XVI—XVII, 1938—1939, 130—134.

¹²² *Jazyk levočských slovenských prisah zo XVI.—XIX. stor.*, JS V, 1951, 197—247.

Značnú časť staršieho listinného materiálu, ktorý sa nachádza v maďarských archívoch, uverejnil v samostatnej publikácii Štefan Kniezsa. Pre nás je dôležitý materiál zo Slovenska a poznámky o jazyku a pravopise týchto listín.¹²³

Rozborom listín ukrajinského pôvodu sa zaoberal Ivan Paňkevič.¹²⁴ V listinách zistil okrem iného aj viac východoslovenských prvkov, najmä zo šarišského nárečia.

Na doterajšie hľadiská pri výskume listinného materiálu poukázal Adam Pranda. Pranda súčasne zdôraznil potrebu aplikovať vo výskume písaných záznamov aj dialektologické hľadisko, ktoré nám môže priniesť „veľa zaujímavých a cenných poznatkov pre vývin a dejiny slovenského spisovného jazyka a jeho dialektov geografických i sociálnych“.¹²⁵

V ý s k u m o s o b n ý c h a m i e s t n ý c h m i e n

V ostatných rokoch sa na Slovensku neobyčajne rozvinulo skúmanie osobných a miestnych mien. Tomuto skúmaniu sa venuje niekoľko jazykovedcov i historikov. Najväčšiu prácu v tejto oblasti dosiaľ vykonal prof. Ján Stanislav, ktorý sa skúmaním pomiestnych názvov zaoberá už viac rokov. Parciálne výsledky svojho skúmania uverejnil prof. Stanislav vo viacerých príspevkoch,¹²⁶ v ktorých si všímal zväčša názvov na južnom Slovensku a v severnej časti Maďarska. Potom sa prof. Stanislav sústredil na skúmanie miestnych názvov v severnej časti Maďarska. Výsledky

¹²³ *Stredoveké české listiny*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1953.

¹²⁴ *Pisnja pro Štefana voevodu jak pam'jalka lemkijskogo šarišskogo govoru*, LS IV—VI, 1946—1948, 354—367; *Folvarš'kaja gramota Aleksija Miroloviča 1607 R. jak pam'jalka ukrajin'skogo lemkijskogo govoru na Spiši*, LS IV—VI, 1946—1948, 368—380.

¹²⁵ L. c. 172 (porov. pozn. 116).

¹²⁶ *Osobné mená miestnymi názvami*, SR VIII, 1947, 129—139; *Odkryté mená slovenských miest a dedín*, Bratislava 1947; *Ráz starého osídlenia južného Slovenska*, Slovensko XII, 1947, 167—172; *K južnej a východnej hranici slovenského osídlenia v stredoveku*, Bratislava, Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, 1944; *Okolie Nítry v stredoveku*, Výňatok z veľkej práce, NN I, 1943, 139—163; *Južné okolie Košíc v stredoveku*, NN I, 1943, 207—226; *Stará slovenskosť Žitného ostrova a okolia Galanfy*, NN II, 1944, 269—278; *Stará slovenskosť strednej časti južného Slovenska*, NN II, 1944, 341—356; *Bolo južné Slovensko bulharské?* NN II, 1944, 199—221; *Zo slovenských miestnych názvov. Ostrihom, Močenok*, SR IX, 1941/1942, 41—46; *Pezinok, Žemberovce*, SR IX, 1941/1942, 193—196; *Bardejov - Bardijov*, SR IX, 1941/1942, 129—134; *Verekňa-Várkoň*, SR X, 1942/1943, 129—130; *Z miestnych názvov z okolia Nítry*, SR X, 1942/1943, 305—309; *Zo slovenských miestnych názvov* (Chynorany, Tála, Vrt-, Ďorok, Majcichov), SR XIII, 1947, 34—40; *Zo slovenských miestnych názvov* (Kepežd, Urmin, Mliečno, Mischdorf, Tartschendorf, Fedýmeš), SR XIII, 1947, 92—97; *Zo slovenských miestnych názvov* (Imbreg—Ja(m)brich—Jabriková, Pezinok—Bozín, Chorvátsky Grob, Šaštín), SR XIII, 1947/1948, 206—210; *Názvy pririeknutých*

svojho bádania zhrnul v práci *Slovenský juh v stredoveku*.¹²⁷ Žiaľbohu, práca prof. Stanislava nebola dosiaľ ešte dostatočne kriticky zhodnotená ani ocenená.

Na tomto úseku pracoval aj Vincent B l a n á r, ktorý sa zaoberal skúmaním osobných a pomiestnych názvov v Maďarsku. Blanár však zameral svoje skúmanie skôr na osobné mená.¹²⁸

V súvislosti so skúmaním osobných mien zasluhuje si pozornosť aj štúdia Jozefa B o l d i š a, ktorý skúmal osobné mená v troch tekovských obciach.¹²⁹

Skúmaním miestnych mien sa zaoberajú aj historici. Z nich treba spomenúť najmä prof. Branislava V a r s i k a,¹³⁰ ktorý sa zaoberal skúmaním miestnych názvov na južnom pohraničí, a Petra R a t k o š a, ktorý spracoval topiká z Liptova, nachádzajúce sa v listinnom materiáli do konca XIII. stor.¹³¹

E t y m o l ó g i a a v ý z n a m s l o v

Menej príspevkov bolo venovaných skúmaniu etymológie slov a vysvetľovaniu niektorých nárečových výrazov. Príspevky mali často za cieľ určiť pomer skúmaného slova k spisovnej norme. Väčšinu týchto príspevkov uverejnila Slovenská reč.

Otázke významu a pôvodu slov sa u nás najviac venoval Václav P o l á k.¹³² — Otázku pôvodu slov *načim* a *treba* rozoberali E. J ó n a¹³³ a Šte-

---

obci pri Bratislave, SR XII, 1946, 242—250; *Na juh od Bratislavy*, Kult. život II, č. 3 (6. III. 1947), č. 4—5 (3. IV. 1947).

¹²⁷ Vydala Matica slovenská v Martine 1948 v dvoch zväzkoch s mapovými prílohami.

¹²⁸ *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných mien a pomiestnych mien v Maďarsku*, Bratislava SAVU, 1950; *K jazykovej výstavbe slovenských rodinných mien*, JS I/II, 1946/1947, 26—38; *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar I, 1947, 70—80; *Z ortografickej problematiky osobných mien*, LS IV—VI, 1946 až 1948, 90—106; *Poznámky k morfológickej štruktúre slova*, franc., res., Recueil linguistique de Bratislava I, 1948, 179—189.

¹²⁹ *Živé mená*, JS III, 1948, 27—67.

¹³⁰ Porov. napr.: *Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczkyesalád oklevéltára. I. kötet 1351—1510, Budapest 1937, 736*, SMS VI—XVII, 1938/1939, 290—298; *Otázka zmien názvov*, Kult. život II, 1947, č. 20; *Otázka zmien názvov obcí. Odpoveď Dr. J. Stanislavovi. V čom sa Stanislav mýli*, Kult. život III, 1948, č. 2, č. 3; *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. S dvoma mapovými prílohami. Bratislava, SUS, 1940.

¹³¹ *Toponymia Liptova do konca XIII. storočia*, JS I/II, 1946/1947, 200—219.

¹³² *Pôvod a význam slova bozk, bozkať*, SR IX, 97—102; *Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom*. I. Baňa a príbuzné slová, SR XIII, 1947, 44—51; *Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom* II. Sloven. gana, hruda, SR XIII, 1947, 172—177; *Pôvod a význam slovenského slova korčule*, JS V, 1951, 187—189.

¹³³ *Treba a načim*, SR VII, 1938/1939, 226—239.

fan P e c i a r.¹³⁴ — Významu slova *dol* si všimol S. M a z ú r.¹³⁵ — O slove *mačina* písal S. P o v a ž a n.¹³⁶ — Nový výklad tvaru 3. os. pl. slovesa *byť: jesú*, ktorý sa vyskytuje v niektorých stredoslovenských nárečiach, priniesol E. P a u l i n y.¹³⁷ Podľa Paulinyho tento tvar prenikol do konverzačného štýlu strednej slovenčiny z češtiny. — Vysvetlenie nárečového slova *mosúr* prináša vo svojom lexikografickom príspevku J. H r o z i e n ě i k.¹³⁸ Svoje vysvetlenie opiera o nárečové doklady z Turca a o doklady z lingvistickej, slovníkovej a etnografickej literatúry. — Etymológiou niektorých nárečových slov sa zaoberal aj H. B a r t e k.¹³⁹ — Nezaznamenávame tu etymologické štúdie prof. J. M. K o ř í n k a, pretože nepatria do rámca dialektológie.

5. Výskum slovenských nárečí mimo územia ČSR

Zo slovenských nárečí mimo územia ČSR boli v ostatných rokoch čiastočne preskúmané nárečové ostrovy v Maďarsku, Juhoslávii a v Bulharsku. Výskum týchto nárečí je nanajvýš naliehavý, pretože tieto nárečia vymierajú. Jazykový bilingvizmus, ktorý konštatujú všetci dialektológovia, nebude mať iste dlhé trvanie a skôr-neskôr možno počítať s úplným zánikom týchto nárečí.

Materiál z nárečí mimo územia ČSR je veľmi dôležitý pre porovnávanie so stavom v nárečiach na území Slovenska a so stavom v spisovnom jazyku. Nárečia na Slovensku a spisovný jazyk sa neustále vyvíjajú, kým v slovenských nárečiach v cudzom prostredí prejavuje sa tendencia čím najlepšie zachovať pôvodný stav. Okrem toho má nazbieraný materiál zo slovenských nárečí v cudzine aj dokumentárnu hodnotu.

Výskum slovenských nárečí v M a ě a r s k u. Zo všetkých slovenských nárečí mimo územia ČSR najlepšie boli preskúmané slovenské nárečové ostrovy v Maďarsku. Pretože na maďarskom území sú najväčšie súvislé slovenské nárečové celky, ktoré bezprostredne súvisia so susednými slovenskými nárečiami, sústredila sa na ne hlavná pozornosť slovenských dialektológov.

O nárečia v Maďarsku sa zaujímal už V. Vážný, ale k ich sústavnému spracovaniu sa nedostal. Podrobnejší výskum týchto nárečí sa urobil iba v rámci propagačnej akcie, ktorá sa konala na základe II. a III. článku dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskou ľud-

¹³⁴ *K etymológii slovenského načim-načín*, SR IX, 1941/1942, 196—202.

¹³⁵ *Dol*, SR IX, 1941/1942, 67.

¹³⁶ *K tvaru mačina*, SR XI, 1943/1944, 337.

¹³⁷ *3. os. pl. jesú a jej pôvod*, JS I/II, 1946/1947, 21—26.

¹³⁸ *Lexikografické príspevky*, JS I/II, 1946/1947, 219—227.

¹³⁹ *Slovenské slová*, SR VII, 1938/1939, 31—39.

dovou republikou. Výskum sa robil v čase od 12. marca do 15. apríla 1946. Tento výskum priniesol vcelku dobré výsledky.¹⁴⁰ Zúčastnili sa na ňom traja dialektológovia, a to Jozef Š t o l c, Pavol O n d r u s a Konštantín P a l k o v i č, ktorí sa venovali zbieraniu nárečového materiálu. Vincent B l a n á r sa v rámci tejto akcie špecializoval na skúmanie osobných a miestnych mien.

Jozef Š t o l c skúmal slovenské nárečia v Zadunajsku v oblasti obce Bánhida, okres Tata, a získal materiál z obce Öskü v bakonskej oblasti. Vo výskumoch pokračoval v obci Pilis a v okolí juhovýchodne od Budapešti. Napokon venoval pozornosť východoslovenským nárečiam v oblasti Miškovca. Na pomoci mu boli aj iní pracovníci, najmä národopisci a sociografi, ktorí mu poskytli informatívny materiál.

Materiál z týchto výskumov Štolc publikoval vo svojej rozsiahlej nárečovej monografii *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (vydala Slovenská akadémia vied a umení, Bratislava 1946).

Pavol O n d r u s sa venoval výskumu novohradských nárečí na území Maďarska. Zapísal nárečový materiál v okolí miest Novohrad, Bal. Ďarmoty a Šalgótarján. Okrem toho pracoval ešte v oblasti Sarvaša, Slovenského Komlóša, Čaby a Niredházy. Výsledky svojho skúmania uverejnil dosiaľ v dvoch príspevkoch, v ktorých sa zaoberá otázkou kombinácie foném v korennej morféme a neutralizáciou konsonantov *m*, *n*, *ň*. Výskumom novohradských nárečí sa Ondrus zaoberal aj v predchádzajúcich rokoch v oblastiach Bal. Ďarmoty, Novohrad, Nésa a Šalgótarján. Doteraz neuverejnený materiál pripravuje na publikovanie.

Konštantín P a l k o v i č zapisoval nárečový materiál na okolí Ostrihomu, Budapešti, Aszódu a Kiskőrösu.

Približne v tých oblastiach ako uvedení dialektológovia pohyboval sa aj Vincent B l a n á r, sústredený na výskum osobných a miestnych mien. Materiál získaval priamym výskumom v teréne a zo zápisov, ktoré mu poskytovali niektorí jeho spolupracovníci.

V ostatných rokoch povšimol si slovenských nárečí v Maďarsku aj maďarský národopisec M á r k u s Mihály vo svojej monografii *A Bokortanyák népe* (Budapest 1943). Márkus popri svojom záujme o národopisné zvláštnosti Slovákov v okolí Niredházy povšimol si aj jazyk tamojších Slovákov, ktorí sa tam nastahovali po r. 1753. Autor nazýva nárečie, ktorým hovoria títo Slováci, trpácko-slovenským (tirpák-nyelvjárás) a rozumie

¹⁴⁰ Porov. Jozef Š t o l c, *Slovenské nárečia v Maďarsku*, Kult. život I, 1946, č. 14—15 (24. VIII. 1946); *Výskum slovenských nárečí v Maďarsku*, JS I/II, 1946/1947, 134—136; *O nárečovom výskume medzi Slovákmí v Maďarsku*, LS IV—VI, 1946—1948, 432—436.

ním nárečie, ktoré si obyvatelia priniesli z pôvodnej vlasti. Márkusova štúdia poskytuje však iba všeobecnú charakteristiku nárečia v rámci hodnotenia národopisných zvláštností tohto kraja a nemožno ju považovať za vyčerpávajúcu dialektologickú štúdiu.

Výskum slovenských nárečí v B u l h a r s k u. Slovenské nárečie v Bulharsku skúmal Vincent B l a n á r v lete r. 1949. Výskum robil ešte pred presídlením obyvateľstva, ktoré sa uskutočnilo v rámci dohody medzi Bulharskom a Československom. Blanár skúmal nárečia v troch plevenských obciach, v ktorých medzi bulharskou väčšinou žije slovenská menšina. Výskum robil v obciach Gorna Mitropolia, Podem, Brašlanica a okrem toho aj v českej obci Vojvodovo. Získal materiál aj od malého zvyšku slovenského obyvateľstva v Dolnom Ezerove pri Burgase a od Čechov v tureckej obci Belenci (oblasť Deliorman). Tento materiál doplnil aj od niektorých obyvateľov z okolia Sofie, Plovdivu, Rusi, Orjacova a Pišurky. Časť nazbieraného materiálu uverejnil Blanár v príspevku, v ktorom si všima vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku.¹⁴¹ O vývine týchto nárečí predniesol Blanár referát na celoštátnej konferencii o porovnávacjej slovanskej jazykovede v Olomouci v marci 1953.¹⁴² V referáte si všimal postup asimilácie slovenského menšinového nárečia v bulharskom prostredí. Zozbieraný materiál chce uverejniť v samostatnej publikácii *Jazyk slovenskej menšiny v Bulharsku*.

Výskum slovenských nárečí v J u h o s l á v i i. V čase od 12. augusta do 9. septembra 1947 robili výskumy slovenských nárečí v Juhoslávii Jozef Š t o l c a Eugen P a u l i n y. Ako vyplýva zo zprávy J. Štolca, skúmali nárečia v oblasti Báčky, Banátu a Slavónie, a to v Pivnici, Selenči, Palánke, Srieime, Stoku, Šíde, Malej Vašici, Hajdučici, Zrenjamine. V týchto obciach zistili, že ide o nárečie západoslovenského typu, premiešané miestami aj niektorými prvkami stredoslovenskými. Západoslovenské nárečia zistili aj v slovenských obciach v Slavónii, kde sa obyvateľstvo prisťahovalo z Kysúc (Krásno nad Kysucou, Stará Bystrica a Zborov). Východoslovenský nárečový charakter majú obce Ruský Kerestúr a sriemske obce Bačince, Bikičdol a Šíd. kam sa Slováci dostali z východu druhotnou kolonizáciou z báčanských obcí. Nárečie má zemplínsky ráz.

Väčšina slovenských obcí v Juhoslávii podľa zistenia J. Štolca a E. Paulinyho má stredoslovenské nárečie, najmä v oblasti Banátu a Báčky. Najviac sa tieto nárečia blížia k nárečiu novohradsko-hontianskemu, prípadne tekovskému. Na rozdiel od slovenských nárečí v Maďarsku, kde jednotlivé nárečové typy nachádzame v oblastiach geograficky pomerne presne ohra-

¹⁴¹ *Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku*, JS V, 1951, 97—122.

¹⁴² Referát vyšiel pod názvom *Vývin slovenskej a českej menšiny v Bulharsku v Slavii* za r. 1953.

ničených, v Juhoslávii sa všetky nárečové typy vyskytujú popri sebe v tých istých geografických celkoch.

O výsledkoch svojho skúmania uverejnil J. Štolc obsirnu zprávu,¹⁴³ v ktorej sa medziiným pokúsil aj o charakteristiku skúmaných nárečí. Väčšiu časť materiálu však zberatelia ešte neuverejnili.

6. Výskum neslovenských nárečí na území Slovenska

Úlohou dialektológie na Slovensku je aj výskum neslovenských nárečí na národnostných ostrovoch a v pohraničných oblastiach. Podobne ako výskum slovenských nárečí bol aj výskum neslovenských nárečí zameraný na hláskoslovné javy. Väčšina príspevkov sústreďuje záujem na skúmanie otázky pôvodu príslušného nárečia a na porovnávanie nárečia s národným spisovným jazykom. Okrem toho skúma sa vzájomný vplyv oboch jazykov a prenikanie prvkov jedného jazyka do druhého. Treba poznamenať, že pri interpretácii jazykových javov buržoázna jazykoveda nevedela vždy podať správny výklad, pretože ju zvädzala na scestie buržoázna ideológia, najmä buržoázny nacionalizmus.

Výskum nemeckých nárečí. Výskumu nemeckých nárečí na Slovensku venovali pozornosť nemeckí dialektológovia, ktorí sa usilovali o sústavný popis všetkých nemeckých nárečí na Slovensku. Výsledky nemeckej dialektológie boli uverejňované zväčša v časopise *Karpatenland* a čiastočne aj v časopise *Linguistica Slovaca*. Jazykový materiál, ktorý nazbierali nemeckí dialektológovia na Slovensku, môže byť pre nás cenný, ale k jeho interpretácii musíme mať kritické, ba často odmietavé stanovisko, najmä v tých prípadoch, kde dialektológovia podľahli fašistickej ideológii.

Skúmaním nemeckých nárečí na Slovensku sa zaoberal najmä Robert L. Rudolf.¹⁴⁴ Všímal si vplyv nemeckých nárečí na slovenské. Okrem toho venoval pozornosť aj hláskoslovným otázkam. Jeho názory o silnom vplyve nemeckých nárečí na slovenské treba považovať za prehnané.

Jazyk Habánov na Slovensku skúmal Franz J. Beranek.¹⁴⁵ Zisťuje,

¹⁴³ Jozef Štolc, *Slovenské nárečia v Juhoslávii*. O výsledkoch nárečového výskumu slovenskej menšiny v Juhoslávii od 12. augusta do 9. septembra 1947. *Kult. život* II, 1947, č. 21, 22—24.

¹⁴⁴ *Die deutschen Lehnwörter im Slovakischen als Spiegel der deutschen Kultur*, *Karpatenland* XII, 1941/1942, 324—331; *Die slovakischen Lehnwörter im Inseldeutschen in der Slowakei*, *LS I/II*, 1939/1940, 151—168; *Die bairischen Lautwandel b > p, b > w, w > b und f > w in den deutschen Lehnwörtern der slovakischen Sprache*, *LS III*, 1941, 103—109.

¹⁴⁵ *Die Sprache der Habaner in der Westslowakei*, *Karpatenland XIII*, 1943, 139 až 149.

že Habáni žijú v niekoľkých obciach na Záhorí a že ich jazyk má znaky západotirolského, juhotirolského a švábskeho nárečia.

Nemecké nárečie na strednom Slovensku, tzv. „Pergstädterisch“ skúmal Jozef H a n i k a.¹⁴⁶ Ide tu o nárečie v banických osadách v banskobystrickom okrese.

Dialektologické príspevky z nemeckej dialektológie priniesli aj Viliam S c h w a n z e r¹⁴⁷ a Hugo G r o t h e.¹⁴⁸

Samostatnú publikáciu z historickej dialektológie uverejnil Herbert W e i n e l t, ktorý si na základe štúdia stredovekých listinných pamiatok z nemeckých osád všima starú kancelársku reč.¹⁴⁹ Jazykové znaky týchto pamiatok sú charakteristické aj pre dnešné nemecké nárečia, vyskytujúce sa v okolí Bratislavy (tzv. bavorský nárečový typ), Žiliny a Bardejova (tzv. sliezsky nárečový typ).

O stave a úlohách nemeckej dialektológie na Slovensku priniesol informatívny článok Franz J. B e r a n e k.¹⁵⁰

Výskum m a ě a r s k ý c h n á r e č í. Slovenská dialektológia venuje pozornosť aj výskumu maďarských nárečí na Slovensku. K systematickému skúmaniu sa pristúpilo v r. 1937, keď jazykovedný odbor Šafárikovej učenej spoločnosti sa rozhodol zriadiť osobitnú maďarskú komisiu, ktorá by spolupracovala s maďarským seminárom Slovenskej univerzity. Do tejto pracovnej skupiny sa prihlásilo niekoľko pracovníkov. V r. 1938 bola vydaná časť dotazníka určeného na skúmanie hláskoslovných javov v maďarských nárečiach na Slovensku. Ďalšia časť tohto dotazníka pre výskum syntaxe a slovníka bola pripravená do tlače. Na výskum maďarských nárečí dostali viacerí pracovníci zvláštne štipendium. Pri týchto výskumoch sa mala sledovať aj otázka vzájomného pomeru maďarských nárečí na juhozápadnom Slovensku a severozápadných nárečí v Maďarsku. Osobitný zreteľ sa kládol aj na skúmanie vzájomných vplyvov slovenčiny a maďarčiny. Výsledky výskumu sa mali odtlačiť v zborníku, ktorý pripravovala maďarská dialektologická komisia.¹⁵¹ V r. 1939 však politické pomery

¹⁴⁶ *Das Pergstädterische*, Karpatenland XIII, 1943, 131—138.

¹⁴⁷ *Das Wort ras-, razn- in der Gründer Mundart*. Beitrag zur Lehn- und Fremdwortfrage, Karpatenland XII, 1941/1942, 334—347.

¹⁴⁸ *Die kartographische Darstellung des deutschen Volkstums in der Slowakei*. Deutschstumsfragen im Nordkarpatenraum. Kežmarok 1943, 126—134.

¹⁴⁹ *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache in der Slowakei*. Arbeiten zur sprachlichen Volkstumsforschung in den Sudetenländern, Brno—Lipsko, 1938.

¹⁵⁰ *Stand und Aufgaben der deutschen Mundartenforschung in der Slowakei*, Karpatenland XIII, 60—63.

¹⁵¹ Porov. Adalbert L. A r a n y, *Zpráva o činnosti maďarskej komisie jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej a členov Maďarského seminára univerzity Komenského*, Carpatia I A, zv. 2, Praha 1939, 242—253.

prácu prerušili, takže počiatočné práce na skúmaní maďarských nárečí úplne zaviazli.

Z prác o pomere slovenských a maďarských nárečí treba spomenúť príspevok J. Orlovského, ktorý si všímal vplyv maďarských nárečí na slovenské nárečia v Gemeri.¹⁵² Orlovský zistil, že tento vplyv sa inakšie prejavil na staršej a inakšie na mladšej generácii. U staršej generácie bol tento vplyv slabší ako u mladšej. Najmenší vplyv badať na generácii, ktorá vyrástla po prvej svetovej vojne.

Lexikálne vplyvy slovenčiny na maďarské nárečia v okolí Nitry skúmal František Sima.¹⁵³ Tieto vplyvy sú pomerne početné a prejavujú sa v hláskosloví, v melódii vety a v slovnej zásobe. — Podobnou problematikou sa zaoberal aj Henrich Bartek.¹⁵⁴

Aj maďarskí jazykovedci sa zaoberali skúmaním slovanského vplyvu na maďarský jazyk. Ako sa prejavil slovanský vplyv v maďarskom vetosloví, dozvedáme sa zo štúdií Žigmunda Simonyiho. Ž. Simonyi zameral svoje skúmanie najmä na to, aby zistil, čo sa do maďarského vetoslovía dostalo slovenským vplyvom. Prehľad jeho prác podáva Gabriel Orbán¹⁵⁵ v príspevku *Slovanský vplyv v maďarskom vetosloví*.

O monografickej práci Adalberta L. Aranya a nárečí maďarskej obce Kolečany v okrese Nitra bola reč vyššie.¹⁵⁶

Výskum ukrajinských nárečí. Ukrajinským nárečiam na Slovensku sa venovala pomerne malá pozornosť. Skúmanie ukrajinskej oblasti po stránke jazykovej je dôležité už i preto, lebo toto územie bolo často predmetom sporov a diskusií, najmä pri určovaní ukrajinsko-slovenskej jazykovej hranice. Tejto otázke sa dotkli viacerí jazykovedci aj historici, predovšetkým J. Húsek,¹⁵⁷ J. Vira,¹⁵⁸ I. Paňkovič,¹⁵⁹ W. W. Kuraszkiewicz.¹⁶⁰ Ich práce však podávajú len stručný pohľad na ukrajinské nárečia a spadajú do obdobia pred r. 1938.

¹⁵² *Maďarské elementy v slovenských nárečiach v Gemeri*, LS I/II, 1939/1940, 183 až 190.

¹⁵³ *Z lexikálnych vplyvov slovenčiny na maďarské nárečia nitrianske*, LS I/II, 1939/1940, 169—182.

¹⁵⁴ *Najstaršie slovenské slová v maďarčine*, Elán XIV, 1943/1944, č. 10.

¹⁵⁵ *Slovanský vplyv v maďarskom vetosloví. Prehľad doterajšieho bádania*, LS I/II, 1939/1940, 361—362.

¹⁵⁶ Porov. v kapitole *Nárečové monografie a iné samostatné nárečové publikácie*.

¹⁵⁷ *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*. V Bratislavě 1925.

¹⁵⁸ *Hláskosloví osturnského hovoru*, SMS VII, 1929, 69—124.

¹⁵⁹ *Z morfológií hovoru sela Zavadki na pívdenim Spiši na Slovačinni*, SMS XV, 1937, 48—53; *Fonetika hovoru sela Zavadki na pívdenim Spiši na Slovačinni*, SMS XV, 1937, 48—53.

¹⁶⁰ *Uwagi o lemkowski gwarze Polanek i Komloszy na Szariszu*, SMS XV, 1937, 54—62.

V r. 1939 vyšla o otázke rozhraničenia východoslovenských a ukrajinských nárečí práca Ivana Paňkeviča *Ukrajinski hovori Podkarpadskej Rusi i sumežnich oblastej* (Praha 1939). V práci I. Paňkeviča sa oddeľujú ukrajinské nárečia od východoslovenských, takže pre slovenskú dialektológiu znamená málo. K tejto práci mal kritické stanovisko už J. Liška, ktorý na základe vlastného materiálu opravil niektoré tvrdenia, vyslovené I. Paňkevičom. Po vydaní tejto práce Paňkevič sa zaoberá viac skúmaním listinných pamiatok zo staršieho obdobia.

Ukrajinských nárečí sa čiastočne dotýka aj práca V. Pogorelova *Karpatorusskije etudy* (Bratislava 1938). Práca je zameraná na skúmanie problematiky spisovného jazyka zakarpatských Ukrajincov a nemožno o nej hovoriť ako o dialektologickej práci. Pogorelov v nej vyslovuje domnienku, že pred príchodom Maďarov obyvatelia Zakarpatskej Ukrajiny boli v styku s Bulharmi.

7. Zhodnotenie výsledkov slovenskej dialektológie v rokoch 1939—1953 a jej úlohy do budúcnosti

Prehľad prác o slovenskej dialektológii za posledných 15 rokov nám umožňuje urobiť niektoré závery, z ktorých vyplývajú aj budúce úlohy.

V citovanom prehľade, ktorý spracoval prof. E. Pauliny, sa v závere konštatuje: „Čo sa týka prác pre slovenský jazykový atlas, je nevyhnutne potrebné, aby bola dokončená akcia, započatá už temer pred dvadsiatimi rokmi, aby boli jej výsledky súhrnne spracované a výskumom na mieste skontrolované. Atlas slovenského jazyka by bol dielom vrcholným. Ním by sa zakončila jedna epocha výskumu slovenských nárečí a jedno údobie slovenského jazyka, ktoré je pre jeho život a vývoj veľmi dôležité.“¹⁶¹

Tá časť požiadavky, ktorá sa týka zbierania materiálu pre Atlas slovenského jazyka, je v podstate splnená. Ak prihliadneme na všetky úsilia, podniknuté v tomto smere v minulých rokoch, dokončenie výskumu slovenských nárečí pre Atlas slovenského jazyka je veľkým úspechom slovenskej dialektológie.

Pozoruhodné úspechy sa dosiahli aj v iných oblastiach skúmania slovenských nárečí. Tu treba poznamenať, že v posledných 15 rokoch skúmanie slovenských nárečí bolo postavené na širšej základni ako do r. 1938. Kým v rokoch po prvej svetovej vojne výskum sa z väčšej časti sústreďoval na stredoslovenské nárečia, od r. 1938 sa rozširoval záujem na všetky slovenské nárečia. Okrem toho neskúmali sa už iba tie javy, ktorými sa slovenčina líšila od češtiny, ale kládol sa dôraz skôr na javy, ktorými sa

¹⁶¹ Pozri Eugen Pauliny, *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov*, *Carpatica I A*, zv. 2, Praha 1939, 419—420.

nárečia líšia od spisovného jazyka.¹⁶² Čiastočne boli preskúmané aj niektoré neslovenské nárečia na území Slovenska a slovenské nárečia mimo územia ČSR. Osobitne treba hodnotiť zbieranie a publikovanie slovníkového materiálu a príspevky venované otázke pomeru spisovného jazyka a nárečí. Cenné sú aj výsledky historického bádania, i keď sa ani zďaleka nevyrovnávajú výsledkom synchronického výskumu. Celkove možno povedať, že v ostatných rokoch sme svedkami rozmachu slovenskej dialektológie.

Pri tomto kladnom zhodnotení výsledkov, ktoré dosiahla slovenská dialektológia, treba však zdôrazniť, že úlohy slovenskej dialektológie neboli ani zďaleka splnené. Závažné úlohy slovenskej dialektológie bude treba uskutočniť v budúcnosti.

V súvislosti s hodnotením slovenskej dialektológie treba upozorniť aj na niektoré nedostatky, ktorých sa naša dialektológia v minulosti nevedela vyvarovať. Tieto nedostatky sú rázu ideologického a metodologického.

Ideologické nedostatky vyplývajú zo skutočnosti, že buržoázna jazykoveda nevedela vypracovať všeobecnú teóriu jazyka, nevedela určiť podstatu jazyka, jeho miesto medzi spoločenskými javmi a jeho význam pre ľudskú spoločnosť. Z toho vyplývala určitá dezorientovanosť tak v teoretických, ako aj v praktických otázkach. Následky nesprávneho ideologického postoja sa javia nielen v konečných výsledkoch, ale už v samotnej tematike a v metóde.

Dialektologické práce sa tematicky často orientovali na zachytenie javov, ktorými sa slovenské nárečia líšili od nárečí susediacich slovanských jazykov, pričom interpretácia jazykových javov často niesla znaky buržoázneho nacionalizmu, vyúsťujúceho až v šovinistickom postoji k národnostnej problematike. Vzájomné vplyvy národných kultúr sa obyčajne skúmali so zameraním, aby sa dokázala prevaha jednej kultúry nad druhou. V štrukturalistických postupoch sa prejavili aj známky kozmopolitizmu. Mnohé dialektologické práce sú bezideové a objektivistické. Mnohí autori nárečových prác sa obmedzili na popis materiálu bez teoretických záverov.

S ideologickým postojom úzko súvisia metodologické postupy pri spracovaní jazykového materiálu.

V rokoch, o ktoré nám išlo v našom prehľade, slovenská dialektológia bola pod vplyvom dvoch škôl: mladogramatickej a štrukturalistickej.

Mladogramatickú školu v slovenskej dialektológii zastupoval Václav Vážný a jeho žiaci. Vážný pri svojich prácach používal obyčajne popisnú metódu. Pritom mu išlo najmä o to, aby čo najlepšie zachytil súčasný stav slovenských nárečí. K historickej interpretácii nárečovej rozdrobenosti ani k riešeniu otázky vzniku a historického vývoja slovenských nárečí sa ne-

¹⁶² Porov. Eugen Pauliny, c. d. 401.

dostal. Charakter prác V. Vážneho dobre vystihol E. Jóna, ktorý konštatuje, že „v dialektologických prácach V. Vážneho badať pri všetkých ich prednostiach nedostatok prehĺbeného, vývinového historického hľadiska pri výklade faktov. Hoci Vážný konštatoval kolísanie niektorých nárečových tvarov, predsa — okrem exkurzií do historickej gramatiky v zmysle mladogramatickom pri jednotlivých javoch — k jednotnému historickému výkladu nárečových celkov alebo celého národného jazyka sa nedostal. Nie je to, pravda, nedostatok Vážneho prác, tieto nedostatky majú aj práce iných lingvistov tejto doby.“¹⁶³

Ten istý charakter mala aj prevažná časť príspevkov, ktoré uverejňovali Vážneho žiaci. U niektorých však už badať čiastočný odklon od metódy ich učiteľa, najmä v používaní historických kritérií.

Osobitnú metódu vo vysvetľovaní jazykových javov začali uplatňovať v slovenskej dialektológii štrukturalisti. Aplikácia štrukturalistických téz nesporne priniesla nové výkladové možnosti niektorých nárečových javov, najmä hláskoslovných. S menším úspechom sa v zmysle štrukturalistických požiadaviek vysvetľovali javy tvaroslovné. Problematika ostatných jazykovedných disciplín, najmä syntaxe a štylistiky, ostala temer nedotknutá.

Typickou črtou štrukturalistickej jazykovedy bolo, že skúmala jazyko é javy izolovane, bez vzťahu k životu spoločnosti.¹⁶⁴ Táto charakteristická črta štrukturalizmu sa prejavila hádam najlepšie práve v dialektológii. V nárečových prácach spracovaných štrukturalistickou metódou pozorujeme, že sa robia často ďalekosiahle závery z pomerne nepatrného jazykového materiálu a že si ich autori všimajú iba tie javy, ktoré sa najlepšie hodia na aplikáciu štrukturalistických téz. Štrukturalistická metóda všimla si jazyk iba z jedného, a to nie z najdôležitejšieho aspektu, namiesto aby skúmala jazyk ako celok.

Uplatnenie štrukturalistických téz v dialektológii mohlo byť svojho času prínosom. Dnešná dialektológia však musí využívať nové metódy a výsledky jazykovedného bádania, najmä metódy a výsledky sovietskej jazykovedy.

Sovietska jazykoveda, vybudovaná na marxistickom základe, predstavuje ucelený systém. Jednotlivé oblasti marxistickej jazykovedy sú navzájom tesne späté.¹⁶⁵ Takéto celostné chápanie jazyka musí sa uplatňovať aj pri spracovaní nárečového materiálu. Nárečia sa musia skúmať a sprac-

¹⁶³ Pozri Eugen Jóna, *Václav Vážný a jeho práce o slovenčine*, Naše řeč, XXXVI, 1953, 84.

¹⁶⁴ Porov. František Trávníček, *Český jazykozpytný štrukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce*, Praha 1951, 12.

¹⁶⁵ Porov. R. I. Avanesov, *J. V. Stalin o vývoji jazyků a dialektů*, Sovětská věda, Jazykoveda, Praha 1951, 67.

cúvať ako celok, zo všetkých aspektov. Nárečie určitého miesta alebo väčšieho územného celku treba vždy vidieť v súvislosti so susednými nárečiami. Nárečový výskum sa nesmie obmedziť iba na popis alebo na zisťovanie izolovaných javov, ako to robila mladogramatická škola. Popísané javy treba aj vysvetľovať a dávať ich do vzťahu s vývojom spoločenského života.¹⁶⁶ To však neznamená, že dialektológia sa nemá venovať aj drobným parciálnym problémom. Naopak, dialektológia si všima aj zvláštne javy, ale vždy ich hodnotí ako súčiastku vnútorne organizovanej sústavy. Pri spracovaní nárečia treba sa usilovať zachytiť nielen hláskoslovie, prípadne tvaroslovie, ale celú gramatickú stavbu nárečia, najmä syntax, a podľa možnosti aj slovník.

Vývoj jazyka, ako zdôraznil J. V. Stalin, súvisí s vývojom ľudskej spoločnosti. Preto jazyk nemožno správne chápať bez vzťahu k vývinu ľudskej spoločnosti. Z tejto tézy vyplýva, že synchronické bádanie musí byť spojené s bádáním historickým.

Na základe uvedených skutočností možno urobiť závery o najbližších úlohách slovenskej dialektológie.

Prvou a najnaliehavejšou úlohou slovenskej dialektológie je spracovanie jazykového materiálu zo slovenských nárečí pre *A t l a s s l o v e n s k é h o j a z y k a*. Najdôležitejšia časť prípravných prác na Atlase je vlastne skončená, najmä ak prihliadneme na ťažkosti, s ktorými je spojený výskum v teréne. Ťažkosti pri koncipovaní Atlasu budú už skôr rázu technického.

V súvislosti s prípravou Atlasu bude treba urýchliť aj výskum v prechodných oblastiach, a to v oblasti slovensko-poľskej, slovensko-ukrajinskej i slovensko-maďarskej. Výskum by sa mal rozšíriť aj na neslovenské nárečia na území Slovenska a na sústavný výskum slovenských nárečí mimo územia ČSR.

Ďalšou úlohou je *m o n o g r a f i e k é s p r a c o v a n i e* jednotlivých nárečových celkov približne takým spôsobom, ako spracoval liptovské nárečia prof. Stanislav. Potreba monograficky spracovať jednotlivé nárečové celky je naliehavá, pretože výskum nárečí pre Atlas zachytil iba najcharakteristickejšie jazykové znaky nárečí, najmä znaky hláskoslovné, tvaroslovné a čiastočne aj slovníkové. Pre dôkladnejšie a hlbšie poznanie nárečí nám tento materiál nemôže vystačiť. Len po monografickom spracovaní nárečových celkov na západnom, strednom a východnom Slovensku a po zachytení zemepisného rozšírenia jazykových javov bude možno pristúpiť k dôslednému popisu a historickému osvetleniu slovenských nárečí, ako to načrtol už V. Vážný (*Slovenská nárečí, Československá vlastivěda III, Jazyk*).

¹⁶⁶ Porov. Adolf Kellner, *Stav a úkoly české jazykovědy na Slezsku, Opava 1950, 23.*

Nie menej dôležitou úlohou je zbieranie materiálu pre slovenský nárečový slovník. Započaté práce na slovníku treba urýchliť a zabezpečiť vydanie menších nárečových slovníkov tých pracovníkov, ktorí už dávnejšie pripravovali materiál na publikovanie. Na zbieranie slovníkového materiálu musia sa vypracovať vhodné dotazníky a treba zorganizovať káder spolupracovníkov. S výskumom slovného bohatstva slovenských nárečí treba sa ponáhľať vzhľadom na to, že slovná zásoba podlieha ešte rýchlejšim zmenám, ako napr. hláskoslovné javy. Ak sa s výskumom nezačne hneď, treba rátať s tým, že mnohé výrazy sa nám stratia navždy.

Veľká úloha čaká našich dialektológov aj v oblasti historického hľadania. Historická dialektológia veľmi úzko súvisí so synchronickou. Preto je potrebné, aby sa pristúpilo ku konečnému spracovaniu dnešných slovenských nárečí. Potom by sa ľahšie pracovalo na rekonštrukcii minulých štádií nášho národného jazyka.

S materiálom zo súčasných slovenských nárečí však pri rekonštrukcii historického vývinu nevystačíme. Dnešné nárečia môžu tu byť východiskom, ale treba sa opierať aj o štúdium listinných pamiatok, ako napr. súdnych zápisov, svedeckých výpovedí, súkromných listín, korešpondencie, urbárov, kroník a pod. Cennou pomôckou môžu byť aj miestne mená, t. j. názvy polí, lúk, hájov, hôr, lesov, vrchov, potokov. Podobným spôsobom sa dajú využiť aj osobné mená, zachytené v starých listinách.

Pri rekonštrukcii dejín nášho jazyka musíme sa opierať aj o výsledky porovnávacej jazykovedy. Slovenské nárečia sú po jazykovej stránke veľmi pestré. Je to medziiným dôsledok spolužitia a styku s inojazyčným obyvateľstvom. Preto je potrebné obracať sa na výsledky jazykového štúdia v iných krajinách.

V ďalšom vývoji slovenskej dialektológie majú veľký význam najmä práce sovietskych dialektológov. V Sovietskom sväze sú už práce na koncipovaní atlasov ruských nárečí v plnom prúde. Bohaté skúsenosti sovietskych dialektológov budú nám pomáhať pri spracúvaní problematiky slovenských nárečí, najmä pri Atlase slovenského jazyka.

Na základe doterajších pracovných výsledkov a súčasného stavu v slovenskej jazykovede môžeme predpokladať, že slovenská dialektológia splní svoje poslanie a vykoná aj tie úlohy, ktoré v minulých rokoch nevedela zvládnuť.

ZMENY $\check{c} > \check{s}$ a $l, d > \check{c}, \check{z}$ V GEMERSKÝCH NÁREČIACH

Jedným zo zaujímavých znakov gemerských nárečí je zmena starého $\check{c}$ v $\check{s}$, resp. dnes na veľkej časti gemerského územia v $\check{s}$. Ide o prípady ako: *šo, šo, šyo, šva, ša* < *čo*; *dašo* < *dačo*, *maška* < *mačka*, *šelo* < *čelo*, *šert* < *čert*, *zašrieľ* < *začrieľ* a pod. Ako uvádza Václav V á ž n ý,¹ táto zmena zasahuje celý Gemer okrem pohronskej časti a okrem niekoľkých okrajových osád. Václav Vážný opisuje aj artikuláciu tohto $\check{s}$. Na uvedenom mieste píše:

Téměř celý Gemer — bez Pohroní, bez několika osad východogemerských v okolí Dobšíně a několika nejzápadnějších osad (Lomu nad Rimavicou a Valkova) — charakterisuje změna $\check{c}$ (*tš*) v $\check{s}$. Na oblasti měkkých nářečí gemerských v dolině Rimavské a Sušanské má toto $\check{s}$ zvláštní palatální výslovnost; artikulace jeho je asi taková, jaká byla na př. u staročeského $\check{s}$, predopatrově dorsální, t. j. resonátor je tvořen zadní stěnou zubů a hřbetem sehnutého jazyka — kdežto normální dnešní české anebo slovenské $\check{s}$ se artikuluje tak, že je resonátor omezen zadní stěnou zubů a spodkem zdvihnutého hrotu jazyka, t. j. koronálně. Srov. na př. v Klenovci anebo v Hnušti výslovnost *šo, dašo, voľašo* (sloven. *čo, dačo, voľačo*, čes. *co, něco, ledaco* a p.), *maška* (sloven. *mačka*, čes. *kočka*), *šas* (*čas*) a tak podobně na uvedené měkké gemerské oblasti proti *šya* anebo *šva* (v oblasti ratkovské a muránské, počínajíc od Revúce), *ša* (v dolině Štitnické) anebo *šo* (v dolině Slanské), *maška, šelo* atd. ve východním „tvrdém“ Gemeru.

Už samotná táto artikulačná zvláštnosť je zaujímavá. Staré $\check{c}$, ako vidieť, nesplynulo hneď a všade so starým $\check{s}$, ako by sa na prvý pohľad zdalo, ale vyvinulo sa najprv v novú $\check{s}$ -ovú hlásku. Zaujímavosť tejto zmeny sa stupňuje ešte okolnosťou, že na časti gemerského územia nastali v sykavkovom rade ešte iné zmeny. Tak sa zmenili slabiky *ti, di* na *či, ži*, napr. *deři* > *deči*, *dedina* > *dežina*. Sem by sa mohla priradiť aj zmena v prípone infinitívu: *robiť* > *robič* a zmena v nom. sing. fem. typu *radosť* > *radošč*. S touto ostatnou zmenou súvisí aj vývin skupiny *-šl-* > *-šč-* v slovách ako *ešte* > *ešče*, *šlekať* > *ščkač*.

S vývinom typov *deři* > *deči*, *dedina* > *dežina* treba uviesť do súvislosti zmenu $l > c, d > z$ na západnom a východnom Slovensku, lebo aj v prípade *deři* > *zeři*, aj v prípade *deři* > *deči* ide o zmenu l, d v afrikátu.

¹ Slovenská nářečí, Čsl. vlastivěda III, 292.

A zmena $t, d > c, z$ súvisí zasa, ako sme to uviedli inde,² so stvrdnutím starého $é, ž$, ktoré sa prejavuje v prechode slov typu *plece, vrece, srdce* ku skloňovaniu podľa tvrdých kmeňov (ide tu o zmenu *plece > pleco*). Teda v súvislosti s uvedenými zjavmi treba v Gemeri skúmať aj vývin typu *plece > pleco*.

Ponajprv si uvedieme rozloženie jednotlivých zjavov a potom sa pokúsime o výklad týchto zmien.

II.

1. $čo > šo, šo, šyo, šva, ša$.

Rozšírenie tejto zmeny, teda rozšírenie zmeny $č > š$ (*š*) podáva presne V. V á ž n ý.³ Naša mapa sa líši od jeho mapy iba podrobným vnútorným zakreslením jednotlivých variantov, odchylných od základného najstaršieho variantu *šo*. Zmena $č > š$ (*š*) je rozšírená v celom Gemeri okrem Ponderka a Vaľkova v juhozápadnom Gemeri a okrem horských obcí v severozápadnom Gemeri na rozhraní zvolensko-gemerskom (Drábske, Lom, Ďurkovka, Šoltýska, Ďubákovo). Tieto obce sú už novšou kolonizáciou a mnohými svojimi jazykovými zjavmi súvisia so susednou Zvolenskou stolicou. Tento zjav nepoznajú ani obce v pohronskom Gemeri, ani obce Muránska Huta, Rejdová, Vyšná Slaná (a Dobšiná) v severnom Gemeri. Rozšírenie zmeny $č > š$ sa dnes už síce vo všetkých príslušných slovách nekryje s rozsahom zmeny, ako ju podávame pre zámeno $čo > šo, šo$, lenže tu ide o nepodstatné odchýlky, ktoré sú spôsobené novším ústupom tohto nápadného zjavu.

Všetky gemerské varianty zámena $čo > šo$ treba vykladať z tvaru *šo*: Variant *šyo* vznikol diftongizovaním dlhého *ó* a zánikom mäkkosti pri *š*, tvar *šva* treba vykladať z tvaru *šyo* ako následok stredogemerskej zmeny $yo > va, ie > ja$. Rozšírenie tejto zmeny podáva V. V á ž n ý⁴ a Jozef Orlovský.⁵ Tvar *ša* vznikol zasa vypadnutím spoluhlásky *v* zo skupiny *šva*. Rozšírenie tvarov *šva, ša* sa kryje s rozšírením zmeny $yo > va, ie > ja$, ako ich podávajú V. Vážný a J. Orlovský.

Rozšírenie zmeny $č > š, š$ pozri na pripojenej mape, izoglosa *šo, šo, šyo, šva, ša*.

2. $deľi > deči$ (*deči*).

Tu ide o zmenu $t, d > č, ž$ v slabikách *ti, di, die* a v niekoľkých málo osadách aj v slabike *tie* (*tia*).

² Eugen Pauliny, *Vývin skupín t, d, ň, l + e, i v slovenčine*. Jazykovedný zborník V, 1951, 140—151.

³ *Slovenská nářečí*, 292, mapa č. 44.

⁴ *Slovenská nářečí*, 294.

⁵ *Zemepisná rozloha gemerského ia za praslov. e, ě v dlhých polohách v časti juhozápadného Gemera*, SMS XVIII, 1940, 13—16.

Osou tejto zmeny je ratkovská dolina, ale vyskytuje sa aj v doline blžskej (na západ od ratkovskej doliny) a v niekoľkých osadách muránskej doliny (na východ od ratkovskej doliny). Zmena $t > \check{c}$ sa dnes zachováva na trochu väčšom území ako zmena $d > \check{z}$. Porov. na pripojených mapách izoglosu *deči* (*deči*) a *rožiša*.

3. *ešte* $>$ *ešče*.

Približne na tom istom území ako *deči* $>$ *deči* vyskytuje sa aj zmena *ešte* $>$ *ešče*, t. j. zmena *št* $>$ *šč*. Je to v strednom Gemeri. Okrem toho sa aj vo východnom Gemeri, v doline slanskej a v severnej časti štítnickej doliny, vyskytujú tvary typu *ešči*. Ale tu už nejde o stredogemerskú zmenu *št* $>$ *šč*, ale o zachovanie pôvodného *šč*, ako je to vo východoslovenských a západoslovenských nárečiach. Táto východogemerská oblasť typu *ešči* nemá teda nič spoločného s ratkovskou oblasťou *ešte* $>$ *ešče*.

Rozšírenie tejto zmeny pozri na pripojenej mapke.

4. *Infiniliv* s príponou *-č* (*robič*).

Oblasť tejto zmeny sa okrem nepatrných výchyliiek kryje temer úplne s izoglosou *deči* $>$ *deči*. Pozri pripojenú mapku.

5. *bolešt* $>$ *bolešč*, *bolešt*.

Izoglosa tohto zjavu má najmenšie rozšírenie spomedzi všetkých prípadov, v ktorých ide o zmenu $t > \check{c}$. Jeho osou je zasa ratkovská dolina a dolná časť muránskej doliny. Pozri pripojenú mapku.

6. *plece* $>$ *pleco*.

Presnú izoglosu tohto zjavu podal pre celé slovenské územie V. V á ž n y⁶ a špeciálne pre Gemer Št. T ó b i k.⁷ V tejto štúdii preberáme údaje o rozšírení od Št. Tóbika. Pozri pripojenú mapku. Ako mapka ukazuje, vyskytujú sa stredoslovenské tvary typu *plece* v západnom Gemeri, v oblasti, prifahej k Novohradu. Je to dolina sušanská, rimavská a južná časť doliny blžskej. Inak v celom Gemeri (aj vo veľkej časti pohronského Gemera, ale o ten nám tu nejde) sú už tvary typu *plcco*, *pleco*.

III.

Pri výklade gemerských tvarov typu *šo* (*šo*), *robič*, *ešče*, *bolešč* treba nám vychádzať od najstaršej a najrozšírenejšej slovenskej zmeny hlások t, d v afrikáty, teda od zmeny $t, d > \acute{e}, \acute{z}$, ktorá sa prejavila v západoslovenských a východoslovenských zmenách typu *deči* $>$ *šeci*. Ako som bol uviedol v jednej zo svojich predchádzajúcich prác,⁸ prijímam v tejto veci vý-

⁶ *Slovenská nářečí*, 270, mapka č. 25.

⁷ *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská*, SMS XV, 1937, 104—130, izoglosa č. 6.

⁸ *Vývin skupin d, t, ň, l + e, i v slovenčine*. Jazykovedný sborník V, 1951, 140 až 151.

klad Eudovita N o v á k a, ktorý viaže vykonanie zmeny $t, d > é, \dot{z}$ na uskutočnenie staršej zmeny, t. j. na stvrdnutie starého $é, \dot{z} > c, z$. Toto stvrdnutie sa prejavilo v prechode slov typu *plece, vrece, sr(d)ce* k tvrdému skloňovaniu, teda k vzniku nom.-akuz. sing. *pleco, vresco, sr(d)co*. Ďalším predpokladom pre vývin $t, d > é, \dot{z}$ je existencia konsonantickej mäkkostnej korelácie v príslušnom nárečí a prítomnosť starého $\dot{z} (< dj)$ v systéme.⁹ Len v takomto systéme je možnosť, že systém

$$\begin{array}{r} t - \bar{t} \quad \quad \acute{e} \\ d - \bar{d} \quad \quad \dot{z} \\ \quad \quad \quad s - \acute{s} \\ \quad \quad \quad z - \acute{z} \end{array}$$

stvrdnutím starého $é, \dot{z}$ na c, z a zmenou $t, d > é, \dot{z}$ zmení sa na systém

$$\begin{array}{r} t \quad c - \acute{e} \\ d \quad \bar{z} - \dot{z} \\ \quad \quad s - \acute{s} \\ \quad \quad z - \acute{z} \end{array}$$

Ako ukazuje izoglosa *pleco*, na veľkej časti Gemera stvrdilo staré $é > c$. Proti susednému Novohradu, kde boli pomery v konsonantickom systéme obdobné, boli v Gemeri pomery odchylné v tom, že kým v Novohrade staré $é, \dot{z}$ ostalo mäkké až do celkového zániku konsonantickej mäkkostnej korelácie, na veľkej časti Gemera $é, \dot{z}$ stvrdlo na c, z ešte pred celkovým zánikom konsonantickej mäkkostnej korelácie. Starý novohradský a gemerský systém

$$\begin{array}{r} t - \bar{t} \quad \quad \acute{e} \quad \acute{e} \\ d - \bar{d} \quad \quad \dot{z} \quad \dot{z} \\ \quad \quad \quad s - \acute{s} \quad \acute{s} \\ \quad \quad \quad z - \acute{z} \quad \acute{z} \end{array}$$

sa na tej gemerskej oblasti, na ktorej máme tvary typu *pleco*, zmenil na systém

$$\begin{array}{r} t - \bar{t} \quad c \quad \quad \acute{e} \\ d - \bar{d} \quad \bar{z} \quad \quad \dot{z} \\ \quad \quad \quad s - \acute{s} \quad \acute{s} \\ \quad \quad \quad z - \acute{z} \quad \acute{z} \end{array}$$

Po tejto zmene by sme očakávali, že obdobne ako v západoslovenských a východoslovenských nárečiach aj tu prebehne zmena $t, d > é, \dot{z}$. No táto zmena sa v Gemeri nevykonala. Št. T ó b i k¹⁰ uvádza síce na zmenu $t > c$

⁹ L. c., 148.

¹⁰ *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská*, SMS XV, 1937, 104—130; str. 113.

niekoľko málo slov z východného a stredného Gemera (ide o slová: *vicahŕne*, *cehla*, *ciskal(-č)*), ale tieto jednotlivé doklady nás nijako neoprávňujú k názoru, že zmena $t > č$ bola aj v Gemeri. Namiesto toho vznikla — prakticky na celej gemerskej oblasti — zmena $č > š$. Túto zmenu si treba podľa nášho názoru vykladať takto: Afrikáty $c, z, č, ž$ boli v systéme nepárové. Afrikáty c, z sa v systéme opierali o tvrdé sykavky z dvojíc $s - š, z - ž$, ale afrikáty $č, ž$ súviseli vo svojom rade iba s mäkkými sykavkami $š, ž$. Zdá sa, že vzhľadom na existenciu dvojíc $s - š, z - ž$ utvorila sa v gemerských nárečiach tendencia vybudovať obdobné dvojice $š - š, ž - ž$. Preto rad $š, ž, ž$ stvrdol a súčasne s touto zmenou staré $č$ nastúpilo na miesto starého $š$. Zo starého $ž$ však nevzniklo nové $ž$, ako by sme očakávali, teda zo systému

$$\begin{array}{c} \check{c} \\ \check{z} \\ \check{s} \\ \check{z} \end{array}$$

nevznikol systém

$$\begin{array}{c} \check{s} - \check{s} \\ \check{z} - \check{z}, \end{array}$$

ale vznikol systém

$$\begin{array}{c} \check{z} \\ \check{s} - \check{s} \\ \check{z} - \check{z} \end{array}$$

Vznik $š$ zo starého $č$ je pre Gemer nepochybný, lebo ako ukazuje izoglosa $čo > šo, šo$ (*šuo, šya, ša*), zmena $č > š$ sa uskutočnila prakticky v celom Gemeri, pričom pôvodné znenie $š$ zachovalo sa dodnes na veľkej časti západného Gemera. Že súčasne nevznikla zmena $ž > ž$, ako by sme podľa našich predpokladov očakávali, dá sa vysvetliť tým, že fonéma $č$ mala v morfológickom systéme iné využitie vzhľadom na fonému c , ako mala fonéma $ž$ vzhľadom na fonému z . Fonéma $č$ nealternuje v slovenskom morfológickom systéme tak úzko s fonémou c , ako alternuje fonéma $ž$ s fonémou z . Treba si len uviesť tak tesne zviazané alternácie ako *hádzal* — *hádzem*, *sádzal* — *sádzem*. Jestvujú síce aj obdobné alternácie $c - č$: *tiečl* — *tečie*, *piečl* — *pečie* atď. Lenže dôležitý rozdiel medzi alternáciami $z - ž$ a $c - č$ je v tom, že c a $č$ alternujú v slovenskej morfológii s najrozmanitejšími fonémami, napr. okrem uvedenej alternácie $c - č$ sú ešte alternácie:

$$\begin{array}{l} c - ž: \textit{môcl} - \textit{môžem} \\ t - c: \textit{motaľ sa} - \textit{mocem sa} \\ k - č: \textit{plakaľ} - \textit{plačem} \\ c - h: \textit{môcl} - \textit{mohol}. \end{array}$$

Proti tomu sú alternácie z a $ž$ nie také rozmanité. Okrem pevnej alternácie $z - ž$ sú tu ešte nepočítané alternácie:

$d - dz$: *vládať - vládzem*

$g - dž$: *Balog - Balodžan*.

Rozdiel medzi alternáciami c a $č$ a z a $ž$ nie je len v menšej rozmanitosti alternácii z a $ž$, ale aj v tom, že alternácie c a $č$ sú veľmi heterogénne: c alternuje napr. s $ž$ (teda neznelá afrikáta so znelou trenou), c alternuje s h (teda neznelá afrikáta s hrtanovou znelou trenou). Proti tomu sú alternácie z a $ž$ homogénne aspoň v tom, že z a $ž$ alternujú vždy iba so záverovými znelými, teda so spoluhláskami, ktoré sú spôsobom artikulácie blízke. Tieto okolnosti spôsobili, že $č$ bolo aj v gemerskom konsonantickom systéme upevnené slabšie ako $ž$. Preto pri vzniku tendencie utvoriť k hláskam $š$, $ž$ mäkké protiklady, mohlo sa staré $č$ zmeniť na $š$, ale staré $ž$ sa na $ž$ nezmenilo. K tomu všetkému treba ešte pripomenúť, že v gemerskom nárečí je výskyt starých spoluhlások z , $ž$ oveľa obmedzenejší ako v ostatných slovenských nárečiach: namiesto slovesa *hádzať - hádzem* sú tu slová ako *šmariť, lúčiť* a pod., *sádzať - sádzem* sa zväčša v tejto vidovej podobe nevyskytuje, slovo *džbán* je neznáme atď. Aj táto nepatrná frekvencia hlások z , $ž$ v gemerských nárečiach mohla spôsobiť, že pár $ž - ž$ sa tvoril iným spôsobom, nie zmenou $ž > ž$.

Vznik dvojice $ž - ž$ sa dá vysvetliť tak, že staré $ž$ nestvrdlo naskrze, ale že v istých polohách stvrdlo, v iných zasa ostalo mäkké. Nie je možné zisťovať v tejto veci presný skutočný stav. Pri predpoklade, že dvojica $ž - ž$ vznikla čiastočným stvrdnutím starého $ž$, vychádzame z výsledkov novohradsko-gemerskej prehlásky $u > i$, $o > e$. Ako je známe, vo východnej časti Novohradu a v západnej časti Gemera nastala po mäkkých spoluhláskach prehláska $u > i$, $o > e$. Dnešný stav tejto zmeny a jej rozšírenie pozri v prácach Jána G a r a j a,¹¹ Eugena J ó n u¹² a Štefana T ó b i k a.¹³ Doklady, uvedené v týchto prácach, ukazujú, že v niektorých slabikách *žu, žo* prehláska nastala, v iných slabikách *žu, žo* prehláska nenastala. Ako vyplýva najmä z dokladov, ktoré zhrnul Štefan T ó b i k, prehláska $u > i$, $o > e$ (resp. *ie*) nastala v slabikách *žu, žo* najmä v týchto prípadoch:

akuz. sing. adj. fem.: *boží* (< božú),

dat. sing. mask.: *muževi* (< mužovi),

¹¹ *K chronológii zmien y > e, ý > ej, u > i v hornoipeľskom nárečí*, SMS XIV, 1936, 124—130.

¹² *Príspevok k olázke tzv. bohemizmov v nárečiach Novohradu a Gemera*, SMS XIV, 1936, 131—140.

¹³ *Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera I*, Bratislava VIII, 1934, 67—75. *Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera II*, Bratislava IX, 1935, 368—378.

inštr. sing. fem.: *rožiey, kožiey, poť Strážiey* (< rožou, kožou, Strážou).
gen. pl. mask.: *do Balážiey* (< Balážou),
privlast. adj.: *mužey* (< mužou).

Prehláska $u > i$, $o > e$ nenastala napr. v tvare 3. os. pl. prez.: *kážu, mažu, režu*, v slovách *žobrák, žoyte* (žltý), *žouna* (žlna).

Prehláska, resp. nedostatok prehlásky $u > i$, $o > e$ v jednotlivých slabikách *žu, žo* má pre nás ten význam, že nám ukazuje, že v jedných slabikách *žu, žo* bolo v čase prehlásky mäkké *ž*, v iných slabikách *žu, žo* však nebolo mäkké *ž*. Sama prehláska $o > e$, $u > i$ vo východnom Novohrade a západnom Gemeri zaslúži si samostatný výklad. Tu sa ňou podrobnejšie zaoberať nebudeme. Z našich poznámok je však jasné, že ju nevykladáme ako vplyv predpokladaných českých husitských kolonistov v XV. storočí, ako ju bol náchylný vykladať v istom čase Eugen Jóna,¹⁴ ale ako produkt domáceho vývinu (ktorého príčiny boli, pravdaže, tie isté ako pri obdobných českých prehláskach.¹⁵ Ide tu, v krátkosti povedané, o tento vývin: Fonémy *o, u* sa po mäkkých spoluhláskach vyslovovali ako *ö, ü* (*ö, ü* boli teda závislé varianty foném *o, u*). Po zániku konsonantickej mäkkostnej korelácie sa tieto varianty prehodnotili ako *e, i*.¹⁶ Ak teda v niektorých postaveniach máme dnes na tom území, kde bola táto prehláska, skupinu *žu i ži* (resp. *žú i ží*) a *žo i že*, znamená to, že tesne pred zánikom konsonantickej mäkkostnej korelácie bolo *ž* v niektorých postaveniach fonologicky tvrdé, v iných postaveniach bolo zasa fonologicky mäkké. Pritom nechávame nateraz bokom otázku, ktoré faktory spolupôsobili, že prehláska $u > i$, $o > e$ sa vyvinula iba na relatívne malom území východného Novohradu a juhozápadného Gemera, keď príslušné podmienky pre vznik tejto zmeny (fonologická mäkkosť spoluhlások a výslovnosť variantov *ö, ü* po mäkkých spoluhláskach) jestvovali na väčšom území.

¹⁴ *Prispevok k otázke tzv. bohemizmov v nárečiach Novohradu a Gemera*, SMS XIV, 1936, 131—140 a už predtým v SMS XIII, 1935, 15. E. Jóna neskoršie od tohto svojho názoru odstúpil (*Ešte raz o tzv. bohemizmoch v nárečiach Novohradu a Gemera*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 151—153).

¹⁵ Za produkt domáceho vývinu pokladá tieto zjavy viacej bádateľov. Uvediem aspoň Št. Tóbiaka, Bratislava IX, 1935, 378, a Jána Garaja, SMS XIV, 124, ktorý polemizoval s E. Jónom dvakrát, raz v SMS XIV, 124—130 a druhý raz v štúdiu *Ešte raz o autochtónnosti niektorých jazykových zjavov hornoipeľských*, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 153—160.

¹⁶ Pozri tento výklad u Ľudovíta Nováka, *Neznáme nemecké vplyvy na západoslovanský, východoslovanský a maďarský konsonantizmus*, Linguistica Slovaca I/II, 1939/1940, 106—117, a u Eugena Jónu, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 152. Ako z uvedeného vyplýva, neprijínam výklad J. Garaja, SMS XVI/XVII, 1938/1939, 153 n, ktorý odvolávajúc sa na viacerých českých autorov, predpokladá pri prehláske $o > e$ tvaroslovnú analógiu.

Po týchto odbočujúcich, ale potrebných úvahách môžeme pokladať vari za preukázané, že gemerský systém

$$\begin{array}{l} t - \mathfrak{t} \quad c \quad \acute{c} \\ d - \mathfrak{d} \quad \mathfrak{z} \quad \mathfrak{z} \\ \quad \quad s - \acute{s} \quad \acute{s} \\ \quad \quad z - \acute{z} \quad \acute{z}, \end{array}$$

ktorý predpokladáme vzhľadom na zmenu typu *plece* > *pleco*, teda vzhľadom na stvrdnutie starého $\acute{c}$, $\mathfrak{z}$. > *c*, *z*, bol nahradený systémom

$$\begin{array}{l} t - \mathfrak{t} \quad c \\ d - \mathfrak{d} \quad \mathfrak{z} \quad \mathfrak{z} \\ \quad \quad s - \acute{s} \quad \acute{s} - \acute{s} \\ \quad \quad z - \acute{z} \quad \acute{z} - \acute{z} \end{array}$$

Tento systém predpokladáme pre veľkú väčšinu Gemera, t. j. pre celé to územie, na ktorom je zmena typu *plece* > *pleco*. Trochu iný systém bol v juhozápadnom Gemeri (v doline sušianskej, rimavskej a v časti doliny blžskej), t. j. tam, kde nie je zmena *plece* > *pleco*. Tam staré $\acute{c}$, $\mathfrak{z}$ v tomto období nestvrdlo, ba nestvrdlo ani staré $\mathfrak{z}$, hoci ostatné zmeny, t. j. stvrdnutie starého $\acute{s}$, $\acute{z}$ a vznik nového $\acute{s}$ < $\acute{c}$ a rozdvajenie starého $\acute{z}$ na tvrdé a mäkké $\acute{z}$ sa uskutočnilo obdobne ako v ostatnom Gemeri. Tam bol systém

$$\begin{array}{l} t - \mathfrak{t} \quad \acute{c} \\ d - \mathfrak{d} \quad \mathfrak{z} \quad \mathfrak{z} \\ \quad \quad s - \acute{s} \quad \acute{s} - \acute{s} \\ \quad \quad z - \acute{z} \quad z - \acute{z} \end{array}$$

Táto oblasť, t. j. oblasť juhozápadného Gemera, sa nám teda v našej problematike ukazuje ako prechodná oblasť medzi vlastným Gemerom a Novohradom. Je zaujímavé, že práve na tejto oblasti (spolu s príľahlým východným Novohradom) uskutočnila sa prehláska *o* > *e*, *u* > *i*.

Ďalšia prechodná oblasť sa utvorila na východ od juhozápadného Gemera, t. j. na východ od komplexu nárečí doliny sušianskej, rimavskej a časti doliny blžskej. Je to oblasť v doline ratkovskej s príľahlými časťami doliny blžskej a muránskej. V tejto oblasti sa slabiky *ti*, *di*, *die* (*dia*) zmenili na *či*, *ži*, *žia* (typ *deči*, *dežina*, *žiara* = *diera*). Západná hranica tejto oblasti je súčasne východnou hranicou mäkkého $\acute{s}$ (vzniknutejšieho z $\acute{c}$). Na tejto oblasti a ďalej na východ je za staré $\acute{c}$ vždy len tvrdé $\acute{s}$ (*šyo*, *šo*, *šva*, *ša* < *čo*).

Podľa Václava V á ž n e l i c¹⁷ oblasťou, na ktorej je typ *deči*, *dežina*, *žiara*, začína sa už tzv. východný „tvrdý“ Gemer, t. j. tie gemerské nárečia, v ktorých už nie je *t*, *d*, *n*, *l*. Ako V. Vážný na uvedenom mieste podrobnej-

¹⁷ *Slovenská nářečí*, 291 a nasl.

šie rozvádza a ako to dosvedčuje aj všetok ostatný materiál, vec nie je taká priamočiara, pretože aj v tzv. „tvrdom“ Gemeri v jednotlivých osadách a menších oblastiach a v jednotlivých zoskupeniach hlások je ešte *t*, *d*, *ň*. Čo však je spoločné pre celý východný „tvrdý“ Gemer, je okolnosť, že normálny stredoslovenský systém a rozloženie dvojíc *t — t*, *d — d*, *n — ň* je zrejme rozrušené. Západný „mäkký“ Gemer, približne od izoglosy *deči* na západ, zachováva vo všeobecnosti normálne stredoslovenské rozloženie a systém hlások *t*, *d*, *ň*, ba je tam aj hláska *l*. Zánik, resp. rozrušenie pôvodného stredoslovenského používania foném *t*, *d*, *ň* a zánik *l* vo východnom „tvrdom“ Gemeri treba vykladať ako vplyv stredoslovenskej nemeckej banskej a mestskej kolonizácie. Pôsobil tu aj vznik výrobných a obchodných stredísk a fluktuácia obyvateľstva, pochopiteľná v priemyselných, remeselníckych a obchodných oblastiach. Proti tomuto „tvrdému“ východnému Gemeru s robotníckym a mestským obyvateľstvom a starou nemecskou kolonizáciou stál západný „mäkký“ Gemer s pôvodným domácim ne-fluktuujúcim roľníckym osídlením. Takto je pochopiteľné, prečo na rozhraní západného Gemera so stredoslovenským rozložením *t*, *d*, *ň*, *l* a východného Gemera s rozrušeným a sčasti alebo úplne zaniknutým systémom *t*, *d*, *ň*, *l* vznikla prechodná oblasť, na ktorej skupiny *ti*, *di*, *dia* nesplynuli so skupinami *li*, *di* (ako vo východnom Gemeri), ani sa nezachovali (ako v západnom Gemeri), lež prehodnotili sa. Prehodnotili sa na *či*, *ži*, *žia*. Už sama okolnosť, že sa fonémy *t*, *d* v úplnosti nezmenili na *č*, *ž*, ale že sa to stalo len v spojeniach *ti*, *di*, *dia* a v niektorých iných postaveniach (infinitívy *robič*, slová typu *boleš* a slová typu *ešče*), ukazuje, že tu ide o zmenu, ktorá bola podmienená vonkajším, cudzím zásahom. Ak aj predpokladáme, že spoluhlásky *t*, *d* v postaveniach, v ktorých sa zmenili na *č*, *ž*, vyslovovali sa trochu inakšie ako tam, v ktorých sa nezmenili na *č*, *ž*, jednako v povedomí starého domáceho obyvateľstva to boli vždy tie isté fonémy. Rozdielny vývin foném *t*, *d* bol vyvolaný rozdielnym hodnotením jednotlivých variantov týchto foném zo strany tej časti obyvateľstva, ktoré sa gemerské nárečie učilo a ktoré *t*, *d* v tých spojeniach, v ktorých sa zmenili na *č*, *ž*, hodnotilo inakšie ako v iných polohách. Jednako však okrem tohto vonkajšieho vplyvu treba tu rátať aj s „dopytom“ gemerského konsonantického systému. Rad spoluhlások *ž*, *š*, *ž*, redukovaný o *č*, ktoré sa bolo zmenilo na *š*, doplnil sa po zmene *deči* > *deči*, *dedina* > *dežina*, *ešte* > *ešče*, *robiť* > *robič* na štyri členy, takže na gemerskej oblasti, na ktorej bola zmena *deči* > *deči*, vznikol systém

<i>t</i>	<i>c</i>	<i>č</i>
<i>d</i>	<i>z</i>	<i>ž</i>
	<i>s</i>	<i>š</i>
	<i>z</i>	<i>ž</i>

Ako zo schémy vidno, predpokladáme, že v čase zmeny $ti > či$, $di > ži$, $die > žie$ ($žia$) zanikla už na tejto oblasti vôbec konsonantická mäkkosťná korelácia a hlásky $š$, $ž$, $š$, $ž$ splynuli s tvrdými s , z , $š$, $ž$.

Okrem toho treba uviesť, že na menšej západnej časti oblasti, na ktorej je zmena $ti > či$, $di > ži$, je dnes aj t , d v slovách ako *lepli*, *voldáše*, *den*.¹⁸ Táto oblasť je zreteľne novšia, lebo predpokladáme, že súčasne so zmenou $ti > či$, $di > ži$ ostatné mäkké t , d stvrdlo. Toto miešané „tvrdomäkké“ nárečie vzniklo alebo preniknutím zmeny ti , $di > či$, $ži$ aj do časti „mäkkého“ Gemera, alebo preniknutím tvarov te , de do oblasti „tvrdého“ Gemera. Nech sa má vec akokoľvek, pre celkový vývin to význam nemá.

V tomto článku sme podali relatívnu chronológiu niektorých gemerských hláskoslovných zmien. Bolo by potrebné podať aj ich absolútnu chronológiu. To bude možno urobiť až vtedy, keď sa skúmané gemerské hláskoslovné zmeny zasadia do väčšej oblasti a do súvislosti s inými celoslovenskými zmenami. Nateraz možno povedať iba toľko, že ostatná zo skúmaných zmien, t. j. zmena typu $deři > deči$ súvisí s utvorením a vývinom mestských a výrobných stredísk vo východnej polovici Gemera; tento vývin sa začal príchodom nemeckých kolonistov v XIII. storočí.

LADISLAV DVONČ

PÍSMENÁ *v*, *u* V ŠTÚROVEJ NORME A V DNEŠNEJ SPISOVNEJ SLOVENČINE

O Ludovítovi Štúrovi sa v našej jazykovednej literatúre bežne uvádza, že písal fonému *v*, „v neutralizačnej polohe“ (t. j. na konci slova alebo pred spoluhláskou vnútri slova) ako *u*, a to preto, aby sa nevyslovovala ako *f*.

E. P a u l i n y¹ hovorí, že Štúr v neutralizačnej pozícii (na konci morfémy alebo slova) píše *v* ako *u*. Ako príklady uvádza: *národou*, *ženou*, *vjedou*, *prauda*. Na str. 401 sa zmiňuje, že v spisovnej norme, ktorá bola ustálená hodžovsko-hattalovskou reformou, je oproti štúrovčine odchýlka aj v tom, že v neutralizačnej polohe sa píše *v* a nie *u*, ako to bolo u Štúra (teda *pravda*, *Slovákov* a nie *prauda*, *Slovákou*).

V niektorých učebniciach a gramatikách slovenského jazyka sa tiež uvádza, že Štúr písal podľa výslovnosti *prauda*, *sinou*, *padou*.²

¹⁸ V. V á ž n ý, *Slovenská nářeči*, 291.

¹ Univ. prof. dr. Eugen P a u l i n y, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Slovenská vlastiveda, diel V, 1. zväzok, Bratislava 1949, 393.

² Eugen P a u l i n y — Jozef R u ž i č k a — Jozef Š t o l c, *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy*, Bratislava 1953, 291.

Eugen P a u l i n y — Jozef R u ž i č k a — Jozef Š t o l c, *Slovenská gramatika*, Martin 1953, 303, § 377.

Zatiaľ čo Pauliny hovorí, že Štúr označoval každé *v* v neutralizačnej polohe ako *u*, u O r l o v s k é h o — A r a n y a³ čítame, že Štúr „fonému *v* označoval na začiatku slova a v slove grafémou *v*, ale v koncových polohách grafémou *u*“. Tu sa už netvrdí, že Štúr písal *prauda* atď. Podľa týchto autorov Štúr zaviedol takýto spôsob písania z dôvodov ortoepických, aby sa koncové *v* nevyslovovalo ako *f*, napr. v slovách typu *cirkev* ako *cirkef*.

Zdá sa, že prameňom týchto tvrdení je S. C z a m b e l.⁴

Ako vidno z uvedených citátov, niet jednotnej mienky o tom, ako Štúr písal fonému *v*. Najbezpečnejšiu odpoveď na túto otázku nájdeme u samého Štúra, a to v jeho *Nauke reči slovenskej*⁵ a v *Nárečí slovenskom*.⁶

Štúr píše *u* miesto *v* v koncovke gen. (a akuz.) pl. mask. Porov. *kráľou* pri vzore „kráľ“ (Nauka 133), *dvorou* pri vzore „dvor“ (Nauka 136), *sluhou* pri vzore „sluha“ (Nauka 139). Takto píše aj v texte *Nauky: rodákom* (XII), *časou* (105), *kostolou*, *jednollivcou*, *vojakou* (160). Podobne v *Nárečí: krajanou* (6), *mužou*, *hrdinou*, *vekou*, *Slovákom* (6, 8, 28), *trádou* (8), *národou* (11), *kmenou* (12), *konárou* (13), *Slovanou* (17, 20, 22), *Rékom*, *spisou* (19), *spisou* (21), *spoluplemenňikou* (23), *Srbou* (24), *puovodcou* (27), *hlupákom* (30) atď.

Podobne píše Štúr *u* miesto *v* v koncovke inštr. sg. feminín. Napr. *rukou* pri vzore „ruka“ (Nauka 141), *ulicou* pri vzore „ulica“ (142), *cirkvou* pri vzore „cirkev“ (144), *nocou* pri vzore „noc“ (144). Podobne aj v texte *Nauky: radou slovnou* (XII), *s priveskou* (58) atď. *Nárečia: víchricou hroznom* (5), *nad šumnou Blavou* (6), *postavou svojou* (6), *s radosťou a žjadosťou* (7), *s peknou*, *čistou* ... *ňepokalenou* ... *ovjevajúcou poesiou* (11), *misľou* (17), *litteratúrou Českou* (28), *svojou formou*, t. j. *rečou* (31) atď.

Vo všetkých ostatných prípadoch píše Štúr *v*, a to nielen vnútri slova,

³ Jozef O r l o v s k ý—Ladislav A r a n y, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 250.

⁴ Czambel píše: „Za terajšie skopeniny *al*, *el*, *il*, (*yl*), *ol*, *ul* a *av*, *ev*, *iv*, (*yv*), *ov*, *uv* dľa stredoslovenskej výslovnosti Štúr písal *au*, *eu*, *uu*. Písal teda: *dau*, *seďeu*, *robiu*, *kopou*, *duu* (alebo *duv*) miesto terajších: *sedel*, *robil*, *kopol*, *dul*; ďalej písal: *kráu*, *oďeu*, *siuko*, *stouka*, *obuu* (*obuv*) miesto terajších: *kráv*, *odev*, *siuko*, *stovka*, *obuv*. Ale takto písať neľúbilo sa verejnosti, ani len tým, ktorí zrodili sa v obvode stredoslovenského nárečia a ktorí teda od malička vssali (!) do seba hláskové skopeniny *au*, *eu*, *iu* atď.“

„Za vyslovené *ou* dopúšťal písať *ov* vo (!) skloňovaní prisvojovacích prídavných na *-ov*: *kráľov*, *kráľovho*, *kráľovmu* (Nauka 150). Proti tomu ani Hodža nebol, aby *ov* u prisvojovacích prídavných (*pánov klobúk*) odlišovalo sa od *ov* v plur. genitive (*pánov nevšimli si*) z ohľadov na moment etymologický, kážuc písať v prvom prípade: *pánov klobúk*, v druhom: *pánov nevšimli si* (Epig. 54. nota 3).“ *Slovenský pravopis*, Budapešť 1890, 57.

⁵ *Nauka reči slovenskej*. Vistavená od Lučevy'a Štúra. V Prešporke 1846.

⁶ *Nárečia slovensko a cbo párčba pí-aňja v tomto nárečí*. Vistavená od Ludevita Štúra. V Prešporke 1846.

ale i na konci slova. Porov. príklady z Nauky reči slovenskej: *lev, šev, spev, hňev* (128), *cirkev* (143), *húžev* (144); *cirkev, mrkev, húžev* (146), *rukáv* (46), *stav, odev, obuv* (37), *húžev, mrkev, cirkev; tetrov, ostrov* (37), *válov* (24), *hňev* (136), *s dalívmi* (207), *slov* (105, 111, 147), v gen. pl. slov „panstvo, kráľovstvo, náboženstvo“ *panstv, kráľovstv, náboženstv* (147) atď. O slovách typu „cirkev“ Štúr hovorí, že „K tomuto skloňeňú patrja všetkje ženskje na ‚u‘ na pr. krú alebo na spoluhlásku ‚v‘ s predchádzajúcou samohláskou sa konějace, ktorích ale je malí počet“ (144). Podobne je to v Náreči: *Miloslav* (6, 7, 8), *slov* (11, 31, 32, 53), nom. *cirkev*, ak. *cirkev* (54) atď. Podobne aj prívlastňovacie prídavné mená na *-ov* Štúr píše s *v*, teda tak, ako sa píše dnes. Nauka: *vladárov* (26), *Petrov, pánov, králov, Hospodínov, otcov, stolárov* (47), *králov, královho, kráľovmu, králov, královho, králov* (150), *kráľov* kráľova, kráľovo (151). Tak isto v Náreči: *Petrov* m., *Petrova* ž., *Petrovo* ň., gen. *Petrovho, Petrovej, Petrovho*, dat. *Petrovmu, Petrovej, Petrovmu* (55) atď. Vidíme, že v paradigme prívlastňovacích prídavných mien *kráľov, kráľova, kráľovo* píše *v*, naproti tomu v skloňovaní slova *král* má v gen.-akuz. pl. *kráľou*. Štúr teda nepíše ani „leu, speu, rukáu“, ani „cirkeu“, ani „slou“, ani „kráľou, -va, -vo“. ani „kráľoustvo — kráľoustu“ (gen. pl.) atď. Vo všetkých týchto prípadoch, hoci ide o fonému *v* na konci slova, Štúr píše *v*.

V tzv. *l*-ovom participiu (v základnom tvare minulého času) na konci slova (t. j. v muž. rode) Štúr písal *u* miesto *l*: *videu, -la, -lo; sedeu, -la, -lo* atď. Ale po samohláske *u* písal Štúr v tomto prípade popri *u* aj *v*: *minuu* (Nauka 101), *hinuu som* (179), *vadnuu* (180) popri *hinuv, kvitnuv, čuv* (Nauka 170). Žigova poznámka, že táto výnimka sa týka iba slovíes II. triedy, je teda nepresná. Ide tu o slovesá, ktoré majú kmeň minulého času zakončený na *-u*.

Základný tvar minulého času na *-uv* je teda ďalším prípadom, kde Štúr aj na konci slova píše *v*, i keď nie dôsledne.

Okrem *l*-ového participia píše Štúr *u* namiesto dnešného *l* v slove *polpou* (Nauka 161), *pounočnozápadňom* (7), *pousamohláski* (13), *poukolečkoviím* (107), *pouspoluhlásku* (118).

Vo vnútri slova vo všetkých polohách, teda aj pred spoluhláskou označuje Štúr fonému *v* písmenom *v*. Nauka reči slovenskej: *spisovnú* (IX), *pravďivej* (X), *spisovnej* (XI), *slovnou* (XII), *spevními* (5), *Pravda* (11), *slovňikom, slovňiku* (11), *pravďivuo, opravďivej* (13), *Opravďivje* (14), *Ňeopravďivých* (15), *pravda, litevská, židovskej* (20), *ňepravďivuo* (21), *zrovnávau* (23), *bojovní, bojovňík, bojovňicki, bojovňictvo* (24), *pravda, pravďivi, pravďivosť* (26), *zrovna* (31), *kráľovna, sladovna* (38), *krivka, pravda* (39),

⁷ Pozri Ján Žig o, *Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine*, SR X, 1942/1943, 123.

djevča (43), *djevčalko*, *djevčica*, *drevce*, *djevčička* (44), *otcovskí*, *královskí*, *otcovská*, *kralovská*(!), *otcovskuo*, *královskuo* (48), *ovčje* (50), *pravdivím* (56), *podstavník* (73), *príslovki* (97), *nasledovne* (106), *slivka* (116), *djevča*, *dj v-čisko* (117), *koncovkou* (138), *Černovci*, *Mikoveci*, *Sklenkovci* (140), *dávka* (142), *Bánovce* (143), *djevčatá* (149), *djevčence*, *prídavních* (150), *jednotlivcou* (160), *podstavník* (202), *djevča*, *opatrovnú* (204), *príslovki* (205), *prolivníkovi* (207) atď. Nárečja: *vrstovníkom* (3), *duchovnjeho*, *spevca*, *spravcami* (6), *slávni*, *duchovnom* (7), *Braislavskom*, *ñezrovnejúc* (8), *duchovnjeho* (9), *hlavních*, *rovnoprávna* (10), *duchovnej*, *hlavne*, *duchovnejši*, *rovnom*, *hlavne* (11), *duhovni*, *duhovnjeho* (12), *duhovni*, *duhovnom*, *zjavná* (13), *spisovnuo*, *duhovnje* (14), *spisovních*, *pravda*, *duhovne*, *duhovnjeho*, *spisovních* (15), *duhovních* (16), *pravdu*, *duhovnom* (17), *duhovni*, *duhovnjemu*, *pravdivuo*, *duhovních* (18), *duhovne* (20), *Opravdivá*, *opravdivej*, *duhovnej* (21), *duhovne* (23), *duhovnom* (24), *Opravdivuo* (25), *duhovnom* (26), *duhovnje*, *pravda* (28), *pravde* (29), *pravdivuo*, *pravdou*, *pravda*, *čisto-duhovni*, *pravdu* (30), *slávno* (31) atď. V príkladoch by sme mohli pokračovať; je však celkom jasné, že Štúr nepísal „*prauda*, *slouný*“, ale *pravda*, *slouný* a *pod*.

Ak zhrnieme to, čo sme dosiaľ povedali, vychodí, že Štúr označoval fonému *v* ako *u* v koncovkách gen.-akuz. pl. mask. a inštr. sg. fem. Ďalej písal namiesto dnešného *l* písmeno *u* v präterite sloviess (okrem prípadov na *-uv*, kde písal *-uv* aj *-uu*) a napokon v slove *pol*. Všade inde, teda aj na konci slov a vnútri slova pred spoluhláskou, Štúr píše *v*.

Ak neberieme do úvahy prípady *šjeu*, *otvoriu*, *pou*, kde dnes píšeme *šiel*, *otvoril*, *pol* a pod., ostávajú iba koncovky gen.-akuz. pl. mask. a inštr. sg. fem., v ktorých Štúr píše fonému *v* ako *u*. Ide teda o označovanie fonémy *v* písmenom *u* v dvoch koncovkách na absolútnom konci slova. V ostatných polohách Štúr všade píše *v*, a nie *u*. Ako presne mal Štúr túto vec premyslenú, ukazuje napr. tento doklad z *Nauky* (87): *Žijedla počtou* alebo *slov počtovích*. V tvare *počtou* ide o koncovku gen. slova „počty“, kým v tvare *slov* ide o koniec kmeňa (koreňa). Vyššie sme uviedli doklady na tvary *krárou* (gen. pl.) a *králov* (privlastňovacie príd. meno).

Podľa *P a u l i n y h o* (*Dejiny* 401) písanie *v* „v neutralizačnej polohe“ namiesto štúrovského *u* (*pravda*, *Slovákov* namiesto *prauda*, *Slovákou*) znamená v hodžovsko-hattalovskej reforme „nepochybné zlepšenie“. Ak vyľúčime prípady typu *pravda*, kde, ako vidieť z nášho rozboru, Štúr vždy písal *v* (*pravda*, a nie *prauda*), ostáva iba koncovka gen.-akuz. pl. mask. Hattala tu zaviedol písanie *v*; nezaviedol však písanie *v* v inštr. sg. fem. *ženou*, *horou* atď. Pôvod takejto dvojakosti v písaní rovnako znejúcej koncovky je jasný: ide o zrejmý vplyv češtiny, kde sa píše v inštr. sg. fem. *-ou*, v gen. pl. mask. *-ú* (stč. *-óv*, neskôr *-úv*). Historicky je tá istá koncovka *-ou*

v inštr. sg. fem. v češtine a v slovenčine výsledkom rôzneho vývoja.⁸ Pravda, zo synchronického hľadiska nie je to závažné. Dôležité je tu to, že v dnešnej spisovnej slovenčine treba *-ou* v inštr. sg. hodnotiť ako „krátke *o + v*“.⁹ Pravopisné rozlišovanie *-ou* a *-ov* udržalo sa len vplyvom pravopisu českého.¹⁰

V gen.-akuz. pl. mask. sa teda v slovenskom pravopise vystihuje fonologický sklad príslušnej koncovky, kým koncovka inštr. sg. fem. sa nepíše podľa fonologického skladu. Pretože tu ide tiež o spojenie *ov* (z hľadiska fonologického), Š. P e c i a r¹¹ sa svojho času prihováraľ za to, aby sa aj v koncovke inštrumentálu sg. fem. písalo v zhode s fonologickým hodnotením *-ov*: *dobrov ženov* ap.

Dnešná jazykoveda zdôrazňuje dva princípy, podľa ktorých má pravopis zvýrazňovať zvukovú stránku jazyka (pre jazyk toho typu, ako je slovenčina). Je to princíp f o n o l o g i c k ý, podľa ktorého pravopis má obsahovať iba toľko osobitných grafických znakov (písmen, grafém), koľko jazyk obsahuje funkčne využitých hlások (foném, hlások s funkciou významovo rozlišovacou), a princíp m o r f o l o g i c k ý, pri ktorom ide o uplatnenie snahy zachovať v rozličných tvaroch a v rozličných spojeniach rovnakú grafickú podobu jednotlivých morfológických častí slov, morfém (s ohľadom na významovú stránku jazyka). Pri oboch princípoch musí ísť o hľadisko synchronické.¹² Prvým princípom spĺňa sa zaznačovacia úloha pravopisu, druhým úloha vybavovacia.¹³

Z hľadiska týchto teoretických postulátov javí sa Peciarova požiadavka ako správna. Sú tu však aj niektoré argumenty proti tejto požiadavke.

Je známe, že príslušníci mnohých slovenských (východných a západných) dialektov konsonant *v* pred neznelymi konsonantmi alebo na konci slova vyslovujú ako *f* (*slifka, bratof* ap.), teda ide tu o zrušenie fonologického protikladu *f — v*. V spisovnom jazyku sa v uvedených pozíciách vyslovuje neslabičné *u*: *hláuka, dáuka, úsmey, sinou* a pod.

⁸ Ján S t a n i s l a v, *Československá mluvnica pre odborných učiteľov a vysokoškóľákov*. Praha—Prešov 1938, 43.

⁹ Roman J a k o b s o n, *Z fonologie spisovné slovenštiny*, Slovenská Miscellanea, Bratislava 1931, 157.

¹⁰ Štefan P e c i a r, *Fonologický pomer spoluhlások f — v v slovenčine*, SR X, 1942/1943, 274.

¹¹ Štefan P e c i a r, *Poznámky k reforme slovenského pravopisu III*, Čas II, 1945, č. 105. Pozri aj Eugen J ó n a, *Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu SR XII*, 1946, 56 a Eugen P a u l i n y—Ján H o r e c k ý, *O reforme slovenského pravopisu*, Bratislava 1948, 24.

¹² E. J ó n a, *Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu*, 48; E. P a u l i n y—J. H o r e c k ý, *O reforme slovenského pravopisu*, 15—32, najmä str. 25.

¹³ Pauliny—Horecký, l. c. 14.

Pravopisná zmena doterajšieho *-ou* v koncovke inštr. sg. fem. na *-ov* by mohla viesť k nesprávnej výslovnosti *-of*. Naproti tomu pri písaní *ou* nevzniká možnosť takejto výslovnosti. Je to teda výhodnejšie písanie z hľadiska ortoepického. Nazdávam sa, že práve z hľadiska ortoepického by bolo výhodné, keby sme písali *-ou* aj v gen.-akuz. pl. mask. Tým by sa dosiahla jednotná správna výslovnosť koncovky *-ov* ako *-ou*. Aj keď teda písanie *ou* nezodpovedá fonologickej interpretácii príslušných morféme, jednako má svoje výhody v možnosti zlepšenia výslovnosti. Preto by bolo možno uvažovať o rozšírení tohto písania na koncovku gen.-akuz. pl. mask. Toto riešenie je možné predovšetkým preto, lebo vo výslovnosti sa tu nikdy nestrieda *u/v*, ako je to v prípadoch *bratov* — *bratova* — *bratovo*, *slovo* — *slov* ap., takže pri písaní *-ou* v gen. pl. mask. (podobne ako v inštr. sg. fem.) nemôže dôjsť k porušeniu morfológického princípu. Je to dôsledok toho, že v oboch prípadoch (v gen. pl. mask. i v inštr. sg. fem.) ide o koncovku, ktorá je vždy na absolútnom konci slova, t. j. nikdy už po nej nenasleduje ďalšia morféma. Iná situácia je v prípadoch, kde spoluhláska *v* je na konci kmeňa (koreňa), ako je to v tvaroch typu *osnov* (gen. pl. slova *osnova*), *slov* (gen. pl. slova *slovo*), *zpráv* (gen. pl. slova *zpráva*), *lev*, *cirkev* ap., alebo na konci odvodzovacej prípony, ako je to v privlastňovacích prídavných menách typu *otcov* (*otcova*, *otcovo*), a kde sa vo výslovnosti strieda *u/v*, pretože tu je *v* raz na konci slova, raz pred samohláskou (keď pristúpi koncovka, ktorá sa začína samohláskou). V tomto prípade by nebolo možno písať na konci slova *u* miesto *v*, lebo by sa porušil morfológický princíp (písalo by sa *otcou*, ale *otcova*; *slou*, ale *slovo*; *zpráu*, ale *zpráva* atď.).

Stav v dnešnej spisovnej slovenčine pri písaní koncovky *-ov* v gen. pl. mask. a *-ou* v inštr. sg. fem. nemožno v porovnaní so štúrovským pravopisom nijako charakterizovať ako zlepšenie. Štúr písal v oboch týchto prípadoch *-ou* z dôvodov ortoepických. Pritom však bolo jeho riešenie odôvodnené aj gramatickou stavbou slovenského jazyka. Štúrovo riešenie je nesporne lepšie, ako neodôvodnená dvojakosť: *chlapov*, ale *ženou*. Štúrovo riešenie je podľa môjho názoru správnejšie aj v porovnaní s návrhom písať v obidvoch týchto prípadoch *v* podľa fonologického skladu.

Rozbor písania *v*, *u* u Štúra ukazuje, že Štúr mal túto otázku veľmi dobre premyslenú a že mu boli až do podrobností známe vnútorné zákonitosti slovenského jazyka. Jeho norma bola fakticky správnejšia ako dnešná spisovná norma.

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

I. A. BULACHOVSKIJ, VVEDENIE V JAZYKOZNANIE, II,
Moskva 1953, str. 177.

Úvod do jazykovedy, časť II, nadväzuje na prvý diel, ktorý napísal prof. A. S. Čikobava. Tak prvý diel, ako aj druhý (a pripravovaný tretí) majú slúžiť predovšetkým ako vysokoškolské učebnice pre poslucháčov filologických fakúlt. Úvod do jazykovedy prof. I. A. Bulachovského je vlastne prvým pokusom o učebnicu, ktorá by podávala najdôležitejšie poučenia o lexikálnej stavbe jazyka, o zákonitostiach, ktoré v tejto oblasti pôsobia atď. Kniha bola napísaná po vyjdení Stalinovej práce *Marxizmus a otázky jazykovedy* a čerpá z rozsiahlej diskusie sovietskych jazykovedcov o základných otázkach, týkajúcich sa slovnej zásoby a základného slovného fondu, problémov znakovosti slova a pod. Nie je to len zhrnutie výsledkov, ku ktorým sa v SSSR na tomto úseku dospelo, ale v mnohých prípadoch prof. Bulachovskij tvorivo rozvíja marxistické učenie o jazyku. Vidno, že knihu písal lingvista, ktorý dlho pracoval v oblasti porovnávacej indoeuropeistiky, najmä v oblasti porovnávacej slovanskej jazykovedy. Všetky tézy a závery sú ilustrované mnohými príkladmi, takže študent na základe vlastného pozorovania môže si overiť správnosť výkladov. Veľmi mnoho príkladov sa uvádza najmä zo slovanských jazykov, hojné sú napr. (okrem ruštiny) príklady z češtiny, poľštiny, srbčiny atď. Úvod do jazykovedy, časť II, môže slúžiť ako učebná pomôcka aj pre naše vysoké školy, keďže u nás nemáme učebnicu tohto druhu.

Nie je možné v stručnej recenzii rozobrať podrobne jednotlivé oddiely knihy. Zastavíme sa preto pri veciach najzávažnejších a poukážeme hlavne na klady a nedostatky učebnice.

Kniha je rozdelená do štyroch oddielov nerovnakého rozsahu: 1. semaziológia, 2. lexikológia, 3. lexikografia, 4. etymológia slova. K nim je pripojený dodatok, ktorý obsahuje poučenie o zvláštnostiach rôznych abecied, predovšetkým latinských.

Najpodrobnejšie je v knihe rozpracovaná semaziológia (83 strán), z oddielu venovaného lexikológii kapitola o výpožičkách z cudzích jazykov. Len veľmi stručne na 22 stranách hovorí autor o problémoch lexikografie a 14 strán venuje otázkam etymológie. Autor teda nevenuje rovnakú pozornosť všetkým otázkam, o ktorých je reč v tomto diele. Niektoré oddiely sa v knihe prekrývajú, jednotlivé problémy sa traktujú na niekoľkých miestach, napr. otázka preneseného významu slov, emocionálne zafarbená lexika a pod. Pri novom vydaní knihy bolo by treba túto vec riešiť lepšie.

Oddiel semaziológie sa začína výkladom, čo je to pomenovanie, význam slova, aký je vzťah slova a pojmu. Autor vychádza z Feuerbachovej tézy, citovanej Leninom, že pomenovanie je „rozlišovacia značka, nápadný znak, ktorý chápeme ako charakteristický znak, ako predstaviteľa veci, aby sme si ju tak spritomnili v jej totalite“ (pozri Lenin, *Filosofické sešity*, Praha 1953, str. 312). Znaky, ktoré sa stávajú takými predstaviteľmi predmetov, sú v rôznych jazykoch rôzne. Obraz, ktorý sa stal základom slova, môže sa zabudnúť a tak sa stáva, že slovo jestvuje v jazyku ako presný znak toho, čo sa s ním spojuje vo vedomí každého člena daného jazykového kolektíva. Počiatočný ľubovoľný výber niektorého príznaku veci, ktorý spolu s formou (afixami s určitým významom, prípadne inými prostriedkami) tvorí to, čo voláme slovom, má význam, ktorý nevyplýva bezprostredne z obrazu, ktorý sa stal

základom slova. Uvádza sa mnoho príkladov: názvy vtáka „snegir“ (rus.), „zimovka“ (srb.), „Gimpel“ (nem.), „Dompfaff“ (nem.) „bouvreuil“ (franc.), slová „medved“, „hostina“, „záhrada“ a pod. Význam slova podľa Bulachovského je „taký jeho obsah, ktorý vyplýva z jeho vzťahu ku skutočnosti a o reálnom jestvovaní ktorého svedčí v podstate rovnaké ponímanie u hovoriaceho aj počúvajúceho“ (str. 13). Obraz a význam sú navzájom späté len do určitej miery. Aký je skutočný význam slova, v akom význame sa slovo v jazyku používa, to určuje jeho história.

Zdá sa nám, že autor pojem slova dostatočne nevyložil. Nikde v celej knihe sa neuvádza definícia slova a nie je vymedzená hranica medzi slovom a pomenovaním. V paragrafoch, ktorých obsah sme stručne reprodukovali, sa hovorí v podstate o slovách ako názvoch pre pojmy. Ale slovo má význam širší aj užší (napr. slová gramatické). Nedostatočne je v knihe rozobraná podstata znakovkej teórie slova, hoci sa touto otázkou v poslednom čase zaoberali poprední sovietski lingvisti, napr. prof. Galkinová-Fedoruková. Nerozlišuje sa dosť jasne stránka obsahová a formálna (aj keď sú navzájom úzko spojené a nie je možné ich odtrhovať, aj keď treba klásť dôraz práve na významovú stránku), nie je rozobraná otázka motivovanosti a nemotivovanosti významu slova, nie je povedané, že znaková teória je opodstatnená len pokiaľ, pokiaľ sa vzťahuje na hláskovú podobu slova, lebo zvuková podoba slova je skutočne len konvenčný znak pre určitú obsahovú náplň a medzi ňou a skutočnosťou nie je priamy vzťah. Porovnaj, ako charakterizuje slovo prof. K. Horálek: „Rozumíme-li slovom jazykový prostriedek formálně významový, pak je třeba zdůrazňovat, že znakem, t. j. konvenčním dorozumívacím prostředkem, je slovo jen po stránce formální, svou hláskovou podobou“ (Lexikografický sborník, Bratislava 1953, str. 12).

V týchto úvodných paragrafoch chýba poučenie, aké sú hranice slova, aký je rozdiel medzi slovom a lexémou (chýba to aj v oddiele *lexikológie*).

Medzi príkladmi, ktoré sa uvádzajú v § 4 (Obraz a slovo tvorné prvky napomáhajú určiť pravdepodobný význam slova), nevyhovuje české „sporák“ (autor ho spojuje s adjektívom „sporý“ a so slovesom „spořit“, ale je z nemeckého „Sparherd“); v češtine nejestvuje sloveso „uličit“ (= ruské *narumianiť*); tak isto v § 2 čes. „přichuť“ nemá ten istý význam ako ruské *приход*: *kapriz* nemá ten význam ako nemecké „Einfall“ (nápad); čes. „chopiti“ vo význame rus. „попaтaт“ existuje len s predponou — „поchopiti“, ale je nedok. „chápati“.

Dôležitý je paragraf venovaný slovu v kontexte. Ale nemôžeme súhlasiť s tým, že pre slová častejšie používané je kontext pre stanovenie významu menej dôležitý, lebo samy vybavujú vo vedomí hovoriaceho význam v nich skoncentrovaný, kým zriedka používané slová kontext vyžadujú. Ved' polysémantičnosť sa najčastejšie vyskytuje práve u slov najbežnejších.

V § 12, venovanom idiómom a frazeologickým jednotkám, bolo by treba vychádzať z podrobnej klasifikácie akad. Vinogradova.

Do oddielu semaziológie je zaradený paragraf o slovách plnovýznamových a slovách gramatických, no celému výkladu je venovaná tretina strany. Nazdávame sa, že by bolo správnejšie alebo vôbec v takom prípade nezaraďovať túto kapitolku, alebo rozobrať otázku dôkladnejšie. Problematické je i zaradenie tejto kapitolky medzi výklad o frazeologických jednotkách a výklad o aktívnom a pasívnom slovníku.

Treba vítať, že prof. Bulachovskij venuje pozornosť aj takým jemným veciam, ako je objektívny a subjektívny moment vo význame slova. Objektívny moment — to je význam (alebo významy) slova, ktorý je v podstate rovnaký pre všetkých ľudí ovládajúcich daný jazyk, keď používajú slovo v súvislej reči. Subjektívnym momentom rozumie prof. Bulachovskij psychologické zafarbenie slova, ktoré sa vo vedomí hovo-

riaceho alebo poslucháča viaže k všeobecnému významu. Subjektívny moment závisí jednak od vlastností osoby, jednak od jej skúseností. Ale zdá sa nám, že príklady nie sú dobre volené (strecha, rieka). Subjektívny moment by sa dal lepšie ukázať napr. na slove otec, inteligent a pod. Zdá sa nám, že by bolo správnejšie zaradiť túto kapiťolu až pred paragraf venovaný emocionálnej lexike.

Dobre sú v knihe spracované synonymá. No dvojicu „okolo“ — „riadom“ treba považovať za absolútne synonymá a nie za štylistické varianty typu „lob“ — „čelo“, „glaza“ — „oči“ a pod.

Podrobnejšie spracovanie by si zaslúžila klasifikácia homoným. Homonýmá sú charakterizované ako dve alebo viac slov s rovnakou hláskovou podobou, ale naprosto rozdielnym významom, či ide o homonymiu jednotlivých foriem (1. sg. *leču* od slovík *leťeľ* i *lečiť*), alebo o úplnú zhodu v celom systéme foriem (nedopatrením sa uvádza príklad rus. *mir* = 1. „svet“, 2. „vselennaja“ miesto 1. „svet“, 2. „mier“). Definícia homoným nie je presná; pozri definíciu E. Ďuroviča: „Homonýmá sú dve alebo viac slov, ktoré sa skladajú z totožných fonemtických radov, ale líšia sa významovo, gramaticky, alebo i významovo i gramaticky“ (Lexikografický sborník, str. 66). Bolo by treba všimnúť si aj problematiku homonymie neohybných častí reči.

Sloveso *stirať* s významom 1. „stierať, utierať“ (napr. stôl), 2. „prat“ (bielizeň), umývať“ nie je jedno slovo, ale dve. Podľa našej mienky ide dnes vo vedomí hovoriaceho o dva celkom odlišné významy, aj keď etymologicky majú spoločný pôvod. Sloveso *viti* nemá v češtine význam „vejať“ (t. j. vanuť), tak isto *žiti* nemá význam „ževať“ (t. j. žvýkať).

Eufemizmy nie je možné odtrhávať od lexiky emocionálne zafarbenej (o nej sa hovorí v oddiele lexikológie), treba s nimi spojiť aj otázku žargónov a sociálnych dialektov.

V § 20 (Historické zmeny vo významoch slov) nie sú vhodne volené príklady z češtiny: *zábava* nemá význam „zabavení, konfiskácie“; *výsada* má význam „privilegie“, no nie „vysadka“ (vysazení), „vystavka“ (vystavení, výstava). Okrem zmien spojených s metonymiou bolo by treba hovoriť o metafore a o synekdoche.

Nie je dobre volený český príklad na zmeny vznikajúce na základe zblíženia hláskovej podoby slov. Slovo *trud* nedostalo význam „smútok, bôľ“ pod vplyvom slovík *truchlili*, *truchletí*, skôr naopak. Veď *truchlivý* súvisí napr. s ruským *driachlyj* (ide len o starý ablaut $\xi - \varrho$) a význam „smutný“ dostalo sekundárne.

Medzi príkladmi na dublety v jazyku je uvedené české *zima* || *zima*, no v spisovnej češtine niet takej dvojice, je to jav len nárečový. Čes. *dílo* má význam „práca“, „produkt“, no nie „dielo“ (tomu zodpovedá skôr slovo „včec“).

Dobre sú spracované paragrafy venované rozšíreniu a zúženiu významov slov, sú doplnené radom príkladov. No nie je celkom správne tvrdenie, že prevažná väčšina slov s prechodom od užšieho významu k širšiemu sa dostáva súčasne do širšieho okruhu používateľov, naopak zúžením významu zužuje sa aj okruh používateľov. Prof. Bulachovskij uvádza ako príklad na rozšírenie významu slovo *ad-rip-are* (lat.) „približovať sa k brehu“ a franc. *arriver* „prichádzať“ („príjezdať“); rus. nárečové *drejfil* „báť sa“ a námornícky termín *drejff* „odchýlenie lodí od kurzu pod vplyvom vetra“. Na zúženie sa uvádzajú príklady *golova* hist. „starosta“ a *golova* „časť tela“, *portfel* „redakciu spracovávané rukopisy pre tlač“ a *portfel* „aktovka“, *chvošt* v študentskom žargóne „nezložená skúška“ a *chvošt* v pôvodnom význame „chvošt“. Zdá sa nám, že o zmenšení okruhu používateľov so zúžením významu slova sa dá hovoriť len v špeciálnej terminológii (ako o tom svedčia aj príklady v knihe; ide o prenesené významy: popritom existuje širší význam, ktorý je všeobecný) a v sociálnych dialektoch (porov. napr. zo študentského života čes. slová *koule* pre „nedostatočná“, *bouda* pre „školská

budova“ a pod.), no o terminológii a o sociálnych dialektoch platí vôbec, že ich slovník používa len malý počet príslušníkov daného národného jazyka. U takých slov, kde starý význam zaniká a nový je užší (napr. pri slove *pivo* — pôvodne vôbec niečo na pitie, teraz druh nápoja), nedá sa obyčajne hovoriť o zmenšení alebo zväčšení okruhu používateľov.

Medzi príkladmi na deetymologizáciu sa uvádza aj slovo *okno* a hovorí sa, že k deetymologizácii mohlo prispieť predovšetkým to, že sa samo slovo *oko*, s ktorým slovo *okno* súvisí, používa dnes len ako knižné slovo (archaické). No slovo *okno* je všeobecne slovanské a deetymologizovalo sa vo všetkých slovanských jazykoch, nielen v ruštine, kde bolo slovo *oko* nahradené len veľmi neskoro slovom *glaz*. Čes. *voláč* nie je k „volo“, ale k „vole“.

Lexikológia obsahuje poučenia o základnom slovnom fonde, o slovnej zásobe a o zmenách v nej, o slovotvorných prostriedkoch, opakujú sa paragrafy venované používaniu slov v prenesenom význame a o emocionálnej lexike, ďalej sa rozoberá otázka všeobecných a vlastných mien, zvláštnosti lexiky rôznych sociálnych skupín a nakoniec najpodrobnejšie je rozpracovaný problém výpožičiek z cudzích jazykov.

Paragraf venovaný základnému slovnému fondu by mal obsahovať predovšetkým podrobnejšiu charakteristiku základného slovného fondu ako takého; nevedno, ktoré slová k nemu patria (treba vysvetliť, prečo synonymá a slová emocionálne zafarbené k základnému slovnému fondu väčšinou nepatria); podrobnejšie by mala byť rozobraná otázka základného slovného fondu ako základu pre tvorenie nových slov.

Pri spôsoboch dopĺňovania slovnej zásoby treba na prvé miesto dať tvorenie nových slov pomocou morfológických slovotvorných prostriedkov a len na druhé miesto prenesené použitie slova a výpožičky. Viac pozornosti treba venovať otázke tvorenia nových termínov, treba rozobrať kritériá, ktorými sa dnes spravujeme pri výbere termínov: okrem pevne stanoveného významu je tu ešte požiadavka, aby sa od termínu dali tvoriť odvodeniny, aby tvorenie termínu zodpovedalo zákonitostiam, ktoré platia v systéme daného jazyka. Treba uviesť príklady na slová hovorové, ktoré sa stávajú termínmi (rus. *звук* „hláska“, slov. „tvrdé“ a „mäkké“ spoluhlásky a pod.).

Okrem morfológických prostriedkov tvorenia slov treba spomenúť ešte syntaktické a syntakticko-morfológické, prípadne lexikálno-syntaktické. A bolo by treba ukázať, ktoré spôsoby sú najčastejšie v jednotlivých slovných druhoch (napr. u sloviel prefixácia, u substantív sufixácia atď.). Čo sa týka príkladov, české *psouli* nemá význam „portiť“, „rezvišťa“, „šutiť“, ale „haniť niečo“. V slovenčine existuje slovo *svojeľ*, no nie „mojeť“, „mojať“; čes. „přikvačit na někoho“ je archaizmus. Meno *Vladimír* nie je z „vladej mirom“, ale pochádza zo Škandinávie (porov. nemecké *Waldemar*, v starej ruštine časté *Vladimír* je skôr pod vplyvom ľudovej etymológie).

Veľmi podrobne a dôkladne, snáď najlepšie vôbec je spracovaná kapitola venovaná výpožičkám z cudzích jazykov. Bulachovskij rozlišuje výpožičky, ktoré sa doštvávajú do jazyka súčasne s vecou, ktorú označujú, a výpožičky historického rázu, využitie historického prameňa (rôzne latinizmy, grécizmy, arabizmy a pod.). Správne sa zdôrazňuje, že nie vždy a vo všetkom preberá cudzie slová spoločenský celok zostalý. Niekedy práve z takého jazyka prechádzajú slová do jazykov iných spoločenských celkov, v hospodárskom a kultúrnom vývoji pokročilejších. Napr. z rumunčiny prechádzali do iných jazykov, najmä slovanských, slová z pastierskeho života, hoci rumunčina sama bola pod silným vplyvom slovančiny.

Príklad na spätnú výpožičku (poľské a ukrajinské *chrobak*) nie je správny. Autor pokladá toto slovo za pôvodne ukrajinské — *grobak* (t. j. „hrobak“), čo znamená „rakvový červ, červotoč“. Do poľštiny prešlo toto slovo ako *chrobak* a odtiaľ do

ukrajinčiny zasa v podobe *chrobak*. No slovo *chrobák* existuje aj v češtine a v slovenčine. V Etymologickom slovníku jazyka českého (Holub—Kopečný) sa uvádza súvislosť tohto slova so slovesom *chrobali*, t. j. „chřestit krovkami“, a pripojujú sa paralelné slovesá litovské *krabždėti*, lotyšské *krabināt*. Ako je známe, *k-* na začiatku slova za určitých podmienok dávalo v slovančine *ch-*.

V § 51 (Preberanie častí reči) sa uvádza, že medzi výpožičkami je málo slovíes. Je pravda, že najväčší počet výpožičiek tvoria substantíva, no na druhom mieste sú slovesá. V ruštine sa neobmezuje takmer výlučne na slovesá so sufixom *-irovať*; patrí sem aj veľká skupina slovíes na *-ovať*, ktoré prešli do ruštiny prostredníctvom poľštiny a ukrajinčiny. O ich malom počte nesvedčí malý počet cudzieh sufixov, veď u slovíes prevláda skôr prefixálne tvorenie; počet sufixov (produktívnych) je veľmi malý.

Zaujímavá je kapitola venovaná purizmu (ako príklad uvádza český purizmus XIX. storočia). No zdá sa nám, že autor dostatočne nepoukázal na skutočné korene jazykového purizmu, na ich spojitosť s bojom českej drobnej mestskej buržoázie proti veľkoburžoázii nemeckej. Veď puristická býva väčšinou práve nastupujúca buržoázia, ktorá bojuje o národný trh, a pre svoje ciele často využíva ako pláštika aj puristické boje, ako sa to stalo práve v prípade českom. Bolo by treba poukázať aj na spojitosť purizmu s kozmopolitizmom. Správne je v knihe zdôraznený odlišný charakter purizmu malých národov a národov veľkých, silných (napr. nemecký purizmus).

Bolo by treba zaradiť do tohto oddielu ešte kapitolku venovanú vplyvu sovietskej politickej terminológie a terminológie socialistického budovania na terminológiu vytvárajúcu sa nielen v ľudovodemokratických krajinách, no v celom svete.

Oddiel venovaný lexikografii je príliš stručný, je ťažko hovoriť o tom, čo by bolo treba doplniť a spresniť. Ale treba rozhodne doplniť pri jednotlivých druhoch slovníkov názvy aspoň najzákladnejších slovníkových diel, ako je Lindeho slovník poľský, Jungmannov slovník český, najznámejšie slovníky historické a pod.

V oddiele etymológie zdôrazňuje prof. Bulachovskij požiadavku prísneho pridržiavania sa hláskoslovných zákonov. Chýba tu opäť prehľad najdôležitejších etymologických slovníkov jednotlivých slovanských, prípadne iných jazykov.

Pokúsili sme sa aspoň stručne rozobrať jednotlivé problémy, nadhodené v knihe, nakoľko to bolo možné v rámci stručnej recenzie. Je to tým ťažšie, že ide o dielo učebnicového charakteru, ktoré je priam preplnené faktami a rôznymi poučkami. Môžeme len opakovať, že Bulachovského Úvod do jazykovedy, časť II, dobre poslúži aj poslucháčom našich filologických fakúlt a všetkým, ktorí sa zaoberajú otázkami lexikológie. Škoda, že v knihe nie sú takmer žiadne odkazy na literatúru (okrem oddielu lexikografie a etymológie).

Helena Křížková

REINO HAKAMIES, ÉTUDE SUR L'ORIGINE ET L'ÉVOLUTION DU DIMINUTIF LATIN ET SA SURVIE DANS LES LANGUES ROMANES.

Helsinki 1951.

Otázke zdobnenín v latinčine boli už venované mnohé práce a články, ale nebolo dosiaľ vyčerpávajúcej štúdie. Autor tejto monografie sa snaží obsiahnuť tému zhrnúcim spôsobom, prináša mnohé nové postrehy a opravuje a doplňuje niektoré náhľady na túto otázku.

V prvej časti skúma autor formy a využívanie zdobnenín v latinčine, zaoberá sa ich funkciou zdobňovacou, afektívnou i expresívnou a prihliada na štylistické vy-

užitie zdrobnenín u latinských autorov klasickej i úpadkovej epochy. V klasickej dobe sa využívajú zdrobneniny na oživenie štýlu, často majú citové zafarbenie. Tak napr. časté zdrobneniny v Cicerónovej korešpondencii pôsobia dojmom familiárnosti. Ľudový charakter zdrobnenín však nedovoľuje ich bohatšie využitie v literatúre. V dielach klasickej epochy, hlavne prozaikov, nachádzame zdrobnenín pomerne málo. Klasická próza bola vo výbere slov prísna a citové zafarbenie zdrobnenín sa nezrovnávalo s prísnu klasickej objektivitou. Vyššie literárne druhy sa zdrobnenínami vyhýbali aj preto, že nimi nemožno vyjadriť pátos vznešených citov.

Deminutíva sa bohato využívajú v ľudovej reči a v klasickej dobe majú ešte vo väčšine prípadov svoju zdobňovaciu a citovú hodnotu. V dobe úpadku klasickej latinčiny, asi od polovice prvého storočia n. l. sa zdrobneniny začínajú zovšeobecňovať. Stále väčší počet deminutív sa už významovo a citovým zafarbením nelíši od základného slova, ale čoraz viac ho nahrádza. Takto sa zdrobneniny stávajú dubletami pôvodných slov, ktoré v mnohých prípadoch úplne zanikajú. Už u Plauta a Terentia majú deminutíva atribúty vyjadrujúce malosť. To je dôkaz, že zdobňovací význam sa už nepočítal. Ďalším znakom opotrebovania zdrobnenín je to, že pri deminutive môže byť atribút vyjadrujúci veľkosť. Deminutíva sa využívajú metaforicky a tým nadobúdajú nové významy. *B e s t i o l a* znamená pôvodne malé zviera, ale postupom času sa toto slovo špecializuje a znamená hmyz.

Opotrebovanie čiže ošúchanie zdrobnenín nie je zvláštnosťou úpadkovej latinskej epochy. Je to úkaz živej reči, ktorá sa neustále mení. Expresívne a citovo zafarbené slová sa opotrebovávajú najrýchlejšie. Takto si autor vysvetľuje tendenciu nahradzovať jednoduché bezpríznačkové sufixy plnšími príponami. Autor podporuje svoje argumenty bohatým materiálom z klasickej i úpadkovej literatúry. Analyzuje diela Catulla, Terentia, Ciceróna, Horácia, Apuleia a iných autorov.

Druhá časť monografie je venovaná zdrobnenínám v najstarších románskych jazykoch, ktoré sú pokračovaním latinčiny, tvoria prechod medzi latinčinou a dnešnými románskymi jazykmi, francúzštinou, taliančinou, španielčinou atď. Zachovali sa iba zvyšky latinských zdrobnenín, pretože v románskych jazykoch vývin pokračuje, deminutíva strácajú svoju zdobňovaciu funkciu a sémanticky splyývajú so základným slovom. V jednotlivých kapitolách sa preberajú skupiny príbuzných slov, v ktorých sa deminutívne odvodeniny zachovali, či už vo funkcii zdobňovacej, alebo nahradili základné slová úplne.

Také skupiny sú napr. mená osobné, mená zvierat, mená častí tela, mená rastlín, šatstva, ozdôb, nástrojov a pod. V rámci každej skupiny sa autor usiluje osvetliť príčiny použitia zdrobnenín a uvádza, v akej funkcii trvajú deriváty v románskych jazykoch. Vývin jednotlivých skupín nie je paralelný. V niektorých trvá deminutívna hodnota dlhšie, v iných sa stráca veľmi rýchlo. Tak napr. zdobnené mená nástrojov a pracovných pomôcok sa stávajú dubletami pomerne vo veľkej miere. Deminutívne adjektíva sa v románskych jazykoch substantivizujú, ale deminutívnosť sa pri nich stále pociťuje. Celkový autorov záver je, že plnšie a príznačné koncovky lepšie odolávali opotrebovaniu a nahrádzajú pôvodné koncovky aj tam, kde by to fonetický vývin nepredpokladal.

Osobitnej pozornosti si zasluhuje úvodná časť diela, v ktorej autor rieši všeobecné problémy zdrobnenín. Zaujímavá je kapitola o indoeurópskych deminutívnych sufixoch. Na rozdiel od iných teórií, ktoré pokladajú deminutívnu hodnotu týchto prípon za prvotnú, autor dokazuje existenciu primárnej funkcie vzťahovej. Deminutívna hodnota so svojimi podružnými odtienkami citovými je druhotná, ako to vyplýva zo skúmania deminutívnych prípon v indoeurópskych jazykoch. Tieto prí-

pony pôvodne označujú podobnosť a príslušnosť k druhu. Sú to prípony *-io-*, *-ino-*, *-lo-*, *-ko-*, z ktorých prvými dvoma sa tvorili adjektíva.

Autor si kladie otázku, aké je sémantické spojivo, ktoré z predstavy podobnosti alebo príslušnosti k druhu vedie k pojmu malosti a k citovému zafarbeniu, či už priaznivému alebo nepriaznivému. (Je známe, že ten istý sufix môže mať raz pejoratívny, inokedy melioratívny význam. Latinské slovo *sacer* znamená „svätý“ i „prekliaty“.) Uvádza niektoré teórie, napr. Hofmannovu, v ktorej sa tvrdí, že predstava príslušnosti k druhu sa spája s predstavou malosti, ktorá zas vyvoláva citové zafarbenie. Autor sám spája funkciu zdrobňovaciu a afektívnu, lebo obe vyplývajú zo základnej vzťahovej funkcie a nemožno stanoviť, ktorá z nich sa vyvinula skôr. Vychádza z ľudovej reči, v ktorej pozorujeme akýsi odpor k exaktným termínom a tendenciu používať výrazy nie celkom zvyčajné. Materiál k oživovaniu jazyka poskytovali vzťahové odvodeniny. Podľa autora zdrobňovací význam vyplýva z predstavy podobnosti a príslušnosti k druhu. Dospelé individuum je príslušníkom druhu; čokoľvek sa podobá druhu a nestotožňuje sa s prototypom, ktorým je dospelé individuum, môže byť iba menšie.

Ďalej autor rozoberá otázku, akým spôsobom tieto vzťahové sufixy, ktoré nadobúdajú zdrobňovaciu funkciu, strácajú svoj pôvodný vzťahový význam. Nová deminutívna funkcia sufixu sa generalizuje postupne, primárna vzťahová funkcia sa často dlho zachováva. Tento zjav dokazuje autor na konkrétnom latinskom materiáli. Najobvyklejšie zdrobňovacie sufixy v latinčine sú *-lo/a*, *-culo/a*. Ale v latinčine sú týmito príponami odvodené aj deriváty, ktoré vyjadrujú iba podobnosť alebo príslušenstvo k druhu, pričom sa pri nich nepocituje nijaké citové zafarbenie. Napr. slovo *armus* značí rameno, *armilla* náramok; *caput* značí hlava, *capitulum* hlavica stĺpu, vrchol vôbec. Táto pôvodná vzťahová funkcia sa však pocituje už iba pri niektorých izolovaných slovách. Väčšina slov na *-lo*, *-culo* sú zdrobneniny, prípona nadobudla teda prevažne deminutívny význam.

Autor sa zaoberá aj zdrobnenými adjektívami a adverbiami. Tvorenie zdrobnených adjektív vysvetľuje tak, že adjektívum v determinatívnej syntagme bolo ovplyvnené zdrobneným substantívom. Deminutívna prípona prídavných mien môže mať funkciu citovú, obyčajne zosilňuje význam prídavného mena. Zo štylistického hľadiska sa zdrobnené adjektíva využívajú na oživenie reči, dodávajú jazyku lyrické zafarbenie. Často sa zdrobnené adjektívum používa tam, kde sa substantívum nedá zdrobňovať a citový alebo zdrobňovací význam sa dosiahne pomocou adjektíva. Zdrobnené adverbiá sú odvodené od adjektív.

Hakamiesova štúdia prináša niektoré nové postrehy o deminutívach. Cenná je najmä materiálová časť. Hoci sa otázka zdrobnenín rieši na latinskom a románskom materiáli, prináša mnohé plodné podnety aj pre slavistiku, najmä pri riešení všeobecných otázok vzniku a opotrebovania zdrobnenín.

V. Budovičová

SLOVO A SLOVESNOST. List Ústavu pro jazyk český a Pražského lingvistického kroužku, ročník XIII, 1951—1952.

Trinásty ročník Slova a slovesnosti vychádzal práve v rokoch prelomu k marxistickej jazykovede, a to sa odráža predovšetkým v úsilí — zatiaľ ešte nie celkom úspešnom — o orientáciu na problematiku viac jazykovednú než predtým, ale aj v nehotovosti a do veľkej miery tézovitosti mnohých príspevkov, z ktorých niektoré sú výslovne označené ako príspevky k diskusií.

Hneď v 1. čísle je rozšírený referát Petra Sgalla *Stalinovy články o jazykovedě a pražský lingvistický strukturalismus* (1—11), v ktorom autor podrobuje kritike

pražskú štrukturalistickú školu. Zdôrazňuje, že pražskí štrukturalisti sa vcelku správne snažili vidieť jazykové javy v ich vzájomnej súvislosti, ale ich chyba bola v tom, že sa sústreďovali len na tieto súvislosti a nevšimli si súvislosti medzi vývojom jazyka a dejinami spoločnosti ani súvislosti medzi jazykom a myslením. Dôležitú úlohu zohrali pražskí štrukturalisti v boji proti úzkoprsmému purizmu. Proti požiadavke čistoty stavali funkčné hľadisko, ale nechápali pritom, že podstatnou úlohou jazyka je úloha dorozumievacia. Ale inak, zdôrazňuje Sgall, práve v tých oblastiach, kde sa pražskí štrukturalisti primkli k českému jazykovému materiálu, vytvorili hodnotné diela.

Na kritiku štrukturalizmu v otázke indoeurópskeho prajazyka je zameraný príspevok Karola H o r á l k a *K otázke pôvodu indoeurópskych jazykú* (12—19). Kritizuje najmä Trubeckého riešenie otázky indoeurópskeho prajazyka pomocou šiestich štrukturalných črt. Pripomína, že Trubeckého výklad sa síce veľmi ponáša na starú vývojovú typológiu, ale rozhodne menej než Marrova teória. Okrem toho Trubeckej trocha skresľuje pomer indoeurópskych jazykov k semitským jazykom. Pritom kritizuje Horálek aj názory Meilletove a prichádza k záveru, že pri skúmaní pôvodu indoeurópskych jazykov treba vychádzať z celkových vývojových línií a zároveň pokiaľ možno zo starého stavu. Nie je pritom vylúčené, že príbuzenské vzťahy indoeurópskych jazykov sú len reťazovité. Pri všetkých výkladoch však treba vychádzať z historickej a geografickej kontinuity i z konkrétnych sociálnych podmienok.

Z postoja pražských štrukturalistov k jazykovej norme vychádza aj diskusný príspevok Miloša D o k u l i l a *K otázke normy spisovného jazyka a její kodifikace* (135—140), v ktorom autor upozorňuje na potrebu ujasniť si problematiku jazykovej politiky a možnosti vplyvu jazykovednej teórie na vývoj spisovného jazyka. Pre češtinu je v strede problematiky otázka priblíženia knižného spisovného jazyka jazyku hovorovému, a to predovšetkým v tvarosloví a hláskosloví, pretože niekde je v dnešnom tvarosloví češtiny taká zložitosť, že pôsobí až dojmom chaosu. Pritom však autor správne upozorňuje, že v období veľkého a rýchleho rozvoja slovnej zásoby je účelný určitý konzervatívizmus v gramatike. Svoje poznámky však autor dostatočne neilustruje konkrétnym materiálom, takže jeho vývod si ťažko možno overovať. Správne je Dokulilovo konštatovanie, že kodifikácia normy nemôže byť absolútne nemenná, pretože potom by vlastne každý jazykový vývoj mohol byť len ilegálny. Okrem toho kodifikácia i pri svojom v podstate statickom charaktere musí byť aj perspektívna, má predvídať ďalší vývoj.

Problematiky súčasnej češtiny sa týka aj príspevok Jaromira B ě l i č a *K otázke češtiny jako národního jazyka* (71—86), v ktorom sa autor snaží podať novú definíciu národného jazyka na základe stalinských kritérií. Upravuje aj definíciu Fr. Trávníčka a definuje národný jazyk ako jednotný dorozumievací prostriedok historicky vzniknutejšieho spoločenstva, ktoré sa vyznačuje pospolitou územiam, hospodárskeho života a psychického založenia, s ktorými dovedna pospolitosť jazyka danú spoločnosť charakterizuje ako národ. To však znamená, že sa tu národný jazyk definuje proste ako jazyk národa (pravda, národa v stalinskom chápaní). Veľkú časť tohto príspevku tvorí rozsiahly výskum významu slov *národ a jazyk*, ktorý sa danej témy týka vlastne len nepriamo.

Zaujímavý pohľad do dejín češtiny podáva Vladimír K y a s v článku *První česká mluvnice a její místo ve vývoji spisovné češtiny* (141—149). Ide tu o osvetlenie vzniku a povahy gramatiky Václava Beneša Optáta. Hoci Optátova kodifikácia bola životnejšia, bližšia ľudovému jazyku než kodifikácia Blahoslavova, predsa veľmi nezávažila, lebo stála stranou celkového vývoja vplyvom vtedajších kultúrnych pomerov.

Prednáška Bohuslava Havránek *Marxistická jazykověda a jazyk nové české literatury* (57—71) na rozборе konkrétnych literárnych diel ukazuje niektoré črty českého literárneho jazyka a naznačuje aj cestu pre jeho ďalší vývoj. Jadro problému vidí Havránek v dvoch požiadavkách: jazyk má byť odrazom výstavby novej spoločnosti, ale má si pritom zachovať zdedený celonárodný charakter, má byť reálnou tradíciou i majetkom celého národa. Na pozadí týchto dvoch požiadaviek rieši v ďalšom otázku argotizmov, dialektizmov a archaizmov v jazyku literárneho diela. Ani jeden z týchto prvkov sa nemá používať samoúčelne, ich použitie nesmie prekračovať hranice zrozumiteľnosti. Veľkú pozornosť venuje Havránek aj využívaniu prvkov tzv. „obecnej“ češtiny, najmä na charakterizovanie osôb a na odlišenie podrobností obsahu. Napokon Havránek zdôrazňuje, že jazyk literatúry sa nesmie nivelizovať.

Otázok umeleckého jazyka sa aspoň nepriamo týka príspevok Jozefa Štolca *Slovenčina Boženy Němcovej v Pohorskej vesnici* (30—41), kde autor rozborom slovenských dialektizmov v Pohorskej vesnici ukazuje, že jazyk hrdinu u B. Němcovej nezodpovedá nijakému konkrétnemu slovenskému dialektu, ale že nie je veľmi vzdialený od vtedajšieho slovenského spisovného jazyka, ktorý bol aj u slovenských spisovateľov tohto obdobia podfarbený krajovými prvkami.

Dôkazom záujmu B. Němcovej o nárečia je aj článok Jaroslava Voráča *Nově objevený příspěvek Boženy Němcové k poznání chodského nářečí* (150—156).

Otázkam prekladu umeleckých diel sú venované najmä dva rozborov konkrétnych prekladov. František Daneš (156—168) veľmi podrobne skúma preklad Dickensovho *Života a dobrodružstiev Martina Chuzzlewita*, ukazujúc na problematiku prekladania z angličtiny v gramatickej stavbe, slovníku i štýle. Upozorňuje pritom na Mathesiusovo rozlišovanie slohu jazykového základu, slohu tvorivej individuality a slohu funkčného objektu. Rozpracovanie a aplikovanie týchto troch zásad by azda pomohlo aj pri našich snahách o vybudovanie teórie prekladu. Podobne, ale menej podrobne rozoberá K. Horálek preklad Makarenkovej *Pedagogickej poémy* (168—175), ukazujúc najmä na nepresnosti v slovníku a na nedostatky štylistické, ktoré zostali aj v revidovanom vydaní.

Čisto literárnovedný ráz majú príspevky Felixa Vodičku (*Poznání skutečnosti v Povídkách malostranských* 19—30, *Úkoly literární historie při studiu olázek uměleckého mistrovství* 118—134) a Jozefa Hrabáka (*Spisovatel a skutečnost* 86—95), ako aj niekoľko drobnejších zpráv.

Zo zpráv a referátov treba spomenúť najmä príspevky zhodnocujúce význam J. V. Stalina pre našu jazykovedu, predovšetkým príspevok B. Havránek *Dva roky po Stalinově geniálním zásahu do vývoje jazykovědy* (109—117), v ktorom autor zhodnocuje aj domáci vývoj, charakterizovaný pomalým vývojom českej i slovenskej marxistickej jazykovedy, pomalým tempom tvorivej práce a nejasnosťou v otázke domáceho štrukturalizmu.

Záverom možno zopakovať, že mnohé z príspevkov uverejnených v tomto ročníku nesú pečať nehotovosti a majú byť len podnetom k diskusi. Ale i keď tento ročník Slova a slovesnosti nedosahuje takú úroveň a neuverejňuje také prieborné štúdie ako v mnohých predošlých ročníkoch, predsa len vidieť, že redakcia i všetci prispievatelia sa snažili statočne prepracovať k marxistickej jazykovede a že ich snaha nie je bezúspešná. Pravda, konkrétnejšie výsledky sa ukázu až v ďalších ročníkoch časopisu.

Ján Horecký

Vydanie geniálnych statí J. V. Stalina Marxizmus a otázka jazykovedy znamená aj v Rumunskej ľudovej republike nielen radikálny obrat vo všetkých oblastiach jazykovedného bádania, ale i začiatok nového tvorivého rozvoja rumunskej lingvistiky. Strediskom a organizátorom jazykovedných štúdií stáva sa Institutul de lingvistică (Jazykovedný ústav) pri Akadémii RER v Bukurešti, ktorý od marca r. 1951 zamerá svoju činnosť predovšetkým na splnenie troch základných úloh: na vypracovanie normatívnej gramatiky rumunského jazyka, na zostavenie slovníka súčasného jazyka rumunského v štyroch zväzkoch a napokon na ustálenie pravopisu rumunského jazyka.

Vďaka intenzívnej práci oduševneného kolektíva Jazykovedného ústavu Akadémie RER v Bukurešti, za pomoci sesterského ústavu v Kluži a odbočky v Jašoch a za ochotného prispenia rumunskej komunistickéj strany (Partidul muncitorese român), ako i vlády podarilo sa pomerne v krátkom čase dvoch rokov značne pokročiť pri plnení stanovených úloh.

Rumunské časopisy z konca decembra 1953 oznámili vydanie *Malého pravopisného slovníka* (*Mic dicționar ortografic*, 176 strán), ktorý uvádza do života úpravu rumunského pravopisu, schválenú rozhodnutím Rady rumunských ministrov dňa 16. septembra. Nový pravopis, vstupujúci v platnosť 1. apríla 1954, ustálili po mnohých diskusiách za účasti odbornej aj širokej verejnosti na základe princípu fonetického, kombinovaného s princípom morfológickým. Prvou najdôležitejšou zmenou je dôsledné používanie samohlásky *i* a odstránenie samohlásky *ă*, ktorá označovala tú istú samohlásku ako *i* a ktorá sa používala z dôvodov etymologických napr. v slovách *román*, *Románia* a iných, aby sa zdôraznila súvislosť s latinským slovom *romanus*. Z iných zmien uvádzame vynechanie koncového *-u* tam, kde ho nepočuť (napr. v slovách *ochi*, predtým *ochiu*; *bici*, predtým *biciu* atď.). Nové pravidlá prizerajú aj na morfológický princíp, najmä v prípadoch, keď výslovnosť je kolísavá, napr. v sg. slova *țovar* *își* podľa sg. fem. *nepoali* aj preto, aby sa zachoval rozdiel proti plurálu *țovar* *își*. Dvojhĺska *ie* sa píše naďalej na začiatku a po samohláske tam, kde sa vyslovuje (napr. v slovách *ied*, *iepure*, *trebuie*, predtým *ed*, *epure*, *trebue*), ale nepíše sa, kde sa nevyslovuje (napr. v slove *poet*, *poezie*). V názvoch mesiacov *februarie*, *septembrie* sa píše *b*. Mená národov, mesiacov, dní v týždni a svetových smerov píše sa s malými začiatočnými písmenami (*romin*, *februarie*, *luni*, *sud* atď.).

Zavedenie nového rumunského pravopisu ukončuje štádium rozpačitosti a nerozhodnosti, aká posiaľ panovala pri uštalovaní pravopisných noriem rumunského jazyka, kde sa ohľaduplne prizeralo menovite na etymológiu slov latinského pôvodu, čo viac a viac prehlbovalo rozdiel medzi rumunčinou hovorovou a jazykom literárnym.

V revui *Contemporanul* č. 48 z 3. decembra 1953 oznamuje riaditeľ bukureštského Jazykovedného ústavu univ. profesor Dimitrie Macrea dokončenie prác na dvojzväzkovej *Gramatike rumunského jazyka* (*Gramatica limbii române*), ktorá je v tlači od júna 1953. Prvý zväzok gramatiky obsahuje výklady o slovníku, o fonetike a o morfológii, druhý je venovaný skladbe. Pri prácach na tomto diele pomáhali rumunským jazykovedcom najmä bohaté skúsenosti sovietske, pričom zvlášť dôležité boli metodologické smernice, ktoré poskytlo vydanie I. dielu Gramatiky ruského jazyka za redakcie akademika Vinogradova. Na rumunskej gramatike pracoval 45členný kolektív, ktorý si rozdelil prácu podľa jednotlivých kapitol. Spracované časti boli podrobené ešte pred odovzdaním ústrednej redakcii a pred definitívnou úpravou širokej diskusii celého kolektívu. Takto prešli aj rumunskí jazykovedci od

individualistického spôsobu práce k spôsobu kolektívnemu. Nová gramatika má v prvom rade ráz deskriptívny, keďže predstavuje stavbu rumunského literárneho jazyka. Pritom súčasne plní — podľa vzoru gramatiky sovietskej — aj úlohu normatívnej gramatiky tým, že sa usiluje ustaľovať formy najsprávnejšie a tak usmerňovať všetkých, ktorí chcú písať a hovoriť správne rumunsky. Dokončenie novej normatívnej gramatiky jazyka rumunského, zodpovedajúcej požiadavkám dnešnej jazykovedy a potrebám súčasnej spoločnosti a napísanej jasným štýlom, znamená vynikajúci prínos rumunskej jazykovedy.

Ďalší dôležitý medzník vo vývine rumunského jazyka znamená dokončenie prvého zväzku *Slovníka súčasného rumunského literárneho jazyka* (*Dictionarul limbii române literare contemporane*), ktorý je už tiež v tlači. Veď aj v Rumunsku ukazovala sa vždy naliehavejšie potreba normatívneho slovníka súčasného živého jazyka, zahrnujúceho okrem odkazu klasikov i jazyk súčasných spisovateľov a politikov. Po skúsenostiach, aké vyvodilo terajšie vedenie Akadémie RLR z prác na nedokončených „tezauroch“, slovníkoch, ktoré pripravili Bogdan Petriceicu Hașdeu, neskôr Alexandru Philippide a napokon Sextil Pușcariu, obmedzil sa nový slovník len na literárny jazyk spisovateľov XIX. a XX. storočia. Aj na tomto poli bol rumunským jazykovedcom vzorom štvorzväzkový Ušakovov slovník súčasnej ruštiny, ktorý obsahuje slová ruských klasikov od Puškina po Gorkého, aj slová novoutvorené (*kolchoz* atď.), popri výrazoch technických a budovateľských. A tiež podľa sovietskeho vzoru vydá Institutul de lingvistică v Bukurešti, ktorému pri slovníkových prácach výdatne pomáha sesterský ústav v Kluži, popri štvorzväzkovom slovníku — tento má byť dokončený v prvej polovici r. 1954 — aj slovník skrátenej (ako slovník Ožegovov) pre študentov a široký okruh záujemcov.

Treba pripomenúť, že po novej reorganizácii má teraz Institutul de lingvistică din București al Academiei R. P. R. šesť sekcií: sekciu lexikografickú; ďalej sekciu gramatiky, pravopisu, ortoepie a experimentálnej fonetiky; sekciu dialektologickú; sekciu slavistickú; sekciu románskej lingvistiky, dejín rumunského jazyka a dejín literárnej rumunčiny a napokon sekciu všeobecnej jazykovedy.

Z bohatých programov týchto sekcií uvádzam plán lexikografickej sekcie, ktorá okrem spomenutých slovníkov pripravuje napr. aj Slovník rumunských nárečí (spolu s Klužom), Glosár rumunského jazyka v storočí XVI. a XVII. (s Klužom) a Slovník technicko-poľnohospodársky. Táto sekcia pripravila aj slovník rusko-rumunský a pracuje na redakcii niekoľkých dvojazyčných slovníkov, napr. rumunsko-ruského poľsko-rumunského, nemecko-rumunského, francúzsko-rumunského a anglicko-rumunského. Jazykovedný ústav v Kluži dokončil redakciu slovníka rumunsko-maďarského a pripravuje slovník nárečí saských. — Gramatická sekcia okrem pravopisnej príručky a dvojzväzkového diela *Gramatica limbii române* pripravuje na základe tohto diela aj jednozväzkovú príručku pre študentov. — Dialektologická sekcia začala už práce v teréne s cieľom vydať nový jazykový atlas, ktorý pripravuje spolu s ústavom v Kluži. — Slavistická sekcia si stanovila spolu s klužským ústavom ako základnú úlohu vedecké skúmanie významu slovanských prvkov pri utváraní rumunského jazyka. Tejto oblasti sa posiaľ nevenovala náležitá pozornosť.

Významná je aj ostatná publikačná činnosť Jazykovedného ústavu pri Akadémii RER. Bukurešťský ústav vydáva dve periodické publikácie, dvojmesačník *Limba română* (Rumunský jazyk) a ročenku *Studii și cercetări lingvistice* (Jazykovedné štúdie a bádania).

Obsah čísiel 1—5 časopisu *Limba română*, ktoré vyšli od novembra 1952 do októbra 1953, odzrkadľuje živo problematiku súčasnej rumunskej jazykovedy, ako

aj priebeli prác na gramatike, pravopise a slovníku. Časopis sa súčasne usiluje propagovať a prehlbovať osvojovanie sovietskych metód tým, že pohotove glosuje a cituje sovietske práce, bojuje proti zvyškom idealizmu a marrizmu v rumunskej jazykovede. Zvláštnu pozornosť venuje Limba română vyučovaniu rumunčiny, ruštiny, ako aj jazykov menšín na školách RER.

Z článkov z prvého čísla Limba română uvádzame: Macreov programový úvodník „Učenie Stalinovo smernicou pre vývoj a rozkvet jazykovednej činnosti v našej krajine“; článok predsedu Akadémie RER Traiana Săvulesca „Podivuhodná smernica pre vedeckú prácu“ a článok akademika Emila Petrovicia, slavistu kluzskej univerzity „Slovanské prvky v rumunčine — svedectvo historického zväzku medzi našim národom a národom ruským“. V tomto zaujímavom článku ukazuje Petrovici na rumunských miestnych menách slovanského pôvodu, v ktorých sa vyskytuje jednak „poľnoglasié“ (*Voroneț, Soloneț*), jednak zmena slovanskej nazály *-on* v rum. *-în* alebo *-un* (*Putna*) a jednak zmena *g* v *h* (*Hliboca*), že toponymiká, v ktorých nachádzame tieto zmeny, patria teritóriu Moldavy, Bukoviny, vých. Munténska, Dobružde a severu a východu Transilvánie. Na tomto území historikovia a archeológovia zistili už v minulosti existenciu východných Slovanov. Týchto východných Slovanov na rozdiel od Slovanov južných odlišovalo rumunské obyvateľstvo v ich sídliskách, ako uvádza Petrovici na bohatých príkladoch, názvom Ruși, Roșiori, Rusca, Ruscova. Maďarské obyvateľstvo malo názov Orosz (*Oroszfalva, Oroszideca*), Sasíci Reussen (*Reussenmarkt*) atď. Srbské obyvateľstvo bolo v Srbi (maď. *Szerb-falva*) atď. Tito východní Slovania mali živé styky s Rumunmi, ktorých volali Voloh. Rumuni od nich prevzali množstvo slov vzťahujúcich sa na poľnohospodárstvo, chov dobytka, na šatstvo, prírodu a mnohé iné stránky feudálneho spoločenského života.

Z prvého čísla revue Limba română zaznamenávame aj článok týkajúci sa dôležitej problematiky používania rumunských členov: „Problém člena a jeho funkcií v rumunčine.“ Autor E. Vasiliu usiluje sa rozlíšiť a stanoviť funkciu rumunských členov, z ktorých podľa autora člen určitý na rozdiel od francúzštiny už stratil funkciu lexikálnu a podržal si len funkciu gramatickú.

Zvlášť sústavnú starostlivosť venuje Limba română novým sovietskym časopi-seckým jazykovedným štúdiám, z ktorých niektoré uvádza v prekladoch. Oddiel „Jazyk a literatúra“ sleduje zase vzťah jazyka k literatúre. Tak napr. 2. číslo prináša stať Gh. Bulgăra „Mihail Sadoveanu a problémy nášho literárneho jazyka“. Autor hodnotí zásluhu majstra rumunskej prózy o moderný literárny jazyk, ktorý Sadoveanu dôsledne chránil pred buržoáznym dekadentizmom. Poukazuje aj na Sadoveanovo veľké umenie, s akým vedel vo svojom diele používať jazyk Fudu, ktorý obdaril nezvyčajnou výraznosťou, harmóniou a presnosťou. Sadoveanu, ktorého vyznačuje aj zriedkavo vyvinutý jemný cit pre krásu jazyka, stal sa takto ozajstným tvorcom súčasnej literárnej rumunčiny. Sadoveanov štýl spája harmonicky epiku aj lyriku, familiárny tón s tónom slávnostným, archaizmus s neologizmom, dramatický pohyb deja s lyrickou poéziou.

Veľmi zaujímavý je aj článok Macreov v 5. čísle Limba română: „Eminescu a problémy nášho jazyka“, kde podľa citovaného básnikovho listu z r. 1877 možno posúdiť, ako sa najväčší rumunský básnik do hĺbky zaoberal štúdiom rumunského jazyka. Macrea poukazuje na pokrokové stanovisko básnikovo aj v tomto smere, ako aj na jeho kritický pomer k vtedajšej literárnej spoločnosti Junimea.

Z obsahu druhého, tretieho a piateho zošitu Limba română treba zaznamenať aj ukážky z novej rumunskej gramatiky. Druhé číslo uvádza stať „Rod substantív v ru-

munčine“, kde sa pre substantíva „obojrodé“ užíva znova termín „neutra“ namiesto posiaľ obvyklého „ambigen“; tretie číslo uvádza stať „diatézy“; štvrté číslo stať o používaní časov. Piate číslo prináša aj ustanovenie o nových pravopisných normách rumunčiny.

Tretie číslo časopisu *Limba română* prináša aj dôležitú stať Petroviciovu „Niektoré problémy fonetiky vo svetle stalinského učenia o jazyku“. Autor tu dokazuje dôležitosť fonetických štúdií pre rumunčinu a vyzdvihuje význam ortoepie v živote politickom, umeleckom aj spoločenskom.

Zaujímavú fonetickú štúdiu Korelácia timbru zaokrúhlených (labializovaných) a nezaokrúhlených (nelabializovaných) spoluhlások v rumunčine. uverejňuje prof. Petrovici v ročenke *Studii și cercetări lingvistice* za r. 1953. Autor tu rozvádza myšlienku, že v tomto prípade ide o silný vplyv slovanský z doby, keď Slovania a Rumuni žili v úzkom spoločenstve a keď veľký počet Slovanov osvojil si rumunčinu zachovávajúc pritom vlastné fonetické návyky. Tento zjav — ako ukazuje Petrovici — je jedným z početných vplyvov fonetiky slovanskej na rumunskú. Tieto vplyvy, ktoré dosiaľ neboli náležite preskúmané a zhodnotené, sú ďaleko početnejšie, než sa dosiaľ súdilo. Petrovici zdôrazňuje, že rumunčina je jedinou románskou rečou, v ktorej sa vyskytuje korelácia timbru spoluhlások. V tejto súvislosti pripomína autor znova dôležitosť iných slovanských vplyvov, napr. významný jav morfológický, udržanie a vývoj vokalívu, ktorý z románskych rečí dochovala jedine rumunčina pod vplyvom slovanským. Vo svojej štúdii ukazuje Petrovici, že často jazyk preberá od jazyka, ktorý bol zabudnutý, nielen slová, ale aj mnohé prvky fonetické, fonologické a syntaktické, ba aj morfológické. Hláskoslovie rumunčiny ukazuje práve na to, ako sa môže meniť fonetický a fonologický systém jazyka pod vplyvom jazykového prostredia.

Tretí ročník publikácie *Studii și cercetări lingvistice* sa vo svojej prvej časti zaoberá otázkami lexikografickými, ktoré dopodrobna nastoľuje článok V. Chereșteșia „Vypracujme vedecký slovník rumunského jazyka“ a prináša okrem úvodníka z „Voprosov jazykoznanija“ z r. 1952, č. 1 aj záznam diskusie o rumunskom slovníku z júna 1952.

Fonetickými problémami, ktorým rumunskí jazykovedci venujú osobitnú pozornosť, zaoberá sa vo zvláštnej štúdii aj riaditeľ Jazykovedného ústavu v Bukurešti, profesor na bukureštskej univerzite Dimitrie Macrea, v knihe „Probleme de fonetică“, ktorá vyšla nákladom Akadémie RLR r. 1953. Stostránková publikácia obsahuje tri štúdie: „Učenie J. V. Stalina o jazyku a jeho aplikácia na fonetiku“; ďalej štúdiu „O fonetickej fyziognómii rumunského jazyka“, kde autor ukazuje na základe štatistík, že rumunčina svojím veľkým počtom samohlások (7) a početnými dvojhlasikami sa blíži čo do rozmanitosti sonorite ruštiny, pričom zvučnosť rumunčiny je viac diferencovaná ako v španielčine a taliančine, kde nedostatok dvojhlasik a častý výskyt samohlások *a, o* spôsobuje určitú monotóniu. V tretej štúdii svojej knihy zaoberá sa Macrea problémom palatalizácie labiál v rumunčine, o ktorom rumunskí filológovia často diskutovali, a prichádza k záveru, že tento zjav je v rumunčine pradávný a datuje sa z doby „románsko-balkánskej“ (názor Šišmareva) alebo z doby pôvodnej spoločnej rumunčiny, ale rozhodne z doby pred rozdelením rumunčiny na štyri dialekty.

I z týchto krátkych poznámok vyplýva skutočnosť, že v RLR venuje sa jazykovednému bádaniu starostlivá pozornosť. Súčasne treba zdôrazniť, že u rumunských jazykovedcov prehľbil sa záujem o štúdiá slovanských jazykov a ich vplyvov na jazyk rumunský.

J. Hušková

V dňoch 30. nov.—2. dec. 1953 konala sa v Prahe celoštátna konferencia slavistov z príležitosti 200. výročia narodenia zakladateľa slavistiky a veľkého buditeľa českého národa, Jozefa Dobrovského. Konferenciu organizovala Sekcia jazyka a literatúry ČSAV v spolupráci s akademickými ústavmi. Zišli sa na nej poprední vedeckí pracovníci z katedier českých i slovenských vysokých škôl a vedeckých inštitúcií. Dielom Jozefa Dobrovského a jeho významom sa zaoberali na svojich zasadaniach sekcie jazyka, literatúry a histórie. Celá konferencia mala pracovný ráz a jej úlohou bolo ukázať, ako buržoázna objektivistická veda skresľovala Dobrovského dielo, a pri príležitosti 200. výročia Dobrovského narodenia presne a spravodlivo zhodnotiť celé jeho dielo.

Konferenciu slávnostne otvorili v aule Karolína. Po privedení akademika Fr. T r á v n í ě k a pozdravil konferenciu sovietsky hosť, kandidát historických vied I. I. U d a r c o v. Slávnostnú reč na tému *Slovanský význam Dobrovského* predniesol akademik B. H a v r á n e k.

Akademik Havránek vo svojom prejave ukázal, aký veľký ohlas malo Dobrovského dielo v slovanskom vedeckom svete. Hoci už pred Dobrovským vyšli rozličné štúdie o slovanských jazykoch, predsa slavistiku ako vedu začína až Dobrovský. Svojím dielom Dobrovský nechcel slúžiť záujmom cirkvi a jej propagácii, ale chcel ním slúžiť svojmu ľudu a národu. Dobrovský bol horlivým propagátorom jazyka veľkého ruského národa a ruskej lingvistiky, ale pre ruské samoderžavie mal iba slová ostrej kritiky a odsúdenia. O Dobrovského stykoch s Ruskom svedčí okrem rozsiahlej korešpondencie aj jeho členstvo v petrohradskej Akadémii vied a v iných vedeckých spoločnostiach.

Svoje bádanie o staroslovienčine a o cyrilometodejskej dobe uložil Dobrovský nielen do svojich väčších diel (*Institutiones, Cyril und Method*), ale aj do menších štúdií. Vo svojich prácach Dobrovský podrobuje kritike názory autorov starších prác o Slovanstve a koriguje ich na základe vlastných výskumov. Len po hlbokom štúdiu slovanských jazykov v ich vtedajšom stave a v historickom vývine a po porovnaní slovanských jazykov s inými indoeurópskymi jazykmi mohol Dobrovský prísť k záveru, že staroslovienčina nie je matkou všetkých slovanských jazykov, ale iba ich najstaršou sestrou, čím vyvrátil staršie názory na postavenie staroslovenčiny medzi slovanskými jazykmi. Pod vplyvom Dobrovského prác, najmä *Lehrgebäude a Institutiones*, vznikol celý rad gramatík ostatných slovanských jazykov. Záverom akademik Havránek vyzdvihol veľký význam Dobrovského vedeckej činnosti pre poznanie Slovanstva.

Druhý deň (1. XII.) hodnotili jednotlivé sekcie na svojich samostatných zasadaniach Dobrovského ako jazykovedca, literárneho vedca a historika. Na programe sekcie jazyka boli tri referáty. Akademik T r á v n í ě k predniesol referát na tému *Význam Dobrovského pre vytváranie národného jazyka*, prof. K u r z hovoril o *Základoch vedeckého štúdia cirkevnoslovanského jazyka* a prof. B ě l i ě mal referát na tému *Základy historického a porovnávacieho chápania jazyka u Dobrovského*.

Program zasadania sekcie literatúry vyplnili referáty prof. H r a b á k a o vzťahu Dobrovského k otázkam periodizácie literatúry, akademika M u k a ř o v s k é h o o Dobrovského vzťahu k otázkam verša a člena korešpondenta ČSAV F. V o d i ě k u o Dobrovského význame pre vytváranie českej obrodenskej literatúry.

Aj na zasadaní sekcie histórie boli prednesené tri referáty: referát prof. M a c o u r k a o Dobrovského chápaní českých dejín a o jeho stanovisku k historickému vývinu

Čiech, referát akademika V o j t i š k a o Dobrovského pomere ku kritike historických prameňov a referát akademika E i s n e r a Dobrovský a slovanský dávnovek.

Podrobnejšiu zprávu prinášame iba z pracovného zasadania sekcie jazyka.

Akademik Fr. T r á v n í č e k vo svojom referáte poukázal na význam Dobrovského gramatickej kodifikácie češtiny pre formovanie českého národa. Dobrovského kodifikácia spisovnej češtiny nasvedčuje, že Dobrovský chápal význam celonárodného jazyka pre utváranie novodobého národa z českej národnosti. Dobrovského gramatika (Lehrgebäude) ako prvá vedecká gramatika českého jazyka mala pre ďalší vývin češtiny najmä preto taký veľký význam, že autor v nej zovšeobecnil množstvo jazykových javov a postihol zákonitosti českého jazykového systému. Takýmto chápaním gramatickej stavby Dobrovský ďaleko predbehol svoju dobu. Dobrovský celkom zhodne s dnešným stalinským chápaním jazyka odlišuje gramatickú stavbu od slovníka a v samotnej gramatickej stavbe rozlišuje tvorenie slov, tvorenie tvarov a syntax. Dobrovského prínos pre gramatickú teóriu je aj v jeho poňatí tvorenia slov ako samostatnej časti gramatiky a jeho podrobné rozpracovanie tejto časti gramatiky. Aj svojim chápaním syntaxe ako náuky o spájaní slov a ich poriadku vo vete je Dobrovský celkom blízky dnešnej marxistickej jazykovede. Dobrovský geniálne postihol vývin jazyka, jeho vnútorné zákonitosti vďaka tomu, že pochopil potrebu historického štúdia jazyka.

Koreferát na tému *Dobrovského vzťah k spisovnej slovenčine* predniesol dr. Š t . P e c i a r . Koreferent poukázal na to, že Dobrovského záujem o slovenčinu treba dávať do súvisu s jeho záujmom o všetky slovanské jazyky. So slovenským jazykom, literatúrou a etnografiou zoznamoval sa Dobrovský prostredníctvom svojich slovenských priateľov, najmä Ribayho a takto získané vedomosti o slovenskom jazyku uplatnil aj v svojich prácach. Hoci Dobrovský zo začiatku stotožňoval slovenčinu s češtinou na základe ich úzkej príbuznosti, neskôr tento svoj názor opravil a v svojej klasifikácii slovanských jazykov vymedzil slovenčine samostatné miesto. Podobne zmenil svoj nepriaznivý pomer aj k Bernolákovej kodifikácii spisovného jazyka, čo veľmi povzbudilo E. Š t ú r a v jeho práci na ustaľovaní slovenského spisovného jazyka. Dobrovského vplyv vidieť nielen v Štúrovej Nauke, ale aj v neskoršej hodžovskohattalovskej úprave slovenského pravopisu, ktorá sa opierała o Dobrovského analogickú úpravu českého pravopisu. To všetko ukazuje, že pre náležité poznanie Bernoláka, Štúra a pokrokových tradícií slovenskej jazykovedy vôbec treba poznať aj dielo Dobrovského.

Prof. K. H o r á l e k v diskusnom príspevku poukázal aj na to, že niektoré národnosti sa sformovali v národy, hoci nemali vedeckú gramatiku (Poliaci), a iné národy zasa skôr nadväzovali na Dobrovského gramatiku, ako sa sformovali v skutočné národy. Dobrovskému sa často vyčítala archaičnosť jeho normy. Prof. Horálek naproti tomu pokladá za výhodu pre češtinu, že Dobrovský nevzal za základ svojej normy súčasnú hovorovú češtinu, ale kodifikoval veleslavínsku normu. Tým čeština získala neobyčajné možnosti štylistického rozpätia.

Prof. A. J e d l i č k a upozornil na Dobrovského postoj k obohacovaniu slovnej zásoby. Dobrovský sa nestaval proti všetkým neologizmom, ale iba proti takým, ktoré ohrozovali zrozumiteľnosť jazykového prejavu.

Dr. Z. H a u p t o v á pripomenula, že Dobrovský za základ svojej normy nevzal čistú archaickú češtinu, ale archaickú češtinu aktualizovanú súčasným stavom jazyka, jeho norma je teda čosi uprostred medzi veleslavínskou normou a súčasnou češtinou.

Doc. K. O l i v a poukázal na to, že u Poliakov úlohu normy a vedeckej gramatiky zastávala literárna tradícia, ktorá podporovala rozvoj poľskej národnosti v národ.

Dr. E. J ó n a zdôraznil, že Dobrovský sa pri svojej kodifikácii opieral o živý literárny úzus, ktorý bol na Slovensku, kde v tomto období bolo ťažisko československej literatúry.

Prof. V. B ě l i č poukázal na stav sociálnych a hospodárskych pomerov v Čechách za Dobrovského. Rýchlo sa vzťahujúca maloburžoázna inteligencia, ktorá sa stala „mluvčím českého národa“, potrebovala taký spisovný jazyk, ktorý by sa skoro stal majetkom celého českého národa, a to práve sľubovala Dobrovského norma, pretože bola nadnárečová. Genialita Dobrovského spočíva v tom, že postihol správne potrebu novonastupujúcej doby, hoci sám patril ešte do predchádzajúceho obdobia.

Diskusný príspevok doc. J. D o s t á l a týkal sa hodnotenia Dobrovského prác o tvorení slov, ktorými Dobrovský reagoval na „novotárčenie“ v oblasti lexiky. Aj Dobrovského chápanie jazyka ako presného systému s vlastnými zákonitostami zasluhuje veľkú pozornosť a vedecký obdiv.

Okrem toho sa na diskusii zúčastnili prof. Skalička, dr. Helcl a iní jazykovedci.

Predsedajúci akademik Havránek i referent v závere konštatovali, že diskusia priniesla mnoho nových postrehov, čo svedčí o tom, že pre úplnejšie a presnejšie hodnotenie Dobrovského bude potrebné skúmať jeho dielo ešte podrobnejšie a z viacerých aspektov. Potrebné bude podrobnejšie sa zaoberať najmä otázkou cudzích vplyvov na Dobrovského a otázkou archaichnosti jeho normy.

Druhý referát predniesol prof. Jozef K u r z. Hovoril o základoch vedeckého štúdia cirkevnoslovanského jazyka. Úvodom spomenul staršie práce o starosloviencine, ktoré boli napísané ešte pred Dobrovským. Jadro referátu tvoril rozbor Dobrovského názorov na cirkevnoslovanský jazyk a rozbor Dobrovského *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*. Prof. Kurz poukázal na to, že Dobrovský mal správne poznatky o staroslovienskom jazyku (napr. starosloviencinu pokladal za sestru slovanských jazykov, a nie za ich matku, starosloviencinu pokladal za „srbsko-bulharsko-macedónske“ nárečie, odmietal Kopitarovu tzv. panónsku teóriu o vlasti staroslovienciny a i.). Ďalej sa prof. Kurz zaoberal kladmi a nedostatkami Dobrovského *Institutiones* a Dobrovského pomerom k prácam súčasníkov, ako aj vplyvom Dobrovského prác na ďalšie práce o staroslovienskom jazyku.

V diskusii prehovoril prof. J. S t a n i s l a v o jazykových svedectvách cyrilometodejského kultu na Slovensku, o ktorom Dobrovský nepochyboval, ale mnohí po ňom pochybovali.

Prof. K. H o r á l e k hovoril o cirkevnoslovanskej tradícii v českých zemiach. Dobrovský nepoznal staroslovienske pamiatky českej redakcie z X. a XI. storočia. Preto popieral pokračovanie cirkevnoslovanskej tradície v českých zemiach po období veľkomoravskom a sázavskom. Keby však bol poznal tú literatúru, čo my dnes, iste by bol svoje názory korigoval.

Záporným pomerom Dobrovského k Vostokovovmu objavu nosoviek sa zaoberal doc. J. D o s t á l. Dr. Fr. V. M a r e š vo svojom príspevku poukázal na to, že Dobrovský je vlastne zakladateľom textovej kritiky. Dobrovský zistil, že staroslovienske texty boli preložené nie z latinskej, ale z gréckej predlohy.

Záverom akademik B. H a v r á n e k pripomenul, že pri interpretácii staroslovienskeho obdobia Dobrovský sa usiloval o nový pohľad, o naozaj vedecké poznanie, ku ktorému dospieval indukciou na základe preskúmaného materiálu.

Prof. Jaromír B ě l i č vo svojom referáte o základoch historického a porovnávacieho chápania jazyka u Dobrovského poukázal na to, že Dobrovský vo svojich naj-

významnejších dielach, Ausführliches Lehrgebäude a Institutiones, opieral sa čiastočne už aj o historicko-porovnávacie hľadisko. Dobrovský mal na svoje časy veľmi podrobné a rozsiahle vedomosti. Poznal mnoho staročeských a staroslovienskych pamiatok. Podrobne študoval jednotlivé slovanské jazyky. Dobrovský sa od skúmania biblických textov dostal ku skúmaniu jazyka, hláskoslovnia, tvaroslovnia i lexiky. Študoval aj etymológiu slov, chystal etymologický slovník. V úvode k Thomsovmu slovníku zdôraznil potrebu porovnávať slovanské jazyky s latinčinou i gréčtinou, najmä však s litovčinou, lotyštinou a starou pruštinou. Dobrovský si uvedomil aj odlišnosť maďarčiny a finčiny od ostatných európskych jazykov. Dobrovský neuplatňoval historicko-porovnávaciu metódu ešte systematicky, pretože jeho činnosť siaha do toho obdobia, keď historicko-porovnávacia metóda nebola ešte vypracovaná. Ďalej profesor Bělič vyzdvihol, že Dobrovský sa zaoberal aj otázkou pôvodu jazyka vôbec. Usiloval sa o nemystické, materialistické vysvetlenie. Vznik jazyka spojoval s vývinom človeka, vývin jazyka s vývinom spoločnosti. Záverom prof. Bělič zdôraznil, že Dobrovský kriticky hodnotil domáce jazykovedné tradície a starostlivo na ne nadväzoval, v čom nám i dnes môže byť vzorom.

V koreferáte sa doc. V. B l a n á r sústredil na Dobrovského klasifikáciu slovanských jazykov. Podčiarkol, že Dobrovský správne pokladal za kritérium samostatnosti jazyka vypracovanosť gramatickej stavby a existenciu spisovného jazyka. Dobrovský sprvu nepokladal slovenčinu za samostatný jazyk, prekážku videl v jej nárečovej rozdrobenosti. V posledných svojich dielach však hodnotil slovenčinu ako samostatný jazyk. Podobne uznával za samostatné jazyky aj bulharčinu a slovinčinu.

Prof. V. V á ť n ý predniesol diskusný príspevok o význame Dobrovského vo vývine porovnávacej jazykovedy. Zdôraznil, že Dobrovský dospel až na hranice porovnávacej jazykovedy. Zistil napr., že slovanské jazyky majú veľký počet sykaviiek a nemajú aspirované spoluhlásky. Pracoval aj v oblasti ugrofínskych a uraloaltajských jazykov.

Prof. J. P a ň k e v i č hovoril o vzťahu ukrajinských gramatik z XIX. storočia k Dobrovskému, prof. K. H o r á l e k sa zmienil o tom, ako sa u Dobrovského uplatňovala popisná a historická metóda.

Prof. Fr. J í l e k upozornil na význam troch vydání Geschichte der böhmischen Sprache a na Dobrovského periodizáciu dejín českého jazyka. Dr. J. S v o b o d a sa vo svojom diskusnom príspevku zaoberal Dobrovského prácami o vlastných menách. Poukázal na to, že Dobrovský sa usilovali vlastné mená hodnotiť podľa vnútornej, a nie podľa náhodnej podobnosti. Dr. V l. K y a s spomenul Dobrovského priekopnícku prácu pri skúmaní redakcii staročeského biblického prekladu. Dr. S. U t e š e n ý prehovoril o význame Dobrovského prác pre dialektológiu. Prof. J. S t a n i s l a v doplnil tento príspevok poukazom na význam Dobrovského prác pri spracúvaní slovenskej historickej gramatiky. Napokon akademik B. H a v r á n e k zhodnotil Dobrovského práce o jazyku polabských Slovanov.

Tretí deň konferencie, 2. decembra, predpoludním bolo spoločné zasadanie všetkých sekcií. Odznel referát člena korešpondenta ČSAV J. D o l a n s k é h o o vzťahu Dobrovského k štúdiu slovanských literatúr. V diskusii sa zhrnuli výsledky hodnotenia Dobrovského prác na zasadaniach jednotlivých sekcií. V rezolúcii sa zdôraznila nevyhnutnosť nadväzovať na Dobrovského práce, študovať Dobrovského diela a pokračovať v práci, ktorú začal Dobrovský. Ocenila sa rozsiahlosť Dobrovského vedeckej činnosti, jeho rozsiahle vedomosti, usilovnosť a prenikavý kriticizmus. Jazykovedci vyzdvihli, že Dobrovského prínos v poznaní staroslovienského jazyka mal svetový význam. Dobrovského vedecký odkaz v oblasti slavistiky povzbudzuje i československú

jazykovedu pokračovať v jeho šľapajach. Československí jazykovedci sa zaväzujú zveľadiť Dobrovského slavistické dielo prácami na staroslovienskom slovníku, vydaním štúdií zo staroslovienskej syntaxe, vydaním staročeskej gramatiky, slovenskej historickej gramatiky, porovnávacej rusko-českej, resp. rusko-slovenskej gramatiky a súpisu prameňov k dejinám češtiny a slovenčiny, ďalej sústavným štúdiom dejín slovanských jazykov, predovšetkým češtiny a slovenčiny, ako aj zvýšením úrovne vyučovania slovanských jazykov na školách všetkých stupňov a staroslovienciny na univerzite.

Konferencia o Dobrovskom znamená prínos jednak v hodnotení Dobrovského diela, jednak je povzbudením i záväzkom pokračovať v slavistickej tradícii, ktorú založil Dobrovský.

I. Kotulič—K. Habošľiaková